

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖЎҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҲМОНИ
ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

Ба ҳуқуқи даснавис

УДК 378: 796 (575, 3)

ББК 74, 58 + 75, 1 (2 тадж)

Д – 13

ДАВЛЯТБОЕВА САРВИНОЗ АБДУМАЛИКОВНА

**ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ ФАЪОЛНОКИИ
МАЪРИФАТИИ ДОНИШЌЎЁН ДАР МАШҒУЛИЯТҲОИ
СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ
(дар мисоли Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон
ба номи С. Раҳимов)**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот**

**Роҳбари илмӣ: Сафаров Шодӣ
Асомуродович - доктори илмҳои
педагогӣ, профессор**

ДУШАНБЕ - 2023

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	4
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГӢ ВА ВИЖА- ГИҲОИ ПЕДАГОГИИ МАШҒУЛИЯТҲОИ СОТСИОЛОГИЯИ ТАР- БИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ	17
1.1 Вижагиҳои методологӣ ва педагогии омӯзиши сотсиологияи тар- бияи ҷисмонӣ ва варзиш.....	17
1.2 Зарурат ва аҳамияти ворид кардани таълими фанни сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ.....	37
1.3 Шароитҳои педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии дониш- ҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш.....	57
Хулосаи боби 1	77
БОБИ 2. ТАҲҚИҚОТИ ОЗМОЙИШИИ ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ ФАЪОЛНОКИИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШҶӮЁН ДАР МАШҒУЛИЯТҲОИ СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ ДАР ДОНИШКАДАИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ С. РАҲИМОВ.....	79
2.1 Таъмини омодагии омӯзгор ба ташаккул додани фаъолнокии маъ- рифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш.....	79
2.2. Вижагиҳои умумипедагогии баргузории машғулиятҳои озмоишии сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш.....	89
2.3. Ташкили раванди таҳсилот мутобиқи амсилаи педагогии таълими фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш».....	99
2.4. Шаклҳои ташаккул додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши фанни сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ.....	114
2.5. Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ, натиҷа ва таҳлили он.....	118
Хулосаи боби 2.....	141
ХУЛОСА.....	143
РӢҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА	153

ИХТИСОРАҲО:

1. **МТОК** – муассисаи таҳсилоти олии касбӣ
2. **ҚТ** – Ҷумҳурии Тоҷикистон
3. **ДТҚТ ба номи С.Раҳимов** - Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов
4. **ТНТҚ** - таҳкурсии назариявии тарбияи ҷисмонӣ
5. **СТҚВ** - Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш
6. **МВ** – маҳфилҳои варзишӣ
7. **ФМ** - фаъолнокии маърифатӣ
8. **НТОҚТ** - низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
9. **ГО** – гурӯҳи омӯзишӣ
10. **ГН** – гурӯҳи назоратӣ

МУҚАДДИМА

Мубрами мавзуи таҳқиқот. Инсони асри XXI бояд ба таври доимӣ салоҳиятҳои асосии худро такмил диҳад, то ба ӯ имкон диҳанд, мушкилоти мухталифи дорои хусусияти шахсӣ ва иҷтимоиро бомуваффақият ҳал кунад. Дар номгӯйи салоҳиятҳои мазкур мустақилият мавқеи махсусро ишғол менамояд, ки асос ва шартӣ рушди босамари салоҳиятҳои дигар, аз ҷумла, муошират, эҷодкорӣ, роҳбарӣ, тафаккури интиқодӣ ва ғайра мебошад. Фаъолнокии маърифатӣ яке аз намудҳои мустақилияти шахс аст. Ташаккули он омезиши омилҳои зиёдеро талаб мекунад. Аммо, бешубҳа, метавон гуфт, ки муассисаи таҳсилоти олии касбӣ (МТОК) дар ташаккули фаъолнокии маърифатӣ бениҳоят таъсири калон дорад.

Дар замони муосир ҷамъият ва, умуман, давлат нисбат ба рушди фаъолияти маърифатии ҷавонон талаботҳои махсус мегузорад. Вазифаи МТОК танҳо ба вучуд овардани замина барои хатмкунандагони худ, ки ба онҳо имкон медиҳад шаклҳои муайяни фаъолияти маърифатиро бомуваффақият истифода баранд, нест. Ташаккули қобилияти мутахассисони ҷавон барои амалӣ гардонидани фаъолнокии маърифатӣ ҳатто баъди хатми МТОК, дар раванди таҳсилоти доимии баъдидонишгоҳӣ низ аз вазифаҳои он ба шумор меравад.

Бояд қайд намуд, ки таҳлили ҳуҷҷатҳои асноди меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар маъҳазҳои таҷрибавӣ маҳдудият ва душвориҳои ҷиддиро барои банақшагирӣ ва муайян намудани ҳадафҳои фаъолияти маърифатӣ барои донишҷӯёни МТОК нишон дод. Илова бар ин, донишҷӯён иқтидори фаъолияти мустақили маърифатии худро дар шумораи ниҳоят ками намудҳо ва шаклҳои он амалӣ мекунанд.

Маъҳазҳои таҷрибавиро омӯхта ба хулосае омадан мумкин аст, ки омӯзгорони МТОК аҳамияти фаъолияти маърифатиро барои ташаккули шахсияти донишҷӯ ҳамчун мутахассиси оянда дарк

мекунанд. Вале худӣ онҳо низ аксар вақт дар интиҳоби роҳҳои самарабахши татбиқи он ва ташкили раванди таълим бе назардошти шавқу рағбати донишҷӯён, таҷрибаи шахсии онҳо, қобилият ва хусусиятҳои синнусолиҳои онҳо душворӣ мекашанд.

Ҳамаи падару модарон меҳонанд, ки фарзанди худро ҳамчун шахсияти ҳамаҷониба инкишофёфта дарёбанд. Онҳо ба ташаккули фаъолнокии маърифатии фарзандон манфиатдоранд. Дар баробари ин, падару модарон бо нияти расонидани кумак аксар вақт мушкилоти онҳоро шахсан ҳал мекунанд.

Бо назардошти ҳолатҳои дар боло зикршуда, саволҳои зерин аҳаммияти махсусро соҳиб мешаванд:

- Хусусиятҳои фаъолнокии маърифатӣ, ки дар МТОК фароҳам оварда мешавад, чӣ гунаанд?

- Барои рушди самаранокии фаъолияти маърифатии донишҷӯёни МТОК кадом усулҳоро истифода бурдан лозим аст?

- Мазмуни фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар марҳилаҳои гуногуни раванди таълим чӣ гуна тағйир меёбад?

Илми педагогика ба ин масъала ҳамеша диққат дода, оид ба мавзӯи таҳқиқшаванда донишҳо ва малақаҳои муайян ҷамъоварӣ кардааст. Вале, қайд қайд кардан бамаврид аст, ки масъалаи шароитҳои педагогӣ барои ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён бо тавҷҳу ба машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, ки дар доираи раванди таълим дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ташкил карда шудааст, бори аввал таҳқиқ мешавад.

Дар шароити кунунӣ ихтилофоти зерин ба ҳалли ҳадафманд ниёздоранд:

- ихтилофи байни талабот ба фаъолнокии муосири маърифатӣ ва раванди рушди он дар шароити фаъолияти таълимӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов дар раванди машғулиятҳои фанни сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;

- ихтилофи байни зарурати ба раванди таълими донишҷӯёни МТОК дохил намудани усулҳое, ки ба рушди бештари фаъолнокии маърифатии донишҷӯён имкон медиҳанд ва омодагии нокифояти ҳайати омӯзгорон ба фаъолиятҳои мазкур;

- ихтилофи байни талаботи илми педагогика ба муносибати нав барои ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён ва роҳҳои ҳалли ин масъала дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов.

Тазодҳои ошкоршуда асоси масъалаи илмиро ташкил медиҳанд, ки ҳамчун ҷустуҷӯи донишҳои нав, ки вазифаҳои раванди таълим, мундариҷа, усулҳо ва шаклҳои татбиқи онро тавсиф мекунанд, ба қалам дода мешавад. Илова бар ин, алоқамандии проблемаи зикршуда бо шароитҳои педагогӣ, ки дар раванди машғулиятҳои ҷисмонии сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, ки дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов барои ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён ба роҳ монда шудаанд, ошкор гардидааст.

Дарачаи коркарди мавзӯи илмӣ. Дар раванди таҳлилу омӯзиши адабиёти илмӣ дахлдор ба мо маълум гардид, ки дар таҳқиқоти як қатор олимони кишварҳои гуногун масъалаи шароитҳои педагогӣ ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни МТОК таҳқиқ шудааст. Аз ҷумла:

- моҳияти фаъолнокии маърифатӣ дар асарҳои олимони ва раёношиносон Г.А.Тсукерман, Е.И.Санин, И.А.Зимняя, Д.Б. Богоявленская, Д.Б.Элкони, Л.Божович, Н.Половникова, О.В.Петунин ва дигарон таҳқиқ шудааст;

- моҳияти раванди таълим дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ, роҳҳои ташкили он дар таҳқиқотҳои А.П.Тряпитсына, Е.Заир-бек, Е.В.Пискунов, Н.Ф. Родионов, Л.Н.Перминов, С.Писарев, О.Е.Лебедев, Т.М.Ковалёв тавсиф ёфтаанд;

- имкониятҳои соҳаи маърифатӣ ва мушкилоте, ки ҳангоми татбиқи онҳо аз ҷониби донишҷӯёни МТОК ба миён меоянд, дар асарҳои

А.А.Реан, Б.С.Волков, Е.В.Емельянов, Л.Регуш, Л.В.Боровикова, Н.В.Бордовская, С.В.Кривцов, Т.П.Абдулов, Т.В.Романов ва дигарон баррасӣ шудаанд;

- имкониятҳои фаъолияти педагогӣ, ки ба баланд бардоштани самаранокии ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар байни донишҷӯёни МТОК мусоидат мекунанд, дар қорҳои илмӣ А.С.Воловоденко, А.Каменский, В.Ясвин, В.И.Слободчиков, Е.Полат, Е.В.Яновитская, О.Вихров, О.В.Комисов, О.Б.Даутов ва дигарон таҳқиқ шудаанд;

- олимони тоҷик А.Нуров, Д.Каримова, И.Х.Каримова, Ҷ.Файзалиев, Л.Губанова, М.Лутфуллоев, Қ.Қодиров, Ш.Сафаров, Т.Намозов (адабиёти таълимӣ, монография, мақолаҳои илмӣ) низ ба таҳқиқи масъалаҳои мазкур саҳм гузоштаанд.

Қоркарди нокифояи назария ва амалияи масъалаи мазкур мавзӯи таҳқиқотро муайян намуд: «Шароитҳои педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш (дар мисоли Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов)».

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи нақшаи қорҳои илмӣ-таҳқиқотии шӯъбаи технологияи меҳнат, тарбияи ҷисмонӣ ва таълими ибтидоии ҳарбии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон дар мавзӯи «Татбиқи равиши салоҳиятнокӣ ба таълим дар раванди дарсҳои технологияи меҳнат, тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии ибтидоии ҳарбӣ барои солҳои 2016-2020» анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: Муайян ва асоснок кардани шароитҳои педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар

машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- таҳқиқи зарурат ва аҳамияти ҷорӣ кардани фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ;

- муайян кардани вижагиҳои методологӣ ва педагогии таълими сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;

- ошкор сохтани шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;

- муайян кардани механизмҳои таъмини тайёрии омӯзгор ба ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;

- муайян намудани самти ташкили раванди таҳсилот мутобиқ бо модели таълим фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»;

- роҳандозӣ намудани таҳқиқоти озмоишии шароитҳои педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҚТ ба номи С. Раҳимов.

Объекти таҳқиқот: раванди ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов.

Мавзӯ (предмет)-и таҳқиқот: шароитҳои педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов.

Фарзияи илмӣ таҳқиқот: барои ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни МТОК шартҳои зерин заруранд:

- яке аз паҳлуҳои раванди таълим, ки дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов ба роҳ монда шудааст, бояд фаъолнокии маърифатӣ ҳамчун унсури ҳатмии ташаккули шахсияти мутахассиси оянда дар шакли фаъолияти марҳилавӣ бошад, ки ба донишҷӯён имконияти мустақилона ҳал кардани масъалаҳои фаъолнокии маърифатиро бо истифода аз машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш фароҳам месозад;

- барои муайян кардани дараҷаи фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш доир ба ҳар як унсури он меъёрҳои зарурӣ ташаккул дода шаванд;

- барои ташаккули самараноки фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бояд шароити зарурии педагогӣ фароҳам оварда шаванд;

- барои ташаккули босифат ва ҳадафманди фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов бояд амсила (модел)-и босифати ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш таҳия карда шавад.

Ғояи пешбарандаи таҳқиқот дар он аст, ки ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов бояд дар асоси дониш дар бораи моҳият ва хусусиятҳои раванди ягонаи педагогӣ, ки дар он омӯзгорон ва донишомӯзон ҳамкорӣ мекунанд ва, инчунин, дастгирии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ барои иҷрои вазифаи намунавӣ дар асоси донишгари чунин фаъолият ба роҳ монда шавад.

Асоси методологии таҳқиқро равиши фаъл ташкил дод, ки дар рафти он фаълнокии маърифатии донишҷӯён ҳамчун қобилияти ҳалли мустақилонаи масъалаҳои дар назди фаълнокии маърифатӣ қарордошта ҳангоми татбиқи намудҳои гуногуни фаъолияти таълимӣ, таҳқиқотӣ, нақшавӣ ва дигар фаъолиятҳо мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Методҳои таҳқиқот. Дар ҷараёни таҳқиқот усулҳои психологию педагогӣ, таълимӣ-методӣ, мантиқӣ-таърихӣ, инчунин, муқоисаи роҳи усулҳои гуногуни кор бо донишҷӯён оид ба рушди фаъолияти маърифатии онҳо, мушоҳидаҳои мустаким ва ғайримустақими омӯзгорон ва донишҷӯён, усулҳои пурсиш ва баҳс, мушоҳида ва муҳолифат истифода шудаанд. Зимни таҳқиқот ва гузаронидани таҷрибаҳо таҳлили назариявии маъҳазҳо ва манбаъҳои илмӣ, омӯзиши ҳуҷҷатҳои таълимию методӣ ҷойи махсусро ишғол намуданд. Ҳамчунин саволномаю тестҳо, мушоҳидаҳо ва суҳбатҳо, усули математикии коркарди натиҷаҳои таҳқиқот истифода шуданд.

Пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоиши таҳқиқот: Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмӣ 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мувофиқат мекунад: *банди 3* – «Антропологияи педагогӣ» (низомҳои /шароитҳои/ рушди шахс дар ҷараёни таълим, тарбия, таҳсилот;), *банди 4* – «Назария ва концепсияи таълим» (қонуниятҳо, принципҳои таълими бачагон дар давраҳои гуногуни бавоярасии онҳо; навъҳо ва амсилаҳои таълим, ҳудудҳои истифодаи онҳо;).

Марҳилаҳои таҳқиқот: татбиқи корҳои таҳқиқотӣ дар се марҳилаи пайдарпайи ба ҳам вобаста сураат гирифт:

1) Дар марҳилаи аввал – аз соли 2015 то соли 2016 маводи назариявӣ мавриди омӯзиш қарор гирифт. Дар асоси таҳлил, синтез ва умумиятҳои

он ҷустуҷӯи методология ва усулҳои таҳқиқот ба роҳ монда шуд, хусусиятҳои асосии мафҳумҳои таҳқиқшаванда (фаъолнокии маърифатӣ ва ташаккули он) муайян гардиданд, шаклҳои зухуроти фаъолнокии маърифатӣ, проблемаҳои имконпазири рушди он вобаста ба хусусиятҳои синнусоли донишҷӯён, омодагии онҳо ба фаъолиятҳои мустақилона дар доираи фаъолнокии маърифатӣ равшан шуданд. Илова бар ин, иқтидору тавоноии Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов дар соҳаи рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён муайян гардид.

2) Дар марҳилаи дуюм – аз соли 2017 то соли 2018 асосноккунии барномаи кори таҷрибавӣ, ки ҳадаф аз он таҳияи шароитҳои педагогии мақсаднок ва босифати ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии касбӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар мисоли Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов буд, сурат гирифт. Дар ҳуди ҳамин давра барномае, ки мо пешниҳод карда будем, амалӣ гардид. Дар чараёни татбиқи амалии он шароитҳои педагогии аз ҷониби мо ошкоршуда, ки ба рушди босамари фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни муассисаи таълимии мазкур мусоидат мекунанд санҷида шуданд. Марҳилаи дигаргунсозии таҳқиқоти мо дар назди худ ҳадафи тадриҷан омӯзонидани донишҷӯёнро дар раванди фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ ба миён гузошт.

3) Дар марҳилаи сеюм – аз соли 2018 то соли 2019 натиҷаҳои кори таҷрибавӣ санҷида ва ба низом дароварда шуда, ҷамъоварӣ гардид. Дар асоси натиҷаҳои бадастомада хулоса ва пешниҳодҳои диссертатсия .

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот аз инҳо иборатанд:

- барои рушди фаъолнокии мустақилонаи маърифатии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии дар мисоли Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов равиши тафриқавӣ бо назардошти дастовардҳои шахсии донишҷӯён, шавку рағбат ва ҳадафҳое, ки дар

фаъолияти ояндаи касбии онҳо ба нақша гирифта шудаанд, мавриди истифода қарор дода шудааст;

- барои рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён машғулиятҳои инфиродӣ, гурӯҳӣ ва омехта истифода шуданд;

- дар рафти озмояш хусусиятҳои фаъолнокии маърифатӣ ва душворихое, ки донишҷӯён дар раванди таҳсил дар МТОК ҳангоми амалисозии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ дучор мешаванд, муайян карда шуданд;

- алоқаи байни сатҳи ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни МТОК бо «беқувватшавӣ»-и фаъолнокии коллективи омӯзгорӣ ва кумаки рафиқон исбот карда шудааст;

- робитаи байни қобилияти ташкили фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ ҳангоми машғулиятҳои таълимӣ бо қобилияти истифодаи ин намуди фаъолият дар машғулиятҳои берун аз соатҳои таълимӣ муайян карда шуд;

- нахустин бор аҳаммияти маълумоти педагогии падару модарон дар самти аз ҷониби онҳо ба даст овардани донишҳои зарурӣ барои ҳавасмандгардонии фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни МТОК таҳқиқ шуданд.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот дар он аст, ки:

1) Фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни МТОК-ро дар мисоли Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов зимни машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш мушоҳида намуда, моҳият ва хусусиятҳои рушди онро бо истифода аз усули масъалагузорӣ ошкор кардем, инчунин зарурати ворид намудани ин мафҳум ба ҳадафҳои бамиёнгӯзоштаи МТОК исбот гардид.

2) Алоқамандии ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар мисоли донишҷӯёни МТОК бо салоҳиятҳои асосие, ки барои мутахассисони муосир – хатмкунандагони МТОК заруранд, муайян гардид. Илова бар ин, кори илмӣ мо имкон дод, то ки як қатор вазифаҳои маъмулиро

муайян созем, ки ба ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар раванди машғулиятҳои фанни “Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш” дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мусоидат мекунам.

3) Марҳилаҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснокшудаи раванди таълим, ки бо ташаккули самаранокии фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии касбӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш алоқаманданд, пешниҳод шуданд; зарурати муносибати тафриқавӣ ба ташкили ин раванд, ки қобилияти мустақилонаи фаъолияти маърифатии донишҷӯён, шавқу рағбати онҳоро ба рушди он ба назар мегирад, исбот гардид; омезиши машғулиятҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ барои баланд бардоштани самаранокии ташаккули фаъолнокии маърифатӣ асоснок карда шуд.

4) Исбот карда шуд, ки барои баланд бардоштани сифати ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни Донишкадаи тарбияи ҷисмонии ба номи С. Раҳимов дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тавъами технологияҳои анъанавии таълим бо методҳои муосир зарур аст.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар ин аст:

1) Методҳои дарёфт ва ошкор карда шуда, мавриди тасвиб ёфтанд ва барои истифода дар амалия пешниҳод шуданд, ки тавассути онҳо имконпазиррии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар чараёни таълим бо истифода аз усулҳои фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии ба номи С.Раҳимов фароҳам меояд. Ин методҳо имкон медиҳанд, ки ба донишҷӯён дар ташаккули қобилияти фаъолнокии маърифатӣ кумаки зарурӣ расонида шавад.

2) Маҷмуи масъалаҳои махсус, ки барои ҳавасмандгардони фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ ҳангоми машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Донишкадаи тарбияи

чисмони ба номи С. Раҳимов таҳия шуданд, ки имкон медиҳанд, то рушди фаъолнокии маърифатӣ дар самти дуруст ба роҳ монда шавад.

3) Барои ҳалли масъалаҳои ташаккули фаъолнокии маърифатӣ ва амалии таълимӣ роҳҳои гуногуни ташкили фаъолнокии мустақилонаи маърифатии донишҷӯёни МТОК дар доираи машғулиятҳо аз фанни сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш таҳия ва пешниҳод карда шуданд.

4). Барномае таҳия ва дар амал татбиқ шудааст, ки ҳадафи истифодаи он омода намудани ҳайати омӯзгорон ва падару модарони донишҷӯён барои ҳавасмандгардонии фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни МТОК бо назардошти шароити муосири таҳсилоти олии касбӣ мебошад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ва асоснокии хулосаҳо. Таҳқиқоти мо бисёрҷанба ва тулонӣ ба иҷро расида, дар чараёни он мутобиқати пурраи асосҳои назариявӣ, ки аз таҳлили андешаҳои педагогии олимон, омӯзгорон ва равоншиносон ба даст омадаанд, бо методҳои муносиби омӯзиши ин мавзӯ собит гардид. Ин имкон медиҳад ба хулосае оем ки хулосаҳо ва муқаррароти ниҳии таҳқиқот боэътимод ва асоснок мебошанд.

Натиҷаҳои дар чараёни таҳқиқот бадастомада тавассути нашри мақолаҳо дар нашрияҳои таълимӣ, методӣ ва илмӣ, иштирок дар семинару конференсияҳои илмӣ санҷида шудаанд. Аз он ҷумла, оид ба мавзӯи таҳқиқот 9 мақола дар нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Дар Донишқадаи тарбияи ҷисмони Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов донишҷӯён дар доираи машғулияти фанни сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш фаъолнокии маърифатиро барои ҳалли масъалаҳои хосса истифода мебаранд. Дар ин маврид фаъолнокии

маърифатӣ тарбияи шахсиро дар назар дорад, ки ба донишҷӯён барои мустақилона амалӣ намудани фаъолияти маърифатӣ (когнитивӣ) дар чараёни таълим кумак мерасонад. Ҳалли масъалаҳои хосса дар асоси донишҳои дар Донишқада гирифташуда, таҷрибаи зиндагӣ, ҳавасмандгардонии фаъолнокии маърифатӣ сурат мегирад. Номгӯии ин масъалаҳои хосса вазифаҳои зеринро дар бар мегирад:

- дақиқу аниқ муайян кардани мақсад барои донишҷӯёне, бо фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ машғуланд;
- ҷустуҷӯ, ҷамъбаст, ба низом даровардан ва таҳлили иттилооти аз манбаъҳои электронӣ ва ҷопӣ гирифташуда, ки барои ноил шудан ба ҳадафи фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ заруранд;
- ҷустуҷӯии роҳҳои самарабахши ташкил ва иҷрои босифати фаъолнокии маърифатӣ;
- татбиқи амалии шаклҳои фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ;
- арзёбии натиҷаҳои корҳои анҷомёфта ва дурнамои фаъолияти минбаъда дар ин самт;
- ба гурӯҳҳои ҳадаафманд расонидани натиҷаҳои кор дар самти фаъолнокии маърифатӣ.

2. Раванди таълиме, ки дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов ба роҳ монда шудааст, ба истифода ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ асос ёфтааст, ки ҳадаф ва сифати он мебошад. Ташаккули фаъолнокии маърифатӣ раванди марҳилавӣ буда, дар рафти он донишҷӯёни донишқада бо кумак ва роҳбарии устодони МТОК усулҳои гуногуни фаъолнокии маърифатиро аз худ мекунанд. Марҳилаҳои ташаккули фаъолнокии маърифатӣ бо он асоснок мегардад, ки донишҷӯёни Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов дар чараёни машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш аз ҳавасмандии мусбат ба фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ

ба сӯйи ташаккули қобилияти амалӣ гардонидан ва дар вазъиятҳои гуногун истифода бурдани он майл мекунад.

3. Нишондиҳандаҳои ташаккули фаъолнокии маърифатии донишчӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов инҳоянд:

- ҳавасмандии мусбати донишчӯён барои фаъолнокии маърифатӣ дар маҷмӯъ ва истифодаи мустақилонаи он дар раванди таълим;

- динамикаи мусбати арзёбии тағйироти қобилияти ҳалли масъалаҳои хосса, ки дар раванди фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ дучор мешаванд;

- баланд бардоштани самаранокии фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ, новобаста ба кумаки ҳаёати омӯзгорон, ҳамкурсон;

- баланд бардоштани сифати қобилияти татбиқи малакаҳои фаъолнокии мустақилонаи маърифатие, ки ҳангоми машғулиятҳо ба даст омадаанд, дар машғулиятҳои беруназсинфӣ ва баръакс.

4. Дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҚТ ба номи С.Раҳимов барои ташаккули фаъолнокии маърифатии донишчӯён усулҳои зерини педагогӣ истифода мешаванд:

- дар раванди таълими МТОК муқаррар намудани вазифаҳои хосса, роҳҳои ҳавасмандгардонии донишчӯён барои фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ мувофиқи синну сол, талабот ва қобилиятҳои онҳо. Вазифаҳои мазкур хусусиятҳои фаъолияти донишчӯён ва соҳаи ҷаннии раванди таълимиро инъикос мекунад;

- интихоби равишҳои гуногуни ташкили раванди таълим дар ҳар марҳилаи мушаххаси ташаккули фаъолнокии маърифатӣ. Интихоби мазкур муносибати донишчӯёнро ба фаъолнокии маърифатӣ ва дастовардҳои онҳо дар ин соҳаи фаъолият ба назар мегирад. Шаклҳои фаъолият, ки ба баланд бардоштани сифати фаъолнокии маърифатӣ

нигаронида шудаанд, машғулиятҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ мебошанд, ки бо ягонагии ҳадафҳо муттаҳид шудаанд;

- ташкили кори педагогӣ бо падару модарон, ки дар рафти он онҳо бо мушкилоти фаъолнокии маърифатӣ, ки дар чараёни фаъолияти таълимӣ донишҷӯён дучор меоянд ва ба ташаккули сифатҳои шахсии онҳо дар ҷаҳони муосир таъсир мерасонанд, инчунин роҳҳои кумак ба ҷавонон дар ташаккули фаъолнокии маърифатӣ шинос мешаванд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз муқаддима, ду боб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст. Матни диссертатсия дар 164 сафҳаи чопи компютерӣ баён гардида, 6 ҷадвалро дар бар мегирад. Феҳристи адабиёти истифодашуда фароригири 127 номгӯй аст.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГӢ ВА ВИЖАГИҲОИ ПЕДАГОГИИ МАШҒУЛИЯТҲОИ СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ

1.1. Вижагиҳои методологӣ ва педагогии омӯзиши сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш

Таҷрибаи рушди маърифати илмӣ оид ба пайвастагии узвии ҷанбаҳои ашёнӣ муҳтавоӣ бо ҷанбаи методологӣ дар доираи ҳар гуна консепсияи илмӣ шаҳодат медиҳад. Аммо ин, албатта маънои аз миён рафтани ҳудуди миёни методология ва назарияро надорад, зеро «.. агар методология масъалаҳои оид ба ҳуди раванди ба даст овардани донишхоро баррасӣ намояд, он гоҳ назария – дар бораи донишҳо оид ба ҳуди воқеият мебошад. Бо ибораи дигар, назария ва методология бо якдигар ҳамчун ҳадаф ва восита робита доранд» [50, с.116].

Дар шароити кунунӣ мубрамияти методология ҳамчун асоси бунёди, ки мулоҳизаи амиқи соҳаи тарбияи ҷисмониро имконпазир месозад, ғавқуллода афзудааст. Аз солҳои 70-уми асри гузашта мутахассисон перомунӣ масъалаҳои эҷод намудани таҳкурсии назариявии тарбияи ҷисмонӣ (ё ТНТҶ), ки ҳам аз нуқтаи назари амалӣ ва ҳам аз дидгоҳи методологӣ барои муосир-кунонии соҳаи таҳсилоти тарбияи ҷисмонӣ бениҳоят муҳим аст, ба таври муассир мулоҳизаронӣ мекунанд. Алҳол суҳан дар бораи ба даст омадани ин ё он дастоварде намеравад. Аммо дар замони ҳозира мулоҳиза дар бораи вобастагии бевоситаи донишҳои назариявӣ аз дараҷаи тасвияти таҳкурсии методологии онҳо қобили ҳеҷ гуна шакку шубҳа нест [36, с.200; 2, с.48-51].

Бо ибораи дигар, чунин робитаи наздики байниҳамдигарии мафҳумҳои «методология» ва «назария»-ро қайд намуда, бояд дар аввал қарор гирифтани методологияро нисбат ба назария дар хотир дошт.

Дар ин робита, ҳангоми баррасии таҳқиқоти мазкур муҳимтарин нақши дониши методологиро, ки муҳаққиқ онро «вазифаи танзимӣ ва ҷанбаи

стратегии он дар арзёбии самаранокӣ ва ташкилии ҷиҳатҳои фаъолияти илмию маърифатӣ ё илмию дигаргунсозанда» тавсиф менамояд, наметавон нодида гирифт. Чунки маҳз ба туфайли он мо ҳангоми дарёфти донишҳои нави эмпирикӣ ва назариявӣ дар бораи объектҳои педагогӣ, ки муайян кардани самти стратегии таҳқиқоти илмиро дар ҷараёни коркарди муҳтавои назарияҳои мушаххаси педагогӣ имконпазир месозад, самтгирӣ карда метавонем.

Дар робита бо ин дар пайвандгоҳи ҳазорсолаи гузашта ва имрӯза ба рушди асосҳои методологии илмҳо така карда шуд, зеро маҳз дониши методологӣ сабки тафаккури илмиро ба вучуд оварда, рушди минбаъдаро ба тарафи сатҳи болотари инкишофи донишҳои назариявӣ имконпазир менамояд, то ки аз тавсифоти сирфан эмпирикии объект ё падида ба дидгоҳи таҷридию назариявӣ ва асосноккунии онҳо гузашта шавад [5, с.51-54].

Дар даврае, ки мавриди баррасии мо дар тарбияи ҷисмонӣ қарор дорад, ғояи ташаккул додани инсонӣ ҳамаатарафа рушдёфта, мутаносиб, том, башардӯст ва инсонгаро, озодманиш ва демократӣ намудани равандҳои таълиму тарбия, аҳамияти рӯзафзуни ҷанбаи маънавӣ дар тарбияи шахс ва ҷузъи фарҳангии он ва умуман ақлоникунонии тарбияи ҷисмонӣ ба мақоми аввал мебарояд. Агар пештар танҳо тайёрии ҷисмонии инсонро арзиши асосии тарбияи ҷисмонӣ ҳисоб мешуда бошад, пас дар замони муосир инсонӣ дар қаринаи машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ баррасишаванда, дар ҳамоҳангии оғозҳои ҷисмонӣ ва маънавӣ, дар ҷудоинопазирӣ ва ягонагии ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва биологӣ тасаввур мегардад [70, с.12-23].

Ҳамин тавр, тасодуфӣ нест, ки дар охири асри гузашта тавачҷуҳ ба ҷанбаҳои назариявӣю методологии тасаввури соҳаи тарбияи ҷисмонӣ тақвият ёфт. Дар ин бобат диссертатсияи доктории Л.И.Лубишева [60, с.58] қобили қайд аст, ки дар он масъалаҳои асосҳои ташкилӣ ва назариявӣю методи ташаккули донишҷӯёни тарбияи ҷисмонӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, А.П.Матвеев [75, с.73] таҳқиқоти худро ба баррасии асосҳои методологӣ ва назариявии фанни «тарбияи ҷисмонӣ» дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

бахшидааст, пажӯҳишҳои ба ҳамин мавзӯ бахшидашудаи Г.Г.Наталов [92, с.2-9] ва Ю.М.Николаев [92, с.2-9] тасдиқи боэътимоди тақвияи таваҷҷуҳ ба масъалаҳои мантиқ ва назарияи тарбияи ҷисмонӣ, ба мушкилоти ҳамгироии донишҳои бисёрҷанбаи назариявӣ дар доираи фанни мазкур мебошад.

Сеяки аввали садаи гузашта бо рушди басо заифи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тавсиф мешуд. Ҳаракати тарбияи ҷисмонӣ варзиш ба қадри созмонёфтагии нозимӣ худ, бо миқдори на чандон зиёди иштироккунандагон ва мусобиқаҳои варзишӣ, соддагии нисбии ташкилӣ ва идоракунии фарқ мекард. Омилони асосии ҳаракати тарбияи ҷисмонӣ варзиш ба ҷалб кардани сотсиологҳо барои омӯзиши амиқи мушкилотҳои соҳаи мазкур ҳавасманд набуданд. Ҷанбаҳои алоҳидаи иҷтимоӣ дар ҷорҷӯбаи педагогика, психологияи иҷтимоӣ ва назарияи тарбияи ҷисмонӣ баррасӣ мешуданд.

Зимнан, аллакай дар солҳои 30-юми асри гузашта рушди ҳаракати оммавии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш оғоз мегардад, ки бо бунёди пойгоҳи моддӣ ва коркарди асосҳои меъёрию барномавӣ ҳамроҳ буд.

Сотсиологияи шӯравии тарбияи ҷисмонӣ дар ҷараёни рушди худ ба ақидаи сотсиологӣ маъруф О.А. Милштейн се марҳиларо сипарӣ намудааст [80,с.18-19]:

1) Марҳилаи нахустин аз замони табaddулотӣ болшевикӣ то оғози солҳои 60-ум идома дошта, бо ҷамъбасткунии назариявӣ ва мулоҳизаи нақши иҷтимоии тарбияи ҷисмонӣ тавсиф мешавад. Аз солҳои 30-юм баргузори таҳқиқоти сотсиологӣ дар ҷорҷӯбаи таърихи тарбияи ҷисмонӣ, баъди солҳои 60-ум бошад, назарияи тарбияи ҷисмонӣ амалӣ мегардад.

2) Марҳилаи дувум аз ибтидои солҳои 60-ум то оғози солҳои 70-ум идома дошта, бо рушди назаррасии ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти одамони шӯравӣ тавсиф мегардад.

3) Дар марҳилаи сеюм (аз ибтидои солҳои 70-ум то миёнаи солҳои 80-ум) фаъолияти муассир оид ба ҷамъбасти назариявии таҳқиқоти мушаххаси сотсиологии тарбияи ҷисмонӣ идома дошт, ки ба тарбияи ҷисмонӣ, муайянкунии қонуниятҳо ва тамоюлотӣ рушди он бахшида шуда буд. Дар

миёни муҳимтарин лаҳзаҳои марҳилаи мазкур муайянкунии моҳияти худӣ мавзӯи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ, ҳудуди он ва робитаҳои он бо илмҳои варзишию педагогӣ, табиатшиносӣ ва ҷомеашиносӣ ба шумор меравад.

Дар марҳилаи кунунии ҷоруми рушди сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ афзоиши қобили мулоҳизаи шумораи сотсиологҳои дар соҳаи мазкур машғулбуда ба мушоҳида мерасад.

Солҳои 80-уми қарни XX замони рушди фаъоли мавзӯи олимпӣ гардид, ки бисёр муҳаққиқон бо он шаклдигаркунии сотсиологияи варзиширо ба ҷанни мустақили илмӣ алоқаманд менамоянд. Кумитаи созмондодашуда минбаъд воҳиди сохтори таҳқиқотии расмӣ дар ҳаёти Ассоциатсияи байналмилалӣ сотсиологӣ гардид ва дар айни замон донишмандони беш аз 40 кишвари ҷаҳон аъзои он мебошанд.

Нахустин маҷаллаи созмон соли 1996 ҳамчун маҷаллаи солони ва аллакай аз соли 1973 нашрия ҳар семоҳа ба нашр мерасид.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ҳоли ҳозир бештар ба баргузории пажӯҳишҳои сершуморе, ки ба омӯзиши амалкард ва рушди соҳаи мавриди баррасии мо, таъсири варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба ташаккули фард, муайянкунии меъёрҳои сатҳи рушд дар инсонӣ машғул ба тарбияи ҷисмонӣ бахшида шудаанд, таваҷҷуҳ менамояд. Ин кор барои бадастоварии маълумоти сотсиологӣ хеле пураҳамият аст. Дар ин қабил таҳқиқот методҳои аз тарафи илми сотсиология таҳиягардида, аз қабил мушоҳида, таҳлили ҳуҷҷатҳо, пурсишҳои шифоҳӣ ва хаттӣ истифода мешаванд.

Мафҳуми «ҷалбшавӣ» бештар аз ҳама ҳамчун намудҳои гуногуни рафтори афрод, хоҳиши маърифат, воқунишҳои ҷанбаи отифидошта шарҳу тафсир мегардад. Ҷалбшавӣ метавонад отифавӣ, маърифатӣ ва рафторӣ бошад. Ба ин намудҳои анъанавӣ метавон фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмониро ҳамчун намуди муайянкунандаи «дараҷаи ҷалбшавӣ» илова намуд. Бо мақсади тавсифи он метавон меъёри муассирӣ, бардавомӣ ё басомади фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмониро қорбаст намуд [77, с.47-49].

Ба туфайли таҳлили сотсиологии шомилшавӣ ё «чалбшавӣ»-и аҳолии мо имкони ба даст овардани иттилоотро дорем:

- дар бораи навъи чалбшавӣ ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ ва шаклҳои зуҳуроти онҳо;
- дар бораи он ки кадом гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва ба кадом дараҷа ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ чалб шудаанд;
- дар бораи пешрасти фаъолнокии варзишию тарбияи ҷисмонии ҳам гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва ҳам шахсони алоҳида;
- дар бораи таъсири омилҳои гуногуни иҷтимоӣ ба равандҳои чалбшавӣ ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ.

Бо мақсади ҷудо кардани объектҳои таҳқиқот, барои аз дигарон ҷудокунии онҳо дар илм тасвияи мафҳумҳои дахлдор маъмул мебошад, ки мақулаҳои асосии ин ё он илм мебошанд. Барои ҷудокунии объекти мушаххаси таҳқиқот бо мафҳумҳои асосии истифодашаванда зарур аст, ки ба таҷрибаҳои дараҷаҳои гуногун рӯ оварда, қонунӣ будани онҳо асоснок карда шавад. Чунончи, одамро илмҳои аз қабيلي психология, анатомия, педагогика, биология, физиология ва ғайра меомӯзанд.

Бисёриҳо чунин мешуморанд, ки мақулаҳои асосӣ ва объектҳои маърифати илмӣ сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ аз худи номи «варзиш» ва «тарбияи ҷисмонӣ» ошкору яқин мебошанд.

Дар ин ҳол, баъзан варзиш ҳамчун унсури тарбияи ҷисмонӣ баррасӣ мегардад, ки дар натиҷа соҳаи объективии фанҳои баррасикунандаи мо танҳо ба тарбияи ҷисмонӣ маҳдуд мегардад. Баъзе шахсон сотсиологияи ТҚВ-ро ҳамчун илми баррасикунандаи ё фаъолияти ҷисмонӣ ё ки танҳо варзиш идрок мекунанд. Гоҳе барқароршавии ҷисмонӣ, машқҳои ҷисмонӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва ғайра объектҳои таҳқиқи фанӣ мазкур доништа мешаванд ва мутобиқи он низоми мақулаҳои калидии сотсиологияи ТҚВ-ро шарҳу тафсир мекунанд.

Тафовути равишҳо ба идроки мақулаҳои калидӣ ва объектии фанӣ мазкур дар номи он ҳам инъикос ёфтааст. Донишмандони ватанӣ аксаран

номи «сотсиологияи варзиш   ин ки тарбияи  исмонӣ» -ро ба кор мебаранд. Дар баъзе интишороти хориҷӣ ҳам ба  унин ба тасвия метавон дучор омад. Аммо, маъмулан, дар он доир ба «сотсиологияи варзиш» сухан меравад. Зимнан метавон ба гуна ое аз  абили «сотсиологияи варзиш ва тарбияи  исмонӣ», «сотсиологияи маш  ҳои  исмонӣ» низ дучор омад.  амчун ном ои бахш ои ало идаи илми мазкур тасвия ое аз  абили «сотсиологияи мураббӣ  ва омӯзгорони тарбияи  исмонӣ», «сотсиологияи тарбияи  исмонӣ», «сотсиологияи созмон ои варзишӣ», «сотсиологияи  аракати олимпӣ», «сотсиологияи бадан» ва  айра ба кор бурда мешаванд [83, с.176].

Дар маркази тава   и сотсиологияи Т В тавре ки аз номи он бармеояд, на ду, балки се объект  арор доранд, ки он о нисбатан муста ил ва дар айни замон бо  ам ало аманд мебошанд:

- намуди вижаи мусоби   о, ки он оро «варзишӣ» меноманд, раванди тай  рӣ ба он о, ин унин падида ои дигари ба он о иртиботдошта;

- шакли  а олияти  аракатӣ, ки онро, аксаран, «тарбияи  исмонӣ»   « а олияти тарбияи  исмонӣ» меноманд;

- бадани инсон, ки ба « ар ангишавӣ»  алб гардидааст ва раванди и тимоишавии ба  амин тартиб баромадкунанда дар на ши падидаи  ар ангӣ ва зухуроти и тимоӣ (дар  аринаи мазкур  исмияти инсонро «тарбияи баданӣ»   «тарбияи соматикӣ»   бештар бо истило и маъмули «тарбияи  исмонӣ» меноманд).

Сотсиологияи варзиш ва тарбияи  исмонӣ  ам, ба мисли илм ои дигар ба  аллу  асли муш илоти вижаи худ маш ул гардида, объектӣ он аз дигар илм ои самти и тимоидошта та овут дорад. Мавриди та   и он варзиш ва тарбияи  исмонӣ  амчун падида ои  анбаи и тимоидошта мебошанд. Сиришти и тимоӣ,  онун ои дар асоси пайдоиш ва рушди он о  арордошта,  онуният ои дар шароити  унунӣ ташаккул фта мавриди пажӯ иш  арор дода мешавад. Робитаи байни амдигарии варзиш, тарбияи  исмонӣ ва дигар  анба ои  а ти  омеа ба доираи манфиат ои сотсиологияи варзиш шомил мегарданд. Ба та силот ва тарбияи насли  авон тава   и зи д дода мешавад.

Илми мазкур ҳамчунин масъалаҳои муносибатҳои истеъмолиро арзишии одамонро ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ баррасӣ менамояд [84, с.226].

Агар мавзӯро дар назар бигирем, сухан дар бораи яке аз самтҳои амалии сотсиологияи умумӣ меравад. Сотсиологияи ТҚВ ҳам аз назари сифати фанни таълимӣ ва ҳам аз лиҳози илмӣ ба равшан намудани ҷанба ва механизми муносибатҳои иҷтимоӣ дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ва баррасии нақши онҳо дар ҳаёти ҳаррӯзаи инсон машғул мебошад. Ба ғайр аз ин, тибқи таърифи пешниҳоднамудаи В.И. Столяров сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ илмиест, ки ҷойгоҳ ва нақши варзиш ва тарбияи ҷисмониро дар ҷомеа, робитаҳои онҳоро бо дигар падидаҳои ҷомеа меомӯзад [106, с.39-44].

Ҳадафи илмии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар омӯзиши падидаҳои мазкур ҳамчун падидаҳои иҷтимоӣ, дар истифодаи натиҷаҳо барои пешгӯии рушди онҳо ва қабули қарорҳои идоракунии дахлдори ба тақмили ҳамин соҳа нигаронидашуда ва ҳамгирии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ дар ҳаёти ҳаррӯзаи ҳар як инсон мебошад.

Сотсиология ҳамчун фанни таълимӣ, ки унсури таркибии таҳсилоти тарбияи ҷисмонӣ мебошад, бояд ақидаҳои ҷаҳоншиносиро ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ташаккул диҳад.

Вазифаҳои асосии фанни таълимиро, ки мо баррасӣ менамоем, метавон ба ду категорияи асосӣ гурӯҳбандӣ намуд: ҳаллу фасли мушкилоти иҷтимоии фаъолияти варзишӣ ва ҷанбаи оммавӣ додан ба ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ.

Дар миёни вазифаҳои афзалиятноки сотсиологияи ТҚВ бояд он омилҳоро номбар намуд, ки имкон медиҳанд, ҳадди аксари оммавияти ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ самаранок таъмин гардад. Ҷанбаи субъективию объективии омилҳои мазкур имкон медиҳад, ки онҳоро ба ду гурӯҳ тақсим намоем.

Дар гурӯҳи якум омилҳои ҷанбаи субъективидошта муттаҳид мешаванд, ки ба оммавӣ будани фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ таъсир мерасонанд:

- ташаккули самтгирҳои арзишӣ, ангеҳои устувор нисбат ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ;
- ташаккули шуури инфиродӣ ва афкори умум нисбат ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ;
- дар одамон тарбия намудани ниёзмандӣ ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, баланд бардоштани мубрами масъалаҳои вобаста ба дараҷаи тайёрии ҷисмонӣ, аҳаммияти тарзи ҳаёти солим, тарбияи ҷисмонӣ дар силсиламаротиби арзишии ҷомеа ва инсон.

Ба гурӯҳи дувум омилҳои объективӣ мансубанд:

- дараҷаи тайёрии кадрҳо ва миқдори онҳо;
- рушди пойгоҳи моддию техникии варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ.

Барои сотсиологияи ТҚВ масъалаҳои ниёздошта ба посухҳои илман асоснокшудаи марбут ба ҷанбаҳои иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ ҳам на камтар аз аҳамият бархӯрдоранд, ки дар миёни онҳо метавон номбар намуд [89,С.96-102]:

- Фаъолияти варзишӣ ва варзиш чист?
- Фаъолияти варзишӣ ва дигар падидаҳои иҷтимоӣ миёни худ чӣ нисбат доранд?
- Фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ дар сохтори вақти фароғат ва умуман тарзи ҳаёт чи гуна амалӣ мегардад?
- Варзиш дар нақши падидаи мустақили иҷтимоӣ фарҳангӣ чӣ гуна рушд мекунад?
- Барои машғулият ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ кадом омилҳо нақши ҳавасмандкунанда доранд ва кадоми онҳо баракс, барои ин кор монеа мебошанд?

Ба гуфайли таҳқиқоти мушаххаси сотсиологӣ (ТМС) мо метавонем ба саволҳои гузошташуда ҷавоб ба даст оварем.

Марҳилаи якуми ҳар гуна ТМС коркарди барнома мебошад. Санади мазкур фарогири асосноккунии назариявии усулҳои техникӣ, методика ва методология нисбат ба объекти омӯзиш мебошад.

Азбаски низомҳои иҷтимоӣ бо таҳарруки назаррас, шаклдигаркунии муттасил тавсиф мешаванд, бинобар ин метавон тасдиқ намуд, ки мавзӯи таҳлили мо танҳо дар чорчӯбаи давраи замони дақиқан муайяншуда омӯхта мешавад. Ҳамин тавр, яқин аст, ки объекти таҳқиқот на танҳо аз маҳдудияти фазоӣ, балки аз маҳдудияти замонӣ ҳам бархурдор аст.

Ба туфайли ҷудокунии соҳаи мавзӯ ва объекти таҳлил сотсиолог имкон пайдо мекунад, ки бо таъя ба амсилаи ормонишудаи таҳиягардида, тавсифи раванд ё падидаи омӯхташавандаро фароҳам намояд. Агар мо мушкилотҳои ҷанбаи иҷтимоидоштаеро баррасӣ намоем, ки ҳомилони онҳо одамон мебошанд, он гоҳ ҳамчунин умумиятҳоеро тавсиф менамоем, ки ба сохтори низоми омӯхташавандаи мо шомил мебошанд.

Ба туфайли тартиб додани амсилаи назариявии вазъияти мушкилотие, ки мавриди омӯзиш қарор дорад, пажӯҳишгар метавонад имкони гузаштан ба марҳилаи минбаъдаи барнома – муайянкунии вазифаҳо ва ҳадафҳои таҳқиқотро ба даст оварад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ҳоли ҳозир ба баргузор намудани таҳқиқоти сершуморе, ки ба омӯзиши амалкард ва рушди соҳаи мавриди баррасии мо, таъсири варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба ташаққули фард, муайянкунии меъёрҳои дараҷаи рушди инсонӣ машғул ба тарбияи ҷисмонӣ бахшида мешаванд, таваҷҷуҳи зиёд дорад. Кори мазкур барои ба даст овардани маълумоти сотсиологӣ хеле аҳамиятнок мебошад. Дар пажӯҳишҳои мазкур методҳои тавассути илми сотсиология коркардгардида, аз қабيلي мушоҳида, таҳлили санадҳо, пурсишҳои шафохӣ ва хаттӣ истифода мешаванд [86, с.96].

Вазифаи таҳқиқотро мо ҳамчун маҷмӯи мушкилоте, баррасӣ менамоем, ки аз тарафи мо бо мақсади ёфтани посух ба масъалаи асосии ҳадафманд ва мушаххаси таҳқиқот, таҳлил мешаванд. Ба тарзи дигар гӯем, вазифаҳои

таҳқиқот иборат аз ҳалқаҳои вижае мебошанд, ки дар як ҷо ҷамъ оварда шудани ҳамаи равандҳо ва падидаҳои омӯхташавандаро имконпазир месозанд.

Ҳадафи таҳқиқот натиҷаи ниҳоние мебошад, ки мо баъди хотима ёфтани пажӯҳиш ба он саъю кӯшиш дорем. Чунин натиҷа метавонад ҳам амалӣ ва ҳам назариявӣ маърифатӣ бошад ва метавонад ҳамзамон ҳам ин бошад ҳам он. Аксаран, ҳадафи таҳқиқот ҳамроҳ бо мавзӯи он дар маҷмӯъ аз тарафи фармоишгар муайян карда мешавад ва дар матни шартнома сабт карда мешавад.

Нахустин марҳилаи коркарди фарзия тасвияти вазифаҳои маърифатии таҳқиқот аст, ки дар шакли пешниҳодҳои инъикоскунандаи вобастагии миёни ҷузъиёти ҷудогонаи амсилаи концептуалӣ сабт карда мешаванд. Муҳим аст, таваҷҷуҳро ба он ҷузъҳои таркибие мутамарказ намоем, ки барои мушкилоти таҳқиқшаванда аҳамияти бештаринро доро мебошанд. Чунин вобастагӣҳо асосро барои тасвияи фарзияҳо ташкил медиҳанд. Чунончи, ҳангоми баррасии робитаи байниҳамдигарии миёни тайёрии тарбияи ҷисмонии донишҷӯён ва таҳсилоти тарбияи ҷисмонии онҳо мо метавонем чунин саволҳоро матраҳ намоем:

1. Оё вобастагии бевосита дар миёни фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ ва дараҷаи донишҳои тарбияи ҷисмонӣ вучуд дорад?
2. Оё донишҷӯён аз донишҳои назариявӣ дар ҷараёни машғулиятҳои варзишию тарбияи ҷисмонӣ истифода меkunанд ва дараҷаи чунин донишҳо чӣ гуна аст?

Бешубҳа, барои омӯзиши ҳаматарафаи мушкилотин феҳристи саволҳо метавонад хеле васеътар бошад. Сотсиолог дар ҳар ҳолати мушаххас метавонад ба баррасии як силсилаи томи муносибатҳо ва робитаҳои рағбат дошта бошад, ки баъзан метавонанд аз ҷорҷӯби амсилаи концептуалии объекти таҳлил фаротар рафта бошанд.

Вазифаҳои маърифатии хусусии таҳқиқотро тасвия намуда, зарур аст, ки ба марҳилаи тавсифи ҳуди фарзияҳо иқдом намуд. Фарзияро ҳамчун

пешниҳоди илман асоснокшуда дар бораи сабабҳои бевосита мушоҳидашаванда, муносибатҳо ва робитаҳои дар асоси ин ё он падидаҳо қарордошта баррасӣ менамоянд.

Аҳамияти фарзия барои таҳқиқоти сотсиологӣ ва барои соҳаҳои илмҳои дигар ҳам хеле калон аст. Фарзияҳо бо чӣ ин қадар арзишманд мебошанд? Дар навбати аввал дар фарзия ба ин ё он дараҷа таҷрибаи илм мутамарказ шудааст; вай воқеияти ҷориро инъикос мекунад; дар фарзия таҷриба ва дониши муаллиф ё муҳаққиқи он инъикос меёбад; дар ҷорчӯби таҳқиқоти сотсиологӣ фарзия вазифаи марҳилаи гузариш аз ақидаҳои назариявӣ ба бунёди абзорҳои маърифати сотсиологиро иҷро мекунад.

Навъи таҳқиқоти сотсиологӣ умқи коркарди фарзияро муайян мекунад.

Вобаста ба мавқеи вазифаҳои дар назди таҳқиқот гузошташуда гипотезаҳо асосӣ ва иловагӣ мешаванд, ки ба вазифаҳои таҳқиқоти асосӣ ва хусусӣ мансуб мебошанд. Тақсими фарзияҳо ба аввалия ва сонавия ба асоснокӣ ва коркардашавии онҳо вобастагӣ дорад. Коркарди фарзия аз ду марҳила иборат аст: дар ҷараёни омодаسازی барномаи таҳқиқоти оянда ва баъди хотимаёбии марҳилаи озмоишӣ, ки дар натиҷаи он фарзияҳо тасҳеҳ ва тадқиқ мегарданд.

Вобаста ба муҳтавои пешгӯиҳои назариявӣ дар бораи объекти омӯхташаванда фарзияҳо ба пешгӯикунанда, тавзеҳдиҳанда ва тавсифкунанда тақсим мешаванд.

Ҳар як ҳодиса ва падидаи барои сотсиолог аҳамияти таҳқиқотидошта аз ҳалқаҳо ва силсилаи ҳодисаҳо иборат мебошад, ки дар ҷорчӯбаҳои низоми саросарӣ ҷараён хоҳад дошт, бинобар ин онҳо метавонанд дар шакли қонуниятҳо ё тамоюлҳо зоҳир шаванд, ки зарурати коркарди фарзияҳои пешгӯикунандаи инъикосгари маърифати дараҷаҳои баландтари воқеияти иҷтимоиро таъкид менамояд.

Фарзияҳои ҷанбаи тавзеҳидоштаро ба дараҷаи таҳлил мансуб медонанд ва онҳо тахминҳо оид ба вучуд доштани ин ё он робитаи сабабию натиҷавии дохили объекти омӯхташаванда мебошад. Фарзияҳои тавзеҳӣ имкони

ошкорсозии тамоюлҳо, равандҳо ва падидаҳоеро, ки дар натиҷаи тасдиқ гардидани фарзияҳои ҷанбаи тавсифидошта муқаррар шудаанд, фароҳам месозанд.

Фарзияҳои тавсифӣ ҳолати тахминии объект ва сохтор, вазифаи мушаххаси онро тавсиф менамоянд, зеро дар ин ҳолат иттилооти ҷанбаи эмпирикӣ ва оморидоштае, ки дар навбати аввал, ба далелҳои навъи эмпирикӣ робита доранд, мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Масалан, ҳангоми таҳқиқ намудани робитаи байниҳамдигарӣ байни мавҷудияти объектҳои муосири варзишӣ ва фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонии ҷавонон, бо таъки ба иттилооти мавҷудаи омӯрӣ метавон муайян кард, ки барои кадом қисмат аз ҷумлаи миқдори умумии шахсони таҳқиқшаванда ин вобастагӣ бевосита ва барои кадом бахши он бавосита мебошад. Ба туфайли пешниҳоди ин гуна фарзияҳо пажӯҳишгар натиҷаҳои ифодагардида бо рақамҳои мутлақ, радиҳои динамикӣ, бузургҳои миёнаи арифметикӣ ё фоизҳоро ба даст меоварад.

Асосҳои методологии таҳлили сотсиологӣ. Барои ҳар гуна таҳқиқоти илмӣ мафҳуми «методология» калидӣ мебошад. Вай фарогири на танҳо методҳо, шаклҳо ва принсипҳои ташаккули маърифати илмӣ, балки инчунин дигаргуншавии воқеияти ҷорӣ низ мебошад. Дар ин стратегияи умумии ҷустуҷӯи илмӣ ҳама чиз фаро гирифта шудааст – аз матраҳ намудани мушкилоти илмӣ, таърифи мавзӯ ва объект ва коркарди фарзия то асосноккунии вазифаҳо ва мақсадҳо ва интихоби методи таҳқиқот [74, с.184].

Одатан, методология ба умумӣ ва хусусӣ тақсим мешавад. Дар ҳолати якум вай барои ҳар соҳаи илм баробар қобили истифода мебошад, дар ҳолати дувум бошад, вижагиҳои маърифати илми мушаххас, дар ҳолати мо бошад, сотсиологияро инъикос менамояд.

Ҳамин тавр, сотсиологро зарур аст, ҳангоми амалисозии тарҳи барномаҳои таҳқиқотӣ идрок намояд, ки чӣ мавриди мушоҳида, интихоб ва дигаргуншавӣ бо мақсади баланд бардоштани дараҷаи эътимоднокии

иттилооти дарёфтшаванда қарор дода шавад ва дар мавриди зарурат бошад, аз тасҳеҳ кардани худӣ назария ҳам ҳарос надошта бошад.

Барои идроки ҷигунагии таносуб миёни назария ва методология, кофӣ аст, ки ду мафҳуми одиро дар хотир дошт, ки ба саволҳои зерин ҷавоб гардонанд: назария – ҷиро бояд таҳқиқ намуд, методология бошад, ҷӣ гуна бояд таҳқиқ намуд? Методологияро бояд ҳамчун маҷмӯи равандҳои баррасӣ намуд, ки ба муҳаққиқ имкони коркарди тавзеҳи вазъият ё тимсоли абстраксии онро фароҳам менамояд. Дар асоси ин муайян кардани он, ки дар муҳити иҷтимоӣ ҷӣ мушаххасан ба мушкилоти баррасишаванда мансуб аст ва ҷӣ гуна ҷанбаҳои маъмур ба коркарди назария ё тавзеҳи илмӣ таъсир мерасонанд, мумкин мебошад.

Мафҳуми «таҳқиқоти сотсиологӣ»-ро маъмулан фақат ба психологияи амалӣ алоқаманд медонистанд, ки ба таври қобили мулоҳиза захираи билқувваи маърифати сотсиологиро маҳдуд намуда, ба самти ҷанбаи назариявӣ методологидошта тавачҷуҳ намекунад, умуман имконоти сотсиологиро ҳамчун илм маҳдуд месозад, инчунин яке аз муҳимтарин ҷанбаҳои маърифати эмпирикӣ – ҷойгоҳ дар таҳқиқоти амалии консепсияҳои назариявиро нодида мегирад. Ҳарчанд ки омили охирин ҳам сифати таҳлили сотсиологӣ ва ҳам натиҷагирӣҳои ҷамъбасти умуман таҳқиқоти сотсиологиро вобаста месозад. Ҳамин тавр, таҳти мафҳуми таҳқиқоти сотсиологӣ мо равандеро дарк менамоем, ки дар ҷорҷӯбаи он дараҷаҳои маърифати эмпирикӣ ва назариявӣ методологӣ дар ягонагии худ муаррифӣ шудаанд, ба таври дигар, мо дар бораи раванди ҷанбаи диалектикидоштае суҳан меронем, ки дар он ҷо методҳои индуктивӣ ва дедуктивӣ ҳамроҳ мебошанд ва ба туфайли он ба тамомияти маърифат ва ҷун натиҷа расидан ба тасаввурот дар бораи воқеияти муҳит муяссар мегардад. Маҳз ба ҳамин ду методи таҳлил (ки барои таҳқиқоти амалӣ ва таҳқиқоти назариявӣ методологӣ яқсон хос мебошанд) марҳилаҳои индуктивӣ ва дедуктивии таҳқиқот асос ёфтаанд [88, с.94-100].

Зинаи аввали марҳилаи дедуктивӣ коркарди концепсия мебошад, зеро маҳз дар он мафҳумҳои барои концептуализунонии мавзӯ ва объекти таҳқиқоти сотсиологии корбастшаванда гузошта шудаанд.

Ҳамин тавр, сотсиолог, ки интихоби мавзӯро муайян кардааст, бо ҳамин фазои ҷустуҷӯи илмиро бо истисно намудани дигар гунаҳои имконпазир «танг мекунад».

Ҳангоми интихоби концепсия пажӯҳишгар чунин омилҳоро ба роҳбарӣ мегирад:

- ақидаҳои этикии худ;
- таҷрибаи илмӣ ва дараҷаи донишҳои худ;
- вазифаҳо ва ҳадафҳои аз тарафи пажӯҳишгар матраҳгардида;
- дараҷаи коркард шудани самтҳои, ки сотсиолог онҳоро таҳқиқ мекунад.

Вазифаи афзалиятноки зинаи якуми таҳқиқоти сотсиологӣ коркарди тасаввуроти методологӣ ва назариявии пажӯҳишгар дар бораи мавзӯ ва объекти таҳлил мебошад. Дар ин ҳол донишманд тавсифи кадом як объекти маърифати том ё ормонигардидаро дар тамоми робитаҳои байниҳамдигарии дохилии низом (масалан, шахс дар ҷомеа) тавсиф менамояд.

Зарурати тавсифи объект дар ҷорҷӯбаи низоми ҳамкориҳо ва робитаҳо дар он аст, ки ба муҳаққиқ имкон дода нашавад, то омилҳои калидии ҳам муайянкунанда ва ҳам иловагии гоҳе ба объект таъсири назаррасдоштаро аз доираи таваҷҷуҳи худ берун гузорад. Сотсиолог амсилаи объекти таҳқиқоти ояндаро танзим карда, бо ҳамин барои худ тасаввури дақиқро дар бораи робитаҳои иҷтимоӣ ва сохтори он тартиб медиҳад, ки барои ҳама гуна таҳқиқот (чи амалӣ ва чи назариявӣ) шартӣ ҳатмӣ хоҳад буд. Ҳарчанд ки сотсиолог бо роҳбарӣ гирифтани вижагиҳои мавзӯи таҳлил миқдори ченакҳои онро, ки вобаста ба вазифаҳо ва ҳадафҳо мебошанд, маҳдуд месозад, ӯ набояд ҷанбаи том доштани объекти таҳқиқшавандаро ҳангоми тасаввури дақиқ дар бораи концепсияи назариявии интихобнамудаи худ фаромӯш намояд [91, с.96-106].

Коркарди мафҳумҳои сотсиологӣ, ки яке аз вазифаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ мебошад, он аст, ки робитаи байниҳамдигарии воқеияти иҷтимоӣ ва мафҳумҳоро агар онҳо дар намуди назарияи тасвияшуда пешниҳод гардида бошанд, ошкор намояд ва ё агар чунин робитаҳоро муқаррар карда натавонанд, набудани онҳоро нишон диҳад.

Дар зинаи ниҳии марҳилаи дедуктивӣ коркарди абзорҳои сотсиологӣ зарурӣ барои маводи эмпирикӣ дар чараёни таҳлили сотсиологӣ амалӣ карда мешавад.

Марҳилаи таҳлили дедуктивӣ ҳамчун методи таҷзияи том, аммо методи индуктивӣ бошад, ҳамчун муттаҳидкунӣ ва истифодаи минбаъдаи иттилооти эмпирикӣ бо мақсади танзими амсилаи нави назариявӣ баррасӣ мегардад. Марҳилаи индуктивии таҳқиқотро танзими назарияи сотсиологӣ тавассути ҷамъбастании маълумоти эмпирикӣ меноманд [117, с.16-23].

Фақат ягонагии методҳои дедуктивӣю индуктивӣ ҳамон шарти таҳқиқоти сотсиологӣ мебошад, ки ба вазифаҳо ва ҳадафҳои сотсиология ҳамчун илм мутобиқат мекунад.

Методи таҳқиқоти мушаххаси сотсиологӣ (ТМС) бо чунин аломатҳои умумӣ тавсиф мешавад: мушоҳида, пурсиш, таҷрибаи сотсиологӣ, таҳлили ҳуҷҷатӣ.

Маълумоти аввалияи эмпирикиро ба се категорияи аслий тақсим мекунад: пурсишҳо, мушоҳида ва таҳлили ҳуҷҷатҳо.

Дар сотсиология мушоҳидаро идроки нақшавӣ, ҳадафманд, ба таври мушаххас сабтшавандаи объекти таҳқиқот меноманд. Мушоҳида ҳамчун методи ҷамъоварии иттилоот ҳамеша иборат аз сабткунӣ ва идроки падидаҳои дар ҷомеа нақши муайяндошта мебошад.

Бо ёрии методи мушоҳида бомуваффақият таҳқиқ намудани рафтори гурӯҳҳо ва афрод дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва меҳнат, фароғат ва дигар шаклҳои муоширати байни одамон имконпазир мегардад. Мушоҳида ҳамчун методи ҷамъоварии маълумоти сотсиологӣ имкон медиҳад, ки иттилооти муқаддамотии зарурӣ барои тадқиқи самтҳои асосии пажӯҳиши оянда ба даст

оварда шавад. Бо ёрии он пажӯҳишгар дидгоҳи худро оид ба объекти таҳқиқшаванда густариш медиҳад, нуктаҳои муҳимро барои таҳлили вазъият чудо мекунад. Мушоҳида, инчунин барои ба даст овардани маълумоти тасвирӣ, ки эҳе ва тақвияи аёнияти таҳлили омории хушкро имконпазир месозад, абзори муассир хоҳад гардид.

Яке аз бартариҳои калидии методи мушоҳида дар қобилияти бевосита мушоҳида кардани рафтори одамон дар вақти воқеӣ ва дар шароити мушаххас мебошад. Омодагии ҷиддӣ ва ҳаматарафаи мушоҳидаҳо имкон медиҳад, ки ҳамаи унсурҳои барои вазъият то ҳадде муҳимбударо сабт намуда, бо ҳамин шароитро барои баррасии объективӣ фароҳам намояд [126,с.376].

Камбудиҳои методи мавриди баррасии мо объективӣ ва субъективӣ мешаванд (аввалии онҳо ба мушоҳидакунанда вобастагӣ надошта бошанд, дувумӣ ба дараҷаи касбӣ ва сифатҳои шахсии ӯ вобаста мебошанд).

Камбудиҳои объективии методи мушоҳида инҳо мебошанд:

- имконнопазир будан ё мураккабии ҷавқулодаи мушоҳидаҳои такрорӣ;
- ҷанбаи хусусӣ доштан, маҳдудияти принципалии ҳар як вазъияти таҳти мушоҳида қарордошта;
- дараҷаи баланди меҳнатталабии метод.

Камбудиҳои субъективии методи мушоҳида аз ин қарор аст:

- сифати иттилоот ба дастуроти мушоҳидакунандагон ва мушоҳидашавандагон вобаста аст, зеро агар инсон бидонад, ки объекти мушоҳида мебошад, хоҳ нохоҳ ҳолати табиӣ худро аз даст дода, дар ӯ хоҳиши мутобиқ шудан ба ҷашмдошти мушоҳидакунанда ба вуҷуд меояд;
- мақомҳои иҷтимоии гуногуни пажӯҳишгар ва мушоҳидашаванда, тафовути арзишҳои онҳо қолабҳои рафторӣ, манфиатҳо ва ғайра;
- вобастагии сифати мушоҳида аз вижагиҳои шахсии мушоҳидакунанда, қобилияти ӯ ба идроки томи вазъият, маҳорати мутамарказшавӣ ва ғайра.

Мушоҳида мисли ҳама гуна таҳқиқоти мушаххаси сотсиологӣ тибқи барномаи қаблан таҳияшуда, ки дорои бандҳои ҳатмие аз қабili вазифаҳо ва ҳадафҳо, мавзӯ ва объекти таҳқиқот банақшагирӣ ва амалӣ мегардад, усули (намуд) мушоҳида тадқиқ гардида, варақаи мушоҳида омода карда мешавад, расмиёти сабт муайян гардида, иттилоот ҷамъоварӣ, коркард ва таҳлил карда мешавад [87, с.200].

Феҳристи тахминии унсурҳои муҳими барои ҳамаи ҳолатҳои методи мушоҳида хосбударо баррасӣ менамоем:

1. Вазъият. Бо мавқеияти вазъияти мавриди мушоҳида, инҳирофҳои имконпазири рафтори гурӯҳи мушоҳидашаванда, рафтори хоси иҷтимоии барои ҳамин маҳал хос тавсиф мешавад.

2. Мушоҳидашавандагон. Сохтори гурӯҳ бо мақеи вижагиҳои иҷтимоию демографияи он, миқдори одамони дар вазъият иштироккунанда, чӣ гуна нақшҳо дар миёни иштирокдорони ҳар як вазъияти мушаххас тақсим шудааст.

3. Рафтори иҷтимоӣ. Ҳавасмандӣҳо ва вижагиҳои фаъолияти гурӯҳи таҳти мушоҳидабуда, фазои психологии дохили он, ба чӣ ва ба кӣ нигаронида шудани фаъолияти он.

4. Ҳадафи фаъолият. Қонунмандӣ ё тасодуфӣ будани вазъияти мушоҳидашаванда, оё ҳадафи иштирокдорон ягона аст, оё иштирокдорони гурӯҳ ҳадафҳои ғайрирасмӣ ва расмӣ доранд, ки боиси ташаккули гурӯҳ гардида бошад.

5. Давомдорӣ ва басомад. Беназир будани вазъияти таҳти мушоҳида, такроршавандагӣ ва давомдории он мебошад.

Гуногуншаклии мушоҳидаҳо. Дар сотсиология мушоҳидаҳо вобаста ба расмиёти шаклии онҳо, ба шароити ташкил, ба ҳолати мушоҳидакунанда ва мунтазамӣ тасниф мешаванд.

Ҳолати мушоҳидакунанда нишон медиҳад, ки кадом мушоҳида истифода мешавад - фарогир ё ғайрифарогир.

Дар таҳқиқоти сотсиологӣ методи пурсиш ҷойгоҳи махсус дорад, чунки он ба туфайли як силсила бартариҳои барои он хосбуда дар заминаи методҳои таҳлили ҳуҷҷатҳо ва мушоҳида шуҳрат ва обрӯи қобили мулоҳиза ба даст овардааст.

Пурсиш методи бевосита ё ғайримустақими ҷамъоварии иттилооти шафоҳӣ тавассути муносибати иҷтимоӣ психологии байниҳамдигарии сотсиолог ва пурсидашаванда мебошад. Вижагии метод дар он аст, ки ба сифати манбаи асосии иттилоот инсон баромад мекунад, ки ӯ иштироккунандаи бевоситаи падидаҳо ва равандҳои мавриди омӯзиш мебошад.

Бартариҳои асосии методи мавриди баррасӣ дар вусъати фарогирии бахшҳои амалияи иҷтимоӣ мебошад. Методи мазкур имкон медиҳад, ки маълумот дар бораи ҳамаи ҷиҳатҳои мушкилоти ҷомеаи муосир ба даст оварда шавад. Бояд захираи амалан номаҳдуди маърифатии методи мазкурро хотирнишон намуд, инчунин оид ба натиҷабахшии пурсиши оммаҳои калони одамон, ки дар муҳлатҳои хеле кӯтоҳ баргузор мешаванд [90, с.18].

Пурсишхоро бо ду методи асосӣ роҳандозӣ мекунанд: бо пурсишнома ва бо мусоҳиба. Дар ҳолати аввал пурсишнома истифода мешавад, дар ҳолати дувум муоширати бевоситаи пажӯҳишгар ва пурсидашаванда дар миён аст.

Пурсишномагузарониро ҳамчун тарзи дарёфти иттилооти сотсиологии ҷанбаи аввалиядошта ҳисоб мекунанд, ки посухҳои пурсидашавандагонро ба саволҳои пурсишнома дар назар дорад. Дар сотсиологияи амалӣ методи мазкур маъмултарин мебошад. Тибқи баъзе аломатҳо намудҳои сершумори пурсишномагузаронӣ ҷуфт-ҷуфт гурӯҳбандӣ мешаванд.

Миқдори пурсидашавандагонро дар пурсишномагузаронӣ фарқ мекунанд, ки онҳоро ба интихобӣ ва саросарӣ муайян кардаанд.

Пурсишномагузаронии интихобӣ пурсиши қисми муайяни маҷмӯи умумиро дар назар дорад ва маъмултарин наъби методи мазкур мебошад. Ҳангоми пурсишномагузаронии саросарӣ пурсиш тамоми шахсони мавриди таҳқиқро дар бар мегирад.

Тақсими пурсишгузаронӣ ба шахсӣ ва ғоибона ба усули муоширати сотсиолог бо пурсидашаванда вобаста аст.

Ҳангоми пурсишномагузаронии шахсӣ пажӯҳишгар бевосита бо пурсидашаванда, ки пурсишномаро дар ҳузури сотсиолог пур мекунад, муоширатро амалӣ месозад. Пурсиши шахсӣ метавонад дастаҷамъӣ ва инфиродӣ бошад. Дар миёни бартарихҳои ин намуди пурсиш кафолати пурра баргардонидани пурсишнома ва таъмини назорат аз болои дуруст пур кардани онҳоро метавон зикр намуд.

Ҳангоми пурсишгузаронии ғоибона пур кардани пурсишнома аз тарафи пурсидашаванда дар набудани сотсиолог амалӣ мегардад.

Барои пурсишномагузаронии босамар оқилона тартиб додани пурсишнома аҳамияти калон дорад.

Методи пурсиш тавассути мусоҳиба камтар маъмул аст. Вай тамоси мустақими пажӯҳишгарро бо пурсидашаванда дар назар дорад, ки дар чараёни он пурсанда савол дода, посухҳоро сабт мекунад.

Яке аз камбудихои методи мазкур дар муқоиса бо пурсишномагузаронӣ талафи зиёди вақт аст.

Мусоҳиба дар сотсиологияи амалӣ се намуд дорад: озод, мақсаднок ва расмӣ.

Барои мусоҳибаи озод ҳадди ақали меъёрикунонии амалҳои пажӯҳишгар хос мебошад. Ба чунин намуди пурсиш замоне рӯ меоваранд, ки муайян кардани мушкилоти таҳқиқот зарур бошад. Ҳангоми мусоҳибаи озод нақшаҳои суҳбатҳо ё саволномаҳои пешакӣ истифода намешавад [103, с.20-24].

Агар дар мавриди вазъияти мушаххас ҷамъоварии ақидаҳо, арзёбиҳо, муайян кардани сабаб ва пайомадҳои он зарур бошад, сотсиологҳо ба мусоҳибаи мақсаднок рӯ меоваранд. Ҳангоми ба он омода шудан феҳристи саволҳо қаблан омода карда мешавад, аммо муттасилии онҳо ва худи тасвияҳо метавонанд дар чараёни мусоҳиба тасҳеҳ гарданд.

Маъмултарин намуди мусохиба расмишудаи он аст. Дар ҳамин ҳолат мусохибакунанда муттасилии саволҳо ва тасвияҳои дақиқи онҳоро ҷиддан риоя мекунад.

Натиҷаҳои таҳқиқотро дар ҷорҷӯбаи зербоби мазкур хулоса намуда, қайд менамоем, ки танзими тадриси фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» бояд тавре амалӣ гардад, ки донишҷӯён тасаввури тодро дар бораи нақши иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, ҷойгоҳи онҳо дар ҷорҷӯбаи механизми умумии низоми иҷтимоӣ коркард намоянд.

Ба донишҷӯён омӯзондани корбасти донишҳои бадастоварда бо мақсади идроки равандҳо ва падидаҳои дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонии муосир бавукуъоянда зарур мебошад.

Донишҷӯён бояд иттилооти дорои ҷанбаи сотсиологиро ба даст оваранд, то ки ба мутахассисони оянда барои самтгирӣ дар рафтори одамон дар соҳаи омӯхташавандаи ҳаёти ҷамъиятӣ ғирасон бошад.

Дар донишҷӯён бояд малакаҳои баргузории таҳқиқоти сотсиологӣ дар соҳаи мавриди баррасии мо, инчунин истифодаи натиҷаҳои ҷунин таҳқиқотро дар фаъолияти касбияшон ташаккул дода шавад.

Дар натиҷаи омӯхтани курси таълимии мазкур донишҷӯён бояд малака ва донишҳои зеринро ба даст оваранд:

- дуруст тасаввур намудани муҳтаво, ҷанба ва нақши мушкилотҳои сотсиологии ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ, доштани иттилоот дар бораи роҳҳои асосии ҳаллу ғасли онҳо, инчунин доштани гунаҳои ҳалли асосноки ҳудии мушкилотҳои мушаххас;

- омода будан барои ба кор бурдани малакаҳо ва донишҳои бадастоварда ҳангоми гузаштани курсҳои таълимӣ барои мулоҳиза намудани равандҳо ва падидаҳои ҷанбаи иҷтимоидошта дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ;

- бо мавзӯ ҳуб ошно будан ва идроки нақши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ;

- фарогирии малакаҳои коркарди барнома ва роҳандозӣ намудани таҳқиқот дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, инчунин дар қор истифода намудани иттилооти бадастомада.

Ҳар як мутахассиси машғулбуда дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд на танҳо усулҳо, методҳои тамринҳои варзишӣ ва дигар малакаҳои касбиро фаро гирифта бошад, балки инчунин дар масъалаҳои муносибатҳои байниҳамдигарии одамон, ки дар асоси пайдошавии гурӯҳҳои одамон, умумиятҳо то ҳуди ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор дорад, самтгирӣ намояд.

Ба туфайли сотсиология мо метавонем ба амалкарди ниҳодҳои мураккаби иҷтимоӣ, ки дар бунёди ҳаётгузаронии ҷомеаи мо қарор доранд, сарфаҳм равем. Бо ӯрии он мо дар бораи самтгириҳои арзишӣ ва ҳавасмандии одамон дар мадҳали фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ тасаввурот ҳосил мекунем, ки он имкон медиҳад, рафтори онҳоро беҳтар тавзеҳ ва идрок намоем.

1.2 Зарурат ва аҳамияти ҷорӣ кардани фанни таълимии соцсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар муассисаҳои таълимии олии касбӣ

Яке аз тамоюлҳои Тоҷикистони муосир тақвият ёфтани таваҷҷуҳи аҳли ҷомеа ба масъалаҳои рушд ва вусъати варзиши оммавӣ гардидааст. Варзиши оммавиرو ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ба замонҳои шӯравӣ алоқаманд менамоянд, ки дар он замон варзиши оммавӣ фаъолона таълиғ гардида, ба мақсади рушди густардаи он шароити мувофиқи ташкилӣ ва инфрасохторӣ фароҳам оварда мешуд. Комебиҳои асосии сиёсати давлати шӯравӣ дар соҳаи варзиши оммавӣ дастрас ва ройгон будани он буд.

Дар миёни лоиҳаҳои бештар машҳури варзиши оммавии он замон метавон ҷамъиятҳои варзишии донишҷӯёро таҳти унвони «Буревестник» («Мурғи тӯфон»), инчунин «Тӯби чармин» ва «Шайбаи тиллоӣ»-ро номбар намуд, ки ба туфайли онҳо қишрҳои васеи ҷавонон ба варзиш ҷалб мешуданд ва қобилиятноктарини онҳо минбаъд дар қатори калонсолон дар ҳаёти дастаҳои варзиши маҳфилӣ ва мунтахаб баромад мекарданд [1, с.162-165].

Дар мавриди Тоҷикистони муосир бошад, сарфи назар аз лоиҳаҳои сершумори ба оммавикунонӣ ва рушди варзиши оммавӣ нигаронидашуда шумораи маҳдуди сокинони ҷумҳурӣ, ки ба варзиш шуғл доранд, имкон намедихад, ки дар бораи ба даст овардани нишондиҳандаҳои миёнаи ҷаҳонӣ қазоват карда шавад. Масалан, агар тибқи маълумоти омӯрӣ дар Тоҷикистон рақами мазкур аз 20% фаротар наравад, дар кишварҳои аврупоӣ он аз 40% то нисфи аҳолиро фаро мегирад, дар ИМА бошад, ин рақам ба 60% мерасад. Зарур аст, ки аз саҳми донишҷӯёне, ки ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш фаъолона машғул мешаванд, ҳадди ақал то нишондиҳандаи 80% расонида шавад. Таъминоти ғайриқаноатбахш бо маҳфилҳои варзишӣ ва мутахассисони дар басти воҳидҳои қорибуда аз ҷумлаи мушкилотҳои соҳаи варзиши донишҷӯён ба ҳисоб меравад. Танҳо дар бештар аз 31% муассисаҳои таҳсилоти маҳфилҳои варзишии донишҷӯён вучуд доранд.

Бисёр муҳаққиқон ҳолати бухронии варзишро дар Тоҷикистони кунунӣ ибраз намуда, дар миёни нишонаҳои асосии падидаи мазкур дуршавӣ аз принципҳои инсонгарой қайд карда мешавад, вақте ки саломатии инсон ҳамчун арзиши аслии машғул шудан ба варзиш ба талоши ба ҳар қимате ки бошад, даст ёфтан ба натиҷаи дилхоҳ иваз карда мешавад. Имрӯз аҳли ҷомеа дар кишвар бештар ба дастовардҳои варзишгарон дар майдони варзиши касбӣ ва натиҷаҳои баланд таваҷҷуҳ ва алоқамандӣ дорад [98, с.174].

Бо чунин падидаҳои бухронӣ метавон танҳо бо иваз намудани нуқтаҳои таъкид аз варзиши касбӣ бар самти варзиши оммавӣ пайкор намуд. Аммо кӯшиши амалисозии лоиҳаҳои ба рушди варзиши оммавӣ нигаронидашуда аз вучуд доштани як силсилаи комили ихтилофҳо дар миёни нахостан ва омода набудани аксарияти одамон барои иштирок дар мусобиқаҳои варзишӣ ва эъломияҳо аз тарафи давлат дар бораи зарурати рушди варзиши оммавӣ; дар миёни муваффақиятҳои бадастомада дар соҳаи варзиши оммавӣ дар давраи шӯравӣ ва замони мо; дар миёни шароити воқеӣ, ки дар он варзиши оммавӣ рушд мекунад ва зарурати он; дар миёни шароити воқеии меҳнатӣ (пеш аз ҳама музди меҳнат) мутахассисони касбӣ дар соҳаи варзиши оммавӣ ва зарурати барҳам додани норасоии кадрҳо дар соҳаи баррасишаванда шаҳодат медиҳанд [15, с.28-37].

Вазъияти бавучудомадаро метавон бо тағйирёбии шароите тавзеҳ намуд, ки дар он варзиши оммавӣ амал ва рушд мекунад. Дар бораи комёбиҳои варзиши оммавӣ дар даврони шӯравӣ сухан гуфта, бояд вучуд доштани унсури маҷбуркуниро дар раванди ҷалби одамон дар чорабиниҳои оммавии варзишӣ набояд нодида гирифт. Илова бар ин оммавӣ будани варзиш бо инфрасохтори зарурӣ ва амалкарди он дар асоси ройгон таъмин карда мешуд. Мутаассифона, дар шароити кунунӣ вақте ки инфрасохтори собиқе шӯравӣ бо механизмҳои бозорӣ ҳамроҳ мешавад ва ба туфайли он варзиш машғулияти пулакӣ гардид, рақобат дар соҳаи фароғат миёни варзиш ва дигар машғулиятҳо (маҳфилҳои шабона, тамошои филмҳо ва ғайра) тезутунд гардид [21, с.37-41].

Ҳамин тавр, он умедҳое, ки ҷомеа аз рушди варзиши оммавӣ дорад, дар ҳоли ҳозир ҷомаи амал напӯшидааст. Яке аз сабабҳои чунин вазъият ҳамкориҳои ғайриқаноатбахши омилон дар соҳаи мазкур мебошад, ки ба ҷолибияти пасти варзиши оммавӣ вобаста мебошад.

Ба ғайр аз мушкилиҳои амалии дар боло баррасигардида боз масъалаҳои ҷанбаи назариявидошта мавҷуданд, ки таҳқиқоти ҷиддии сотсиологиро талаб мекунанд, онҳо бояд ба масъалаҳои оид ба таърифи варзиши оммавӣ, дар бораи таносуби он бо варзиши дастовардҳои оӣ ва варзиши касбӣ, дар бобати робитаи мутақобилаи миёни кор оид ба тайёр кардани варзишгарони дараҷаи оӣ ва кори варзиши оммавӣ бо доираҳои васеи аҳолии посух диҳанд. Баъзе муҳаққиқон варзиши оммавиро ниҳоди иҷтимоӣ ҳисоб мекунанд, ки он зарурати баррасии нишонаҳои ҷанбаи ниҳодӣ доштани онро дар назар дорад.

Зарурати тасдиқи эмпирикӣ ва мулоҳизаи назариявии масъалаҳои амалия ва назария бо зарурати мутабиқшавии варзиши оммавӣ ба шароити ҷомеаи муосир бо корбурди механизмҳои мувофиқи рушди он вобаста мебошад. Ба тӯфайли таҳлили сотсиологӣ метавон муҳтаво ва моҳияти бӯҳрони варзиши оммавиро дар Тоҷикистони муосир мавриди баррасӣ қарор дода, инчунин вижагии ҳамкориҳои иҷтимоии миёни омилонро муайян намуд, ки он метавонад ба ҳаллу ҷасли мушкилиҳои мавҷуда мусоидат намояд [16, с.43-49].

Варзиши оммавии донишҷӯӣ, ки дар ҳоли ҳозир ташкил шудааст, хеле беҳтар нисбат ба варзиш дар маҳалли зист ё ҷойи кор буда, объекти бештар қобили қабул барои таҳлил мебошад. Боз як омиле, ки мубрам будани баррасии маҳз варзиши оммавии донишҷӯиро матраҳ менамояд, мавқеи он дар варзиши ҷаҳонӣ ҳамчун неруи ҳаракатдиҳандаи низоми варзиш, инчунин ҳамон нақше мебошад, ки он дар ҳаёти варзишгари ҷавон ифода мекунанд. Маҳз баъди хотима ёфтани ҳамин марҳилаи маснади варзишии худ варзишгар роҳи ҳаётии минбаъдаи худро муайян менамояд - ба касби маъмулии худ машғул шавад ё шуғли худро ҳамчун варзишгари касбӣ идома

медиҳад. Ҳамин тавр, мо имкон дорем, ки дар заминаи равандҳои иҷтимоии аллакай ташаккулефта ва сохтори иҷтимоӣ мушкилиҳои барои варзиши оммавӣ хосро дар Тоҷикистони муосир аз мавқеи ҳамкориҳои миёни омилони иҷтимоӣ баррасӣ намоем [42,с.35-39].

Варзиши оммавиро мо ҳамчун яке аз зернизомиҳои варзиш баррасӣ менамоем, ки вазифаи он ташкили машғулиятҳои муназзами шаҳрвандон ба варзиш дар намуди машқу тамринҳо барои тайёр кардани онҳо ба мусобиқаҳои варзишӣ мебошад.

Варзиши оммавӣ ба варзиш дар ҷойи кор ва маҳалли зисти шаҳрвандон, инчунин ба варзиши мактабӣ ва донишҷӯӣ тақсим мешавад. Ба ғайр аз ин, ба варзиши оммавӣ машғулиятҳо дар чунин ташкилоти самти тарбияи ҷисмонӣ варзишидошта ба монанди бахшҳои варзиш, мактабҳои варзишӣ, маҳфилҳои варзишии на ҳамеша дар наздикии ҷойи таҳсил, ҷойи кор ва маҳалли зист воқеъбуда тааллуқ доранд, ки барои шаҳрвандон дигар хусусиятҳои ҷазбкунанда доранд. Умуман, ба сифати унсурҳои варзиши оммавӣ метавон ҳама гуна ғайриҷисмонӣ ҷисмониро баррасӣ намуд, ки дар асоси мусобиқаӣ ва мунтазамӣ қарор дошта, ба соҳаи ғайриҷисмонӣ касбии шаҳрвандон мансуб набуда, онҳо дар назди худ мақсади ноил шудан ба натиҷаҳои барҷастаро намегузоранд.

Боз як ченаки тақсими варзиши оммавӣ ба намудҳои ин мунтазамии машғулиятҳо мебошад. Тибқи ченаки мазкур варзиши оммавӣ «ғайрирасмӣ» ва «расмӣ» мешавад. Дар ҳолати дувум вучуд доштани мақоми ташкилкунанда, ки вазифаи он иборат аз ташкил ва баргузори мусобиқаҳои варзишӣ мебошад, дар назар дошта мешавад.

Аммо машқу тамринҳои маъмулӣ бо дӯстон бидуни самтгирии мусобиқаӣ бахши «ғайрирасмӣ»-и варзиши оммавиро ташкил медиҳад.

Ҳолати охириро баррасӣ намуда, бояд имкони рушди минбаъдаи ҳолатро аз рӯйи ду сценария дар назар гирифт. Сценарияи якум дурнамои баромадҳои минбаъдаи дастаи ташкилшударо дар мусобиқаҳо ба назар мегирад, ки бешубҳа анғезаи тавоно барои машқу тамринҳои минбаъда

мегардад. Аз рӯйи сенарияи дуюм аз байн рафтани рағбат ба идома додани машку тамринҳо бо сабаби набудани ангезаи мушаххас ба вукуъ меояд. Ҳолати аввал моро ба робитаҳои нав ва расмӣ дар доираи варзиши оммавӣ, ҳолати дуюм, ба хотима ёфтани машғулиятҳо рӯ ба рӯ месозад. Нуқтаи дар боло номбаршуда мубрам будани омӯзиши варзиши оммавии маҳз дорони ҷанбаи «расмӣ»-ро тавзеҳ медиҳад, ки хусусиятҳои фарқкунандааш инҳо мебошанд [94,С.75-77]:

- ташкилкунандаи мусобиқа;
- ҷадвали мусобиқаҳо, дастури баргузори онҳо, тартиби муайянкунии ғолибон;
- низомнома дар бораи баргузори мусобиқаҳо;
- ба таваҷҷуҳи ҳамагон расонидани натиҷаҳои мусобиқаҳо ва иштироккунандагони онҳо.

Дар робита бо гуфтаҳои боло равшан мегардад, ки дар варзиши оммавӣ шакли муносиби фаъолият маҳфилҳои варзишӣ мебошанд, зеро онҳо барои тайёр кардани варзишгарон ба мусобиқаҳо шароит доранд ва имкон медиҳанд, ки масъалаҳои ташкилӣ ҳаллу ҷасл гардида, дар ҷорабиниҳои дорони ҷанбаи варзишидошта иштирок намоёнд. Рушди варзиши оммавӣ бо така ба маҳфилҳои варзишӣ дар таҷрибаи ҷаҳонӣ амалияи маъмул ва рушдёфта гардидааст.

Ҷолиб он аст, ки дар ҷараёни омӯхтани таҷрибаи байналмилалӣ дар соҳаи мавриди баррасии мо ошкор гардид, ки истилоҳи «варзиши оммавӣ» дар хориҷа, амалан, ба кор бурда намешавад. На дар асарҳои илмӣ муаллифони кишварҳои скандинавӣ ва на дар осори муаллифони амрикоӣ мо тақсими варзишро ба варзиши комёбиҳои олимпӣ, варзиши касбӣ ва варзиши оммавӣ намебинем. Барои онҳо варзиш асосан аз рӯйи меъёрҳои дигар тақсим карда мешавад, ки меъёри асосии он синнусолӣ мебошад. Мо намебинем, ки варзиш ба фаъолияти фароғатӣ, томактабӣ, мактабӣ, донишҷӯӣ ва касбӣ тақсим мешавад.

Таҳлили таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ шаҳодат медиҳад, ки дастрасӣ ва оммавӣ будани варзиш принципҳои асосӣ ба шумор мераванд, онҳо ҳаллу фасли бомуваффақияти вазифаҳоеро аз қабili ба даст овардани натиҷаҳои баланди варзишӣ ва бештар ҷалб намудани қишрҳои аҳоли ба тарзи ҳаёти солимро имконпазир менамоянд [28, с.91].

Таҳлил дар асоси маълумот оид ба кишварҳои зерин роҳандозӣ гардид:

1. Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, ки дар он ҷо 60% аҳоли ба таври мунтазам ба варзиш машғул мешаванд, махсусан варзиши мактабӣ ва донишҷӯӣ рушд кардааст, он имкон медиҳад, ки варзишгарони амрикоӣ дар Бозиҳои олимпӣ натиҷаҳои баланд ба даст оваранд. Дар ин ҷо, қайд кардан зарур аст, ки мушкилоти фарбеҳии барои бисёр амрикоӣҳо хос натиҷаи камҳаракатӣ ва ихтилолот дар речаи ғизохӯрӣ мебошад.

2. Ҷумҳурии мардумии Чин, ки дар он ҷо то ба имрӯз, қисман амсилаи шӯравии тарбияи варзишгарон ба кор бурда мешавад ва ҷанбаҳои беҳтари он ба варзишгарони чинӣ имкон медиҳад, ки натиҷаҳои баландро намоиш диҳанд, ҳамон гуна ки соли 2008 дар Бозиҳои олимпики Пекин нишон дода буданд.

3. Таҷрибаи кишвари Олмон дар футбол ҷолиби диққат аст, дар он ҷо амсилаи маъмули марҳилавии тарбияи футболбозони ҷавон имкон дод, ки соли 2014 дар мусобиқаҳои футболи Қаҳрамонии ҷаҳон пирӯзӣ ба даст оваранд.

4. Таҷрибаи кишварҳои Норвегия ва Шветсия ҳам хеле ҷолиб аст. Дар он ҷо оммавӣ будан ва дастрас будани варзиш, дар навбати аввал намудҳои зимистонии он ба тӯфайли рушди беҳтари варзиши маҳфилий имкони онро фароҳам намудааст, ки теъдоди зиёди шаҳрвандони кишварҳои мазкур ба тарзи ҳаёти солим ҷалб шаванд.

5. Канада, кишваре, ки дар он ҷо оммавӣ будани варзиши милли - хоккей нисбат ба дигар намудҳои варзиш хеле машҳур аст.

Дар кишварҳои номбаршуда низоми варзиш дар асос – барномаи рушди худро дорад, ки пеш аз ҳама, ба таъмини муназзамӣ ва оммавӣ будан нигаронида шудааст.

Муҳаққиқи сотсиолог метавонад барои худ усули бештар қобили қабулро дар пажӯҳиши равандҳо ва падидаҳои ҷамъиятӣ интиҳоб намояд. Дар асоси таҳлили варзиши оммавӣ метавон яке аз ҷаҳор усулҳои асосии сотсиологиро интиҳоб намуд: сохторӣ-вазифавӣ, ниҳодӣ ва навниҳодӣ, инчунин муназзамӣ [93, с.207].

Усули сохторӣ-вазифавӣ дар таҳлили сотсиологии соҳаи варзиш имкон медиҳад, ки як силсила вазифаҳои варзиши оммавӣ ҳамчун яке аз унсурҳои зерсистемаи варзиш умуман муайян карда шавад:

- вазифаи сотсиологӣ ба таъмини дастрасии ҳадди аксари теъдоди одамон ба мусобиқаҳо нигаронида шудааст;

- вазифаи арзишӣ имкон медиҳад, ки ба инсон арзиши машғулият ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ҳамчун унсури муҳими тарзи ҳаёти солим талқин гардад;

- вазифаи ҳамгирӣ ба машҳурсозии варзиши оммавӣ, машғулияте, ки ҳатто мӯд гардида, ба соҳаи он одамони нав ҷалб карда мешаванд ва ҷамъиятҳои худро ташкил мекунанд (мухлисон, мураббӣҳои варзиш, варзишгарон ва ғайра);

- вазифаи фароғатӣ – ба машғулияти варзишӣ барои фаъолоне сипарӣ намудани вақти холи нигоҳ карданро дар назар дорад, ки имкон медиҳад дар заминаи саргармӣ саломатии худро мустаҳкам намояд;

- вазифаи идеологӣ дар назар дорад, ки инсон дар раванди машғулият ба варзиш дар ботини худ муқарраротро ба рақобати бовиҷдонона ва мусобиқаи солим (ҳам ҷисмонӣ ва ҳам психологӣ) ташаккул медиҳад.

Яке аз маъмултарин равишҳо ҳангоми таҳлили сотсиологии падидаи варзиши оммавӣ усули ниҳодӣ мебошад, зеро он имкон медиҳад, ки ҳамчунин тавоноии таҳлили сохторӣ-вазифавӣ васеъ ошкор гардад. Бисёр сотсиологҳо пешниҳод мекунанд, ки машғулият ба варзиш ҳамчун механизме

баррасӣ гардад, ки тавассути он худи сиришти инсон ба ҳайси мавҷуди иҷтимоӣ дигаргун мешавад.

Ба туфайли усули ниҳодӣ ошкоршавии шаклҳои гуногуни иртиботот ва ҳамкориҳои миёни омилон дар варзиши оммавӣ, ҳамчунин баррасии масъалаҳо дар бораи татбиқи принципҳо ва арзишҳои варзиши оммавӣ дар сохтори ҳавасмандии субъектҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ имконпазир мегардад, ки ин барои таҳқиқоти мо ҷолиб аст, зеро он на баррасии худи ниҳодҳои иборат аз сохторҳои устувори ҷанбаи инфиродидошта, балки худи аффродро дар назар дорад, ки фаъолияти онҳо тавассути ниҳодҳои мазкур танзим карда мешаванд. Принципи мазкур имкон медиҳад, ки нақши ҳамкориҳои амалӣ миёни афроди ҷудогона, ки дар варзиши оммавӣ ташаккул меёбад, баррасӣ карда шавад [82,с.22].

Муганосибан, усули навниҳодӣ ба «қоидаҳои бозӣ», ки аз ниҳодҳо иборат аст, такмили маҳдудиятҳои ботинии аффродро дар назар дорад, ки ба мо имкон медиҳад дар бораи омилҳои объективӣ ва ҳам субъективии таъсиррасон ба падидаи варзиши оммавӣ сухан гуфта бошем. Дар таркиби омилҳои субъективӣ қолабҳо ва анъанаҳои шомил мебошанд, ки мавқеи одамонро нисбат ба варзиш, рағбат ва ҳавасмандии ташаккулёбанда тавассути низоми арзишҳои тасвияшуда муайян мекунанд.

Усули системавии сотсиологӣ баррасии ду ҷанбаи варзиши оммавиро дар назар дорад.

1. Ҷойгоҳи варзиши оммавӣ ҳамчун зерсохтори варзиш дар миёни варзиши касбӣ ва тарбияи ҷисмонӣ мебошад; варзиши оммавӣ дар ҳолати мазкур барои варзиши касбӣ захираи кадрӣ тайёр мекунад ва як навъ таҳкурсии он мебошад.

2. Варзиши оммавӣ аз низоми унсурҳои бо ҳамдигар иртиботдошта иборат мебошад. Унсурҳои мазкур омилони иҷтимоӣ мебошанд. Назарияи омилони иҷтимоӣ, таърихан ба сотсиологияи фаронсавӣ рафта мерасад. Омилони иҷтимоии дастаҷамъӣ ва инфиродӣ мавзӯи таҳқиқоти А.Турен гардид. Омилони иҷтимоӣ дар амалҳои худ ба муҳити зист вобастагӣ надорад

ва ин ба он имкон медиҳад, ки бо рафтори худ онро тағйир диҳад. Ба ақидаи М. Крозе амалҳои дастаҷамъӣ ва инфиродии омилони иҷтимоӣ низомро ташкил медиҳанд.

Мо бо дарназардошти нуктаҳои дар боло зикргардида ба омилони иҷтимоӣ дар таҳқиқоти мазкур афрод ва ҳамчунин созмонҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоие, ки дар ҷараёни рушди варзиши оммавӣ фаъолият нишон медиҳанд ва ҳамчунин давлатро ба ҳайси иҷрокунандаи вазифаи танзимгари равандҳои мазкур дохил намудем. Низоми варзиши оммавии донишҷӯӣ маҳсули амали омилони мазкур мебошад.

Маҷбур ҳастем, ибраз намоем, ки муносибати аҳоли ба варзиши оммавӣ дар ҳоли ҳозир бояд ба гунаи нобоварона тавсиф гардад, зеро фароҳам овардани шароити зарурӣ ва ҳазинаҳо барои машғулият хеле гарантар аз самараи ҳосилшавандаи он хоҳад буд. Дар варзиши касбӣ, дар тафовут аз варзиши оммавӣ иҷрои вазифаҳо бештар махсус мебошад – оё бо мураббии даркорӣ шартнома баста шудааст ё ки дар ҳаёти даста «легионер»-и ихтисосманд харидорӣ мешавад, ё ҳатто варзишгар барои ба даст овардани натиҷаи фаврӣ барои қабули маводи доруии манъшуда таваккал мекунад [81,с.40-44].

Аммо дар варзиши оммавӣ ҳангоми ҳазинаҳои бо варзиши касбӣ муқоисашаванда натиҷаҳо, албатта ба зудӣ ба даст намеоянд ва чандон самарабахш вузед ҳам нестанд. Дар фурсати камтар наметавон миқдори зарурии майдончаҳои варзиширо муҷаҳҳаз намуд, ки посухгӯ ба талаботи дастрасии назик ва камхароҷот бошанд, теъдоди зарурии мутахассисони касбӣ барои кор дар соҳаи варзиши оммавӣ тайёр карда шаванд [11, с.73-81].

Мо амалишавии лоиҳаҳои соҳаи варзиши оммавию таҳлил намуда, ба хулоса омадем, ки варзиши оммавӣ дар Тоҷикистони муосир дар ҳолати номуайянии қарор дорад, ки он ба як силсила носозгориҳои ҷиддӣ вобаста мебошад:

- дар миёни ҳолати воқеии инфрасохтори варзиши оммавӣ ва шароити зарурӣ барои амалкарди комилиёри он;

- дар миёни рушди варзиши оммавӣ дар собиқ ИҶШС ва замони ҳозира;

- дар миёни надоштани хоҳиши таҳмил кардани стресси вобаста ба мусобиқаҳо ва кӯшиши давлат барои ба машғулияти варзишӣ ҷалб намудани бештарин теъдоди шахрвандон;

- дар миёни шароити воқеии кори мутахассисон дар соҳаи варзиши оммавӣ ва зарурати барҳамдиҳии норасогии кадрӣ дар соҳаи мазкур.

Носозгориҳои номбурда бо шароити гуногуни рушди варзиши оммавӣ дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва дар замони ҳозира вобастагӣ дорад. Иштироки ҳатмӣ дар чорабиниҳои ҷанбаи варзишидошта хусусияти фарқкунандаи варзиши оммавии шӯравӣ ба ҳисоб мерафт. Амалияи ҳатман ҷалб ва сафарбар намудан ба мусобиқаҳои варзишии мактабӣ, донишҷӯӣ, ҷамоаҳои меҳнатӣ назарфиребии оммавиरो таъмин менамуд. Яъне мо асос дорем, бигӯем, ки унсури маҷбуркунӣ дар варзиши оммавии замони шӯравӣ ҷой доштааст. Дар зимн, метавон одилона қайд намуд, ки унсурҳои маҷбуркунӣ бо вуҷуд доштани пойгоҳи зарурии моддӣ ва набудани пардохт барои машғул шудан ба варзиш маъмул буд, ки онро дар назари аҳоли хеле ҷолиб ҷилва меод [52, с.148-149].

Шароити имрӯза хеле фарқ мекунад: ҳуди «оммаҳо» тағйир ёфтаанд, инфрасохтори дар замонҳои гузашта фароҳамшуда ба таназзул рӯ ба рӯ шудааст, унсури маҷбуркунӣ аз миён рафт, аммо барои машғул шудан ба варзиш бояд пул пардохт намуд. Ҳамаи он чи ки гуфта шуд, ба ҷаззобияти машғул шудани аҳоли ба варзиш таъсири манфӣ расонид. Рушди варзиши оммавӣ дар шароити кунунӣ, ба ғайр аз ҷизҳои дигар коркарди идеологияи ҷолиб барои ҷомеаро талаб мекунад, ки ба ҷанбаҳои саргармкунанда ва тамошоии варзиш асос ёфта бошад. Мақсади идеологияи нав бояд таъмини комилиёри амалишавии вазифаҳои хос барои варзиши оммавӣ, ба варзиши оммавӣ ҷалб намудани омилони иҷтимоӣ, таъмини шавқу рағбати онҳо дар ҳамкориҳои байниҳамдигарии онҳо бошад [53, с.72-78].

Таҳлили минбаъдаи мо дар мисоли баррасии аҳамият ва зарурати ба барномаҳои муассисаҳои таълимии олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» танзим карда мешавад.

Донишҷӯён. Дар доираи таҳқиқоти мо донишҷӯён - шахсони то 27-сола аз рӯйи ҳама гуна шаклҳои таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ мебошанд. Мо донишҷӯёнро вобаста ба мавқеи онҳо ба машғулияти варзиш ҳамчун яке аз арзишҳои ҳаётӣ ба се гурӯҳ тақсим намудем:

1. «Боғайратҳо» машғулият ба варзишро ҳамчун арзиши ҳаётӣ дарк менамоянд. Чунин донишҷӯён ба варзиш мунтазам аз оғози соли таҳсил дар муассиса машғул мешаванд. Ин гуна ҷавонон мактабро хатм намуда, ду роҳро интихоб мекунанд: а) варзишгарони касбӣ мешаванд ва таҳсилро дар шуъбаи ғоибона идома медиҳанд; б) таҳсили комилиёр ва кори маъмулиро тарҷеҳ медиҳанд ва дар ин ҳол дар ҳаёти варзишии муассисаи таълимӣ ғаёлона иштирок мекунанд. Дар ҳар ду ҳолат ҳам, онҳо ба варзиш ғаёлона машғул мешаванд, тарзи ҳаёти солимро пеш мебаранд ва сабӣ мекунанд, ки ба машғулиятҳои варзишӣ одамони атрофи худро ҷалб кунанд.

2. «Бетарафҳо», мо ҳамон донишҷӯёнро ин тавр меномем, ки муайян карда натавонистанд, ки оё варзиш ба ҷумлаи арзишҳои муҳими ҳаётии онҳо дохил мешавад ё на. Онҳо варзишро ҳамчун шакли ғаёолияте баррасӣ мекунанд, ки ба он ғайримунтазам машғул шудан ҳам, мумкин аст. Ба машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ онҳо ба мисли дигар фанҳои таълимӣ муносибат мекунанд, тамошои рӯйдодҳои варзиширо ба мисли дигар саргармиҳои сершумор ҳисоб мекунанд, онҳо ба варзиш на он қадар бо ташаббуси худ, ки ҳамон қадар таҳти таъсири атрофиёни худ машғул мешаванд.

3. Барои «шаккокон» машғулият ба варзиш ба ҷумлаи арзишҳои ҳаётии онҳо дохил намешавад. Онҳо на танҳо ба варзиш машғул шуданро зарур намедонанд, балки бо ҳар восита аз он худдорӣ мекунанд. Аксарияти ин қабил одамон ба варзиш машғул намешаванд. Муносибати манфии онҳо ба

варзиш ҳанӯз дар мактаб дар натиҷаи касбияти пасти муаллимон ё бо сабабҳои дигар ташаккул ёфта буд.

Маъмурияти муассисаи таълимӣ: роҳбарони зерсохторҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш. Ҳавасмандии нокифояи роҳбарони МТОК дар кори рушди варзиши донишҷӯӣ имкон намедихад, ки варзиши донишҷӯиро асоси дар донишҷӯён ташаккул додани муносибати лозимӣ ба тарзи ҳаёти солим гардонид, дар онҳо ҳисси иштироки ғаёлонаро дар чорабиниҳои варзишӣ бедор намояд ва бо ҳамин дар рушди варзиши тоҷик саҳм гузошта шавад.

Гурӯҳи иҷтимоии мазкурро метавон вобаста ба муносибати онҳо ба варзиши донишҷӯӣ, шартан ба ду категория тақсим намуд: намоёндоғони категорияи яқум варзиши донишҷӯиро ҳамчун кори муҳим ва муфид баррасӣ намуда, сабӣ мекунад, ки онро дар дохили муассисаи таълимӣ ривож диҳанд, намоёндоғони категорияи дуюм ин корро мубрам ҳисоб намекунад. Барои гурӯҳи яқум имконияти баланд бардоштани обрӯи МТК тавассути иштироки намоёндоғони он дар мусобиқаҳо, дастгирӣ ёфтан барои рушди варзиш ва ба таҳсил дар муассисаи худ ҷалб намудани варзишгарони ботаҷриба метавонад ба сифати ангезаи ҳавасмандӣ баромад намояд [104,с.225-232].

Ба варзиши донишҷӯӣ ҳамон роҳбароне шавқу рағбат зоҳир намекунад, ки танҳо таҳсилро, бидуни ҳеҷ гуна машғулият ба ғаёолияти дигар, вазифаи асосии донишҷӯён ҳисоб мекунад. Ин қабил роҳбарон машғул шудан ба варзишро ғаёолияти медонанд, ки хароҷоти зиёди худро ҷуброн намекунад ва даромаде ҳам намеоварад.

Дар ҳоли ҳозир роҳбарони МТОК акнун ҳамкориро бо маҳфилҳои варзишии муассисаҳои таълимӣ, инчунин ассосиатсияи ба рушди варзиши донишҷӯӣ машғулбуда оғоз намудаанд. Ин ҳамкорӣ ба маблағгузори дастаҳои варзишии донишҷӯӣ, рушди инфрасохтор ва дастгирии маҳфилҳои варзишии донишҷӯён нигаронида шудааст. Лозим ба ёдоварист, ки дар аксарияти ҳолатҳо чунин ҳамкориҳо хеле самаранок мебошанд [6,с.24].

Ҳадафи фаъолияти маъмурияти МТОК оид ба таъмини шароити зарурӣ барои мураббӣи варзиш ва донишҷӯён омода намудани варзишгарони муассисаи таълимӣ барои иштирок дар мусобиқаҳо мебошад.

Нишондиҳандаи асосии муваффақияти фаъолияти ташкилкунандагони мусобиқаҳо дараҷаи иштироки тамошобинони чунин чорабиниҳо мебошад.

Тамошобинон. Албатта, теъдоди варзишгарон ҳамеша аз тамошобинон ба маротиб камтар аст. Чалб намудани тамошогарон вазифаи муҳими ташкилкунандагони мусобиқаҳои варзиши касбӣ аст, зеро он на танҳо фароҳам овардани фазои фаромӯшношуданиро пиромуни чорабиниҳо имконпазир месозад, инчунин даромади бевоситаро ҳам ба даст меоварад. Тамошобиноне, ки чорабиниҳои варзиширо тамошо мекунанд, арзиши чиптаро мепардозанд, барои харидани армуғонҳо ва нӯшобаю маводи ғизоӣ маблағ харҷ мекунанд.

Дар ҳамин ҳол, дар Тоҷикистон бо тамошобинон дар доираи варзиши донишҷӯӣ амалан коре анҷом дода намешавад. Тасаввур кардан душвор аст, ки тамошои спартакиадаи МТОК пулакӣ мешавад ва дар ҳангоми танаффус савдои маҳсулоти армуғонӣ, хӯрданию нӯшобаҳо ташкил мешавад. Асосан, ҳамкурсони варзишгарон тамошобинони мусобиқаҳои варзишии донишҷӯён мебошанд. Мутаассифона, шавқу рағбати донишҷӯён нисбат ба рӯйдодҳои варзиши донишҷӯӣ хеле паст аст.

Ба ғайр аз худӣ донишҷӯён, сокинони маҳаллии дар назди муассисаҳои олии таълимӣ истиқоматдошта метавонанд бинандагони мусобиқаҳои варзишии донишҷӯён бошанд. Онҳо метавонанд дастаи варзишии донишҷӯӣ худро ҳангоми мусобиқаҳо мухлисӣ ва дастгирӣ намоянд.

Дар кишварҳои пешрафта сарпарастон, соҳибкорон, намояндагони анҷуманҳои маҳаллӣ ва тоҷирон дар ҳаёти варзиши донишҷӯӣ фаъолона иштирок ва саҳмгузорӣ мекунанд. Мутаассифона, ҷаззобияти камтари варзиши донишҷӯӣ дар Тоҷикистон ба чалб намудани омилони мазкур дар фаъолияти он мусоидат намекунад [9, с.130]. Варзиши оммавии донишҷӯӣ ҳамчун объекти сиёсати иҷтимоӣ аз тарафи давлат танзим карда мешавад.

Азбаски варзиши донишҷӯӣ дар доираи низоми таҳсилот амал мекунад, масъалаи тақсими ваколатҳо миёни мақомоти масъул барои рушди варзиш ва мақомоти машғул ба идоракунии низоми таҳсилот мубрам мегардад [120, с.197-200].

Мо чунин ҳисоб мекунем, ки дар ин ҳол нақши давлат бояд коҳиш дода шавад. Ба зиммаи давлат бояд вазифаи таъмини варзиши донишҷӯӣ бо ҳамаи шароити зарурӣ гузошта шавад, масъалаҳои идоракунии варзишро бояд ҳуди МТОК ҳаллу ҷасл намоянд. Интиқоли ваколатҳо бояд бо азнавтақсимкунии захираҳои марбута ҳамроҳ бошад, то ки ин ваколатҳо ҳадди аксар пурра амалӣ гарданд.

Таҳлили заминаи қонунгузорӣ имкон намедихад, ки вазифаҳо ва ҳудудҳои масъулияти ҷи мақомоти давлатӣ ва ҷи мақомоти маҳаллӣ дар рушди варзиши оммавии донишҷӯӣ, дақиқан муайян карда шавад. Номуайянии муддати тӯлонӣ идомадошта дар ин масъала ба таври манфӣ дар таъмини варзиши оммавии донишҷӯӣ бо захираҳои моддию техникаӣ, кадрӣ ва молиявӣ инъикос ёфта буд. Амалия нишон медиҳад, ки то имрӯз ҳокимият ба варзиши донишҷӯӣ танҳо дар мавриди дастгирии маҳфилҳои варзишӣ таъсир мерасонад, ки имкон намедихад дар бораи истифодаи ҳамаҷонибаи имконоти давлат дар ҳаллу ҷасли мушкилотҳои дар соҳаи баррасишаванда мавҷудбуда суҳан гуфта шавад.

Сотсиология ҳамчун илм дар бораи муносибатҳои байниҳамдигарии одамон ва ҳамкорӣҳои иҷтимоии онҳо буда, дар радифи илмҳои оид ба ҷомеа ва одамон мавқеи пешбарро ишғол мекунад. Душвортарин вазифаҳои, ки дар назди гурӯҳҳои иҷтимоӣ ё одами алоҳида меистанд, одатан, дар қобилияти одамон ҷиҳати ҳамкорӣ, дар ҷустуҷӯи ақидаҳои муштарак ва созишҳо дар роҳи ҳаллу ҷасли низоъҳои гуногун, ки ҷомеаи муосир аз онҳо саршор мебошад, муайян карда мешаванд. Афзоиши мушкилотҳо аҳамияти баланди донишҳо дар бораи ҷомеа ва инсонро вобаста намуда, инчунин аҳамият ва нақши ҳуди фардро баланд мебардорад [34, с.50].

Маҳз бинобар ин, мутахассиси касбӣ дар соҳаи варзиши оммавӣ бояд на танҳо дар бораи методҳо, шаклҳо ва усулҳои машқу тамринҳо дониш дошта бошад, балки ҳамчунин дар бобати манфиатҳои ҳаётии одамон ва муносибатҳои байниҳамдигарии онҳо, яъне дар ҳамаи омилҳои, ки дар асоси ташаккули анҷуманҳо, гурӯҳҳо ва умуман ҷомеа қарор доранд, хуб сарфаҳм равад. Ба тӯфайли сотсиология мо имкон дорем, ки дар амалкарди ниҳодҳои иҷтимоӣ, ки аз тарафи одамон бунёд гардидаанд, самтгирӣ намоем, шавқу рағбатҳои одамонро ба варзиш, ҳавсамандии онҳоро дар фаъолияти ҷанбаи тарбияи ҷисмонӣ варзишидошта ва самтгирии арзишии онҳоро муайян намоем, зеро бидуни донишони онҳо муносибати ҷомеаро ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тавзеҳ намудан ва фаҳмидан душвор хоҳад буд.

Сотсиология илме мебошад, ки пайдошавӣ, амалкард ва рушди ҷомеаи инсонӣ, ниҳодҳо ва ташкилоти он, инчунин мушкилоти муносибатҳои байниҳамдигарии намояндагони гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро меомӯзад. Сотсиология мисли илмҳои дигар илми ташаккулёфта ба қадри кофӣ тафриқа гардида, дар радифи фанҳо ва соҳаҳои илм ҷойгоҳи худро дорад. Сотсиология фарогири чунин соҳаҳои илм аз қабili сотсиологияи оила, сиёсат, ҳуқуқ ва ахлоқ, сотсиологияи гурӯҳҳои хурду калон, инчунин сотсиологияи ҷамъиятҳои глобалӣ мебошад. Сотсиология бунёдӣ, амалӣ ва эмпирикӣ вучуд дорад. Масалан, сотсиологияи мушкилоти иҷтимоӣ масъалаҳои вобаста ба нашъамандӣ, ҷинояткорӣ, низоъҳои наҷодию этникӣ ва ғайраро баррасӣ менамояд [8,с.297].

Мафҳуми «тарбияи ҷисмонӣ» дар қаринаи курси омӯзишии «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ», аксаран ба ду маънӣ қорбаст мешавад:

1. Ҳамчун раванди иҷтимоӣ, ки ба фарогирии намуди вижаи фарҳанг – ҷисмонӣ нигаронида шудааст.

2. Ҳамчун яке аз ҷузъҳои тарзи ҳаёти иҷтимоӣ, ҷузъи таркибии фарҳанги умумӣ.

Чанбаи гуногунвазифавии тарбияи ҷисмонӣ муқаррар намудани он нуктаро имконпазир менамояд, ки малакаҳои фаъолияти ҷамъиятӣ ва касбии бадастомада ба туфайли машғулияти тарбияи ҷисмонӣ бомуваффақият ба дигар намудҳои фаъолият интиқол дода мешаванд. Аксарияти сотсиологҳо ду категорияи арзишҳои умумиинсониро ҷудо мекунанд: категорияи якум арзишҳои некуаҳволиро ташкил медиҳад ва категорияи дуюм аз арзишҳои дигар иборат мебошад [8, с.297]. Арзишҳои некуаҳволӣ боиси рағбати бештарин аст, чунки бидуни онҳо наметавон фаъолияти ақлонӣ ва ҷисмонии инсонро таъмин намуд. Аз ҷумла, ба таркиби ин категория сарват ва некуаҳволӣ дохил мешаванд, ки ба ихтисосмандӣ дар ин ӯ он фаъолият, дараҷаи таҳсилот ва ғайра вобаста мебошанд. Сарват ва некуаҳволии инсон мустақиман ба қобилияти коршоямии ҷисмонӣ ва саломатии ӯ, мавҷуд будан ӯ набудани неъматҳои моддӣ иртибот доранд. Маҳорат ва дараҷаи ихтисосмандӣ ба малакаҳои касбӣ вобастаанд, ки онҳоро фард дар фаъолияти зеҳнӣ ва амалӣ ба даст овардааст. Таҳти мафҳуми таҳсилот мо маҷмӯи сифатҳои фароғири дараҷаи фарҳангии инсон, захираи иттилоотӣ ва дониши ӯро дарк менамоем.

Ҳамин тавр, нуктаҳои дар боло зикргардида имкон медиҳад хулоса барорем, ки варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ арзиши вижа мебошанд, ки дар доираи он ба ғайр аз арзишҳои умумиинсонӣ боз арзиши вижа, яъне низоми арзишҳои ҳуди онҳо ташаккул меёбанд. Дар зимн, тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар худ ҳомили ҳамаи унсурҳои низоми арзишҳои ҷомеа, пеш аз ҳама арзишҳои ахлоқӣ ва эстетикӣ буда, тибқи принципҳои онҳо ташаккул меёбад [14,с.24].

Ҳамин тавр, дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ташаккули чунин гурӯҳи арзишҳо амалӣ мегардад:

- иҷтимоӣ – рекордҳо, ғалабаҳо, саргармиҳо, истироҳат ва ғайра;
- моддӣ – малакаҳо, маҳорат, саломатӣ, қобилиятҳои ҷисмонӣ;
- маънавӣ – ахлоқӣ ва ормонҳои эстетикӣ арзишҳо, худсобиткунӣ, маърифат;

- равонӣ – тахайюл, суръати тафаккур, отифаҳои мусбат;

Ҳар як ҷомеа муносибати худро ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ташаккул медиҳад. Нақши асосиро дар ин ҷо урфу одат ва маросимҳо ифода мекунанд. Масалан, маҳз таъсири онҳо он далелро имконпазир сохт, ки варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар кишвари мо ба бахше аз ҳастии фарҳангии ҷомеа мубаддал нагардида, мондагори фарҳанги миллий нашуданд ва дар канораи ҳаёти ҷамъиятӣ қарор гирифта, аз рӯйи принципи бақия маблағгузорӣ мешуданд. Ин гуна муносибат ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш аз тарафи ҷомеа сабаби пайдоиши миқдори назарраси мушкилотҳои иҷтимоӣ гардиданд, ки ташвишовартарин дар миёни онҳо – мушкилотҳои вобаста ба саломатии миллат мебошанд. Хеле муҳим аст, ки дар болотарин сатҳи давлатӣ фаҳмиши он нукта пайдо шавад, ки варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба бисёр унсурҳои фарҳанги миллий таъсири назаррас мерасонанд ва онҳоро ба сифати таҳкурсии омили рушди мутаносиби ҳам фард ва ҳам ҷомеа баррасӣ намудан зарур аст.

Соҳаи аз тарафи мо баррасишаванда дар марҳилаи кунунӣ иборат аз ниҳоди иҷтимоие мебошад, ки ба ҳамаи талаботи ниҳодисозӣ мутобиқат дорад:

- ба фаъолияти тайёркунии кадрҳои касбӣ машғул аст;
- пойгоҳи моддӣ ва инфрасохтори рушдкарда дорад;
- бо вучуд доштани вазифаҳои дақиқан муайяншуда (таҳсилотӣ, солимгардонӣ, иҷтимоӣ ва ғайра) тавсиф мегардад, тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ҳамчун фанни таълимӣ дар ташаккули усули ҷаҳоншиносӣ ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, коркарди усулҳои илмӣ барои ташаккул ва рушди тарбияи ҷисмонӣ, барои омӯзиши талаботи ҷомеа ба он, инчунин дар омӯзиши равишҳо ва роҳҳои қонеъгардонии талаботи мазкур иборат мебошад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш омилҳои таҳқиқ мекунанд, ки бояд ба таври пурра ҷанбаи оммавӣ будани ҳаракати тарбияи ҷисмонӣ ва варзишро таъмин намоянд. Омилҳои мазкур возеҳан ба объективӣ ва

субъективӣ тақсим мешаванд, ки дар ин асос онҳо ба ду гурӯҳ тақсим мекунад [12, с.23-29].

1) Омилҳои дорои ҷанбаи объективӣ:

- дараҷаи рушди пойгоҳи моддии соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;
- сифат ва миқдори кадрҳои касбии тайёркардашуда.

2) Омилҳои дорои ҷанбаи субъективӣ:

- ташаккули шуури ҷамъиятӣ ва инфиродӣ дар робита бо азхудкунии арзишҳои ҳаракати тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;

- ташаккули ангеҷаҳои устувор ва самтгириҳои арзишии шахрвандон ба машғулияти фаъолона ба варзиш;

- тарбия намудани талабот дар ҷомеа оид ба фаъолияти самти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, аҳамияти тарзи ҳаёти солим, нақши рушди ҷисмонии фард дар маҷмӯи низоми арзишҳои ҷомеа ва инсон.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш нисбат ба сотсиологияи умумӣ иборат аз фанни амалӣ буда, муҳимтарин вазифаҳоро аз қабili ташкилию амалӣ, назариявию маърифатӣ ва ҷаҳоншиносиро иҷро мекунад. [24,с.185].

Вазифаи ҷанбаи назариявию маърифатидошта ба ҷиҳатҳои иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, ба нақши он дар ҳаёти ҷомеа, инчунин равандҳои иҷтимоии ҷараёндозта дар соҳаи баррасишаванда нигаронида шудааст.

Вазифаи ҷаҳоншиносӣ шуури ҷамъиятиро нисбат ба арзишҳои варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ташаккул дода, ба интишори донишҳо дар бораи падидаи иҷтимоии мазкур мусоидат мекунад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ба ғайр аз вазифаҳои дар боло зикргардида, инчунин вазифаҳои тавзеҳӣ, эвристикӣ ва тавсифиро иҷро мекунад. Вай далелҳои ба нақши сиришти иҷтимоии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш мансубро танзим, тавсиф ва андӯхта месозад.

Сотсиологияи муосири варзиш ба сифати фанни илмии ҷавон бозбинии усулҳои қаблан ташаккулёфтаре нисбат ба арзёбии ҷойгоҳи варзиш дар сохтори ҷомеаи кунунӣ амалӣ менамояд.

Дар шароити навини ташаккули низоми ҷамъиятӣ аз миқёси густардаи мушкilotҳо ва масъалаҳо дар ташаккули самтҳои нави арзишӣ, тарзи ҳаёт, намунаҳои рафтор ва маъниҳо ба вучуд омадааст.

Дар миёни мушкilotҳои асосии сотсиологияи ғаёлияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ лозим аст, ки ташаккули муносибати мусбати одамон ба тарзи ҳаёти солим ва тарбияи ҷисмонӣ ҳамчун шароити асосӣ номбар карда шавад. Касбикунонӣ ва тичоратикунонии варзиш зарурати омӯзиши амиқи мушкilotи ба ҷанбаи ахлоқии ташаккули шахсияти ба варзишгар дахлдоштаро, махсусан, мубрам намудаанд.

Рушди ғаёлияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ зарурати омӯзиши амиқи мушкilotи иҷтимоиро аз қабili «варзиш ва инсонгарой», «варзиш ва шахсият», «варзиш ва ҷавонон», «варзиш ва пешрафт» ва ғайраро ба пешгузошт. Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд дар ҳалли ғасли мушкilotи мазкур нақши калидӣ дошта бошад, ки он бори дигар аз аҳаммияти илми мазкур дар такомули инсон ва ҷомеа шаҳодат медиҳад [27, с.270-277].

Дар марҳилаи кунунӣ сотсиологияи ғаёлияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ бо таҳқиқоти сершумори ҷанбаи маҷмӯидошта зухур намуд. Ҳадафи онҳо ошкорсозии қонуниятҳо ва далелҳои рушди варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, нақши онҳо дар ташаккули фард мебошад.

Ташаккули муносибати арзишии шахс ва ҷомеа, умуман ба тарзи ҳаёти солим ва ғаёлияти густардаи варзишию тарбияи ҷисмонӣ яке аз мушкilotҳои калидии сотсиологияи варзиш мебошад. Омӯзиши мушкilotҳои рушди шахсияти варзишгарон, пешгӯии рафтори онҳо чи дар давраи ғаёлияти варзишӣ ва чи баъди хотимаи ғаёлияти варзишии онҳо низ муҳим мебошад. Касбикунонӣ ва тичоратикунонии варзиш дар назди сотсиология вазифаҳои навро оид ба омӯзиши амиқи мушкilotи ҷанбаи

ахлоқии шахсияти варзишгар матраҳ менамояд. Дар шароити навини иқтисодӣ мушкилотҳои вобаста муносибатҳои байниҳамдигарии миёни ду субъекти иҷтимоӣ: варзишгар ва мураббии варзиш мубрам гардидааст, ки ҳар яке дар фаъолияти худ натиҷаи ниҳоиро ҳадаф мешуморад ва он дар варзиши касбӣ на танҳо бо сонияҳо, метрҳо ва голҳо, балки бо маблағҳои ҷоизавӣ, мукофотпулиҳо ва дигар неъматҳои моддӣ ифода карда мешавад.

Муҳим аст, ки масъалаҳои марбут бо мутобиқшавии иҷтимоии варзишгарон баъди хотима ёфтани фаъолияти варзишии онҳо дар варзиши калон бетаваҷҷуҳ гузошта нашавад. Ҳатто барои беҳтарин варзишгарон ҳам ин масъала ба қадри кофӣ мубрам мебошад. Чунки аксаран, варзишгар ҳамон кореро хуб иҷро карда метавонад, ки ба он беҳтарин солҳои ҳаёти худро бахшидааст, яъне ба ҷаҳидан, давидан, шиноварӣ кардан, ин ё он бозии варзиширо иҷро кардан. Яке аз муҳимтарин вазифаҳои сотсиологияи варзиш ба варзишгар барои ҳадди аксар осон мутобиқ шудан ба ҳаёти берун аз варзиш, дучор нашудан ба бӯҳрони психологӣ, фароҳам кардани зиндагии сазовори минбаъда мебошад.

Яке аз дигар вазифаҳои муҳимтарини ҷомеаи кунунӣ эҳё намудани низоми варзишии наврасону ҷавонон ва ба онҳо ҷалб намудани кӯдакони синни мактабӣ мебошад. Мутаассифона, падару модарон баъзан имкони бо либоси варзиши таъмин кардани фарзандони худро надоранд, чи расад ба таҷҳизоти гаронарзиши варзишӣ.

1.3. Шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш

Дар ҳоли ҳозир низоми таҳсилоти умумӣ ба ҷиҳати дар донишомӯзон ташаккул додани қобилияти худтакмилдиҳӣ тавассути ба даст овардани таҷрибаи нави ҷанбаи иҷтимоидошта аз нав самтгирӣ хоҳад шуд, мутамарказ намудани таваҷҷуҳ ба ташаккули шахсияти фаъоле, ки ба худомӯзӣ ва омӯзиши доимӣ дар шароити муҳити ҳамеша тағйирёбанда фароҳамовариин чунин шароити педагогиро талаб мекунад, имкон медиҳад, ки фаъолияти маърифатии таълимгирандагон ба сифати омили калидии фароҳамкунандаи натиҷаоварӣ ва самаранокии раванди таълим фаъл гардонида шавад.

Бисёр чизҳо ба салоҳиятноки, шавқу рағбат, эҷодиёт, касбият ва маҳорати омӯзгор вобастагӣ дорад, ки дар асоси онҳо бояд идроки имконнопазирии таъмин намудани донишомӯзон бо таҳсилоти босифат бидуни ба онҳо пешниҳод кардани донишҳои комилиёр қарор дошта бошад [97, с.150].

Зарур аст, ки иттиҳодияҳои методии муаллимон дар амалияи фаъолияти худ баррасии мушкilotҳои вобаста бо коркард ва корбасти меъёрҳои объективӣ ва методҳои ҷузъи босифати амалкарди низоми таҳсилот шомил намоянд. Гуфтаҳои боло пурра ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ низ дахл дорад, ки ба механизмҳои баҳодиҳии сифати раванди таълим ниёзманд мебошад.

Барномаҳои муосири педагогиро таҳлил намуда, метавон самтгирии возеҳи онҳоро ба ташаккули шахсияти тарбияи ҷисмонӣ дар насли ҷавон зикр намуд ва бо ин васила авлавияти усули фалсафию фарҳангшиносиро ба раванди ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тасдиқ намуд [7, с.286].

Қаблан тарбияи ҷисмонӣ ба таври анъанавӣ бо чунин унсурҳои ҷанбаи ҳаракатӣ ва биологӣ, ба мисли тайёрии ҷисмонӣ, рушди ҷисмонӣ ва инчунин ташаккули малака ва маҳоратҳои ҳаракатӣ маҳдуд мешуд.

Шароити кунунӣ матраҳ намудани ҳадафҳои бештар пурвусъат, яъне маҳз ташкили тарбияро тавассути фарҳанг, бо роҳи азхудкунии он арзишҳое, ки тарбияи ҷисмонӣ дар худ дорад, талаб мекунад. Метавон хулоса намуд, ки тарбияи ҷисмонӣ иборат аз раванди педагогии ба ташаккули шахсияти тарбияи ҷисмонӣ нигаронида шудааст [98,с.174].

Ченакҳои асосии тарбияи ҷисмониро ҳамчун тавсифнома ва хосиятҳои инсонии мушаххас баррасӣ менамоем:

- талоши инсон ҷиҳати ғамхорӣ на танҳо дар бораи нигоҳдорӣ дар ҳолати муътадил, балки дар бораи тақмили ченакҳои гуногуни тамоми ҳолати ҷисмонӣ;

- маҳорати барои ин фаъолият истифода намудани тамоми миқёси воситаҳои дахлдор, ба амал баровардани намунаҳои рафтор, меъёрҳо, ормонҳо, ки бо ҳолати ҷисмонӣ ва ғамхорӣ оид ба бадан иртибот доранд, ки донишҳо дар бораи ҷисми худ, дар бораи методҳои таъсиррасонӣ ба ҳолати ҷисмонии худашонро фаро гирад;

- омодагӣ на танҳо барои пайравии принципҳо ва арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ барои худ, балки кӯмак кардан ба дигар одамон дар тақомули ҷисмонӣ ва ғамхорӣ дар бораи солимии худ, ба онҳо омӯзондани малакаҳо, маҳоратҳо ва донишҳо.

Барои он ки ҳадафи ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш амалӣ гардад, инсон бояд арзиши фарҳангии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмониро дарк намояд.

Ҷузъи таркибии муҳтавоии тарбияи ақлонӣ бояд фарогири дар инсон ташаккул додани низоми донишҳои ҷанбаи назариявирошта, ки ҳадди аксари доираи васеи масъалаҳоро аз соҳаи тиб, фалсафа ва дигар донишҳое ки бо тарбияи ҷисмонӣ иртиботи наздик доранд, дар бар гирад [22, с.75].

Бисёр ҷанбаҳои тарбияи ҷисмонӣ ба ҳалли масъалаҳои ҷанбаи ҳаракатидошта, ба монанди истифодаи оқилонаи имконоти ҷисмонӣ,

ташаккули малакаҳо ва маҳоратҳои идоракунии ҳаракатҳои бадани худ равона шудаанд [100, с.40].

Барои амалисозии усули нав ба ташаккули тарбияи ҷисмонӣ дар ҷомеа ва инсонии ҷудогона зарур аст, ки такмилдиҳии бунёдии муассисаҳои таълимӣ, сохторҳои ташкилӣ амалӣ гардида, дараҷаи тайёркунии омӯзгорони дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ машғулбуда, педагогҳо ва мураббӣёни иҷтимоӣ баланд бардошта шуда, воситаҳои таълимӣ, барномаҳо, нақшаҳо ва дигар ҳуҷҷатгузориҳои методии таъминкунандаи амалисозии наwgониҳо мавриди таҷдиди назар қарор дода шаванд.

Як силсилаи томи ҳолатҳо ба самаранокии раванди таълимӣ таъсиррасон мебошанд. Дар педагогика онҳоро омилҳои меноманд, ки дар маҷмӯ шароитро ташкил медиҳанд. Аз рӯйи мулоҳизаи одилонаи И.П. Подласов натиҷаоварии раванди педагогӣ ба омилҳо ва шароит вобаста аст, бинобар ин онҳоро аксаран самарабахш меноманд.

Сабаби самарабахширо муаллиф ҳамчун сабаби нисбатан хурд, аммо ҷудогона дарк менамояд, ки ҳангоми таъзия маънии он аз миён меравад. Муаллиф омилро сабабе меномад, ки на кам аз ду сабаби маҳсулофар аз як категория иборат мебошанд.

Ҳамин тавр, бо дарназардошти нуктаҳои дар боло зикргардида шароити педагогиро бояд ҳамчун маҷмӯи омилҳои самарабахше баррасӣ намуд, ки имкон медиҳанд, дар раванди таҳсилот ба ҳадафҳои муайян ноил гардид, дар ҳолати мо бошад, ҳамкориҳои самарабахши байниҳамдигарии омӯзгор ва донишомӯз чунин ҳадаф мебошад [29,с.124-126].

Шароити мусоиди педагогӣ дар раванди таҳсилот дар замони ҳозира дорои чунин хусусиятҳо мебошанд:

- раванди таълиму тарбия бо истифодаи намудҳои гуногуни ҳамкориҳои ҷанбаи муколамавидошта дар миёни субъектҳои раванди таълим; машғулиятҳои самти ҳамгароидошта бо корбурди робитаҳои байнифаннӣ; бозии дидактикӣ; ҳамкориҳои зичи байни мактаб ва оила;

- дар кор методи таҳқиқии таълим ба кор бурда мешавад; вазифа ва машқҳои эвристикӣ, ки тақвияи ҳамгариои байнифанниро имконпазир месозанд; методҳои таълими барномавишуда ва мушкилотӣ;

- интернет-захираҳо ва дигар шаклҳои таҳсилоти иловагӣ истифода мешаванд;

- дар чараҳои раванди таълим шароите ба вуҷуд оварда мешавад, ки донишҷӯён метавонанд маводи таълимиро идрок намоянд, онро аз лиҳози дидактикӣ ҷамъбаст намуда, методикаи худбаҳодиҳӣ ва баҳодиҳиро азхуд намоянд.

Дар асоси гуфтаҳои боломо метавонем тасдиқ кунем, ки дар чараҳои раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ва ташаккули ғаёлнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар чунин шароитимконпазир мебошад [31, с.219-223]:

- агар ғаёлнокии маърифатӣ аз тарафи муаллим танзим гардида ва ҷанбаи ҳадафмандона дошта бошад, ки дар он нақши воситаи калидино ҷузви иттилоотии раванди таълим иҷро мекунад ва он ба ташаккули воқунишҳое ҷун ниёзмандӣ, ангеа ва рағбат дар донишомӯзон равона карда шудааст:

- агар ҳуди донишомӯзон бо тақя ба воқунишҳои дохилии худ ба худомӯзӣ ва истифодаи донишҳои бадастовардашуда барои тақомули ҷисмонии шахсӣ ғаёлияти маърифатино ташкил кунанд.

Дар ҳар ду ҳолат зуҳури раванди ғаёлнокии маърифатӣ ҳамҷун натиҷаи таъсири ҳадафмандона ба соҳаи арзишию ангеавӣ, ки муваффақияти ҳар гуна ғаёлиятро бо шумули ғаёлияти таҳсилотӣ вобаа месозад, амалӣ мегардад.

Таҳлили вижагиҳои раванди таҳсилот шаҳодат медиҳад, ки дар миёни омилҳои асосии бевосита таъсиррасонанда ба рушди он бояд инҳоро номбар намуд [35, с.117-127]:

- дараҷаи салоҳиятнокӣ ва касбияти омӯзгор, инҷунин шароите, ки дар он шакли таълим ба ҳадафҳои матраҳгардида ҷавобгӯ мебошад;

- дараҷаи истеъдоди донишомӯзон, сатҳи фаъолнокии онҳо, ки ба шавку рағбат, таваҷҷуҳ, сабурӣ ва дигар омилҳои барои раванди таълим муҳим таъсиррасон мебошад.

Агар омилҳои мазкур ба эътибор гирифта нашаванд, он гоҳ ин ба қобилияти хонандагон ба ташкили мустақилонаи фаъолнокии маърифатӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Бо тасдиқи В.С.Беляев метавон розӣ шуд, ки гуногунҷабҳагӣ вижагии асосии фаъолнокии маърифатии донишомӯзон мебошад, пайдошавӣ ва рушди он дар сатҳҳои гуногун аз иҷтимоӣ то равонӣ ва психологӣ амалӣ мегардад, ки ба таъсири байниҳамдигарии омилҳои берунӣ ва дохилӣ аз бисёр лиҳоз вобастагӣ дорад [19, с.22-24].

Барои таъмини ҳамкориҳои босамардар ҷараёни раванди таълим омӯзгор бояд шароити педагогии муносибро ташкил диҳад, методҳо ва воситаҳоро барои ташкили фаъолияти босамари маърифатӣ интихоб намояд, назорати ҷиддии дараҷаи сифатнокии амалишавии онро таъмин намояд, инчунин ташҳиси мунтазами дараҷаи ташкилии онро роҳандозӣ намояд.

Қобили қайд аст, ки имрӯз бисёр таҳқиқоти диссертатсионие мавҷуданд, ки ба масъалаҳои муассирсозии фаъолияти маърифатии донишомӯзон дар ҷараёни ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бахшида шудаанд.

Аммо фақат дар як таҳқиқоте, ки муаллифи он А.Г.Чашевая мебошад, таваҷҷуҳи бевосита ба мушкилотҳои ҳамкорӣ миёни омӯзгор ва донишҷӯён дар раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ равона шудааст. Муаллифи таҳқиқот муътақид аст, ки дар ҷорҷӯбаи сохтори таҳсили муосир бояд ҷойгоҳи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ҷудо карда шавад. Барои ин зарур аст, ки имконоти фанни мазкур дар асоси омӯзиши намудҳои гуногуни варзиш нишон дода шавад [119, с.218].

Мо чунин меҳисобем, ки барои ҳалли бомуваффақияти муҳимтарин масъалаҳои ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонии мактаб дахлдошта зарур аст, ки раванди таҳсилот ба таври бунёдӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш мавриди таҷдиди назар қарор гирад. Корбурди васеи имконоти фанни таълимии сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ва ташаккули фаълонокии маърифатӣ дар ин фан, бо роҳи баланд бардоштани дараҷаи сифатии тадриси бахши назариявии он ба сифати омили калидӣ дар ташаккули ҳамкориҳои миёни омӯзгор ва донишомӯзон яке аз омилҳои бунёдӣ мебошад.

Дар асоси таҳлили адабиёт оид ба ҳуҷҷатгузориҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва таҳқиқот дар соҳаи таҳсилот мо ба хулоса омадем, ки дар миёни зарурати ташаккули ҳамкориҳои фаълони байни омӯзгор ва таълимгиранда дар чараёни раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ва мушкилотҳои марбут бо норасоии донишҳо дар бораи шароити ташаккули он ихтилоф вучуд дорад [54, с.14-19].

Ихтилофи мазкурро метавон бо асосноккунии таҷрибавии шароити педагогӣ дар чараёни раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, инчунин бо корбурди методи амсиласозӣ бо мақсади амалисозии ҳадди аксари самараноки онҳо ҳаллу фасл намуд.

Амсилаи педагогӣ чунин шакли ангоравии пешниҳоди ҳуди механизм ва ҳамкориҳои миёни ҷузъҳои калидии онҳо ҳангоми ҳамкориҳои муназзами онҳо дар чараёни раванди педагогӣ хосиятҳои нави ҷанбаи ҳамгароидошта пайдо мешаванд, асосан мақсади эҷоди низоми мазкур аз ҳамин иборат буда, имкон медиҳанд, ки вазифаи педагогиро аллакай дар дигар дараҷаи баландтар ҳал намоянд [115, с.180].

Дар ин ҳол бояд қайд намуд, ки ангориҳои бенуқсон вучуд надоранд. Ҳеҷ яке аз онҳо қобил нестанд, ки ҳадди аксари эътимоднокии ва тафсилнокии муҳтавои ҷузъиёти таркибии фаъолияти педагогиро инъикос намоянд. Инъикоси робитаҳои сершумори байниҳамдигарӣ ва тобишҳое, ки дар натиҷаи онҳо низом бо хосиятҳои нави муайянкунандаи дараҷаи нави сифати амалкард ғанӣ мегардад, умуман имконнопазир тасаввур мегардад [57, с.48].

Коркарди амсилаи ангоравӣ мақсади бунёди тасаввури мафҳумтар ва аёнитар дар бораи ин ё он падида ро дорад, ки ба туфайли он метавон муфассалтар арзёбӣ ва мулоҳизаронӣ намуд. Дар сурати ноил шудан ба ин ҳадафҳо аз баъзе камбудихои ногузир метавон оромона сарфи назар намуд.

Вазъият хеле бадтар хоҳад буд, агар ангори ин ё он падида ё раванд барои идрок ва мулоҳизаронии моҳияти он ба ҷойи осон кардани равандҳои мазкур монеа шаванд. Аксаран, ин дар натиҷаи ҷидду ҷаҳди барзиёди муаллифе мегардад, ки сабӣ мекунад тасвири ангоравиро барзиёд муфассал ва калонҳаҷм намояд. Мутаассифона, нуқсони мазкур ба бисёр амсилаҳои педагогии дар замони мо эҷодгардида хос мебошад.

Бидуни дурнамо ва ғайриҳадафманд будани чунин равиш бо сабаби он ки натиҷаи ногузири он яқинан, ноҳинҷорӣ, сарбории барзиёди иттилоотӣ ва чун натиҷа аз миён рафтани маъноӣ асосӣ ва тамомияти раванд ва падидаи инъикосшаванда мебошад. Ин нуқта бо он тавзеҳ мегардад, ки ҷузъиёти муназзами педагогӣ чунон аз лиҳози сохтор гуногун, амиқ ва калонҳаҷм мебошанд, ки онҳоро дар ҷорҷӯбаҳои маҳдуд ва ҳатто ангориҳои мукамалтарин пешниҳод намудан имконнопазир мебошад.

Дар ин ҳол мо дар мавҷуд будани роҳҳои ҳалли ин масъала, ки бидуни муболиға онро стратегӣ ҳисоб мекунем, муътақид ҳастем. Барои ин зарур аст, ки дар донишҷӯён самтгириҳои арзиширо анғезавӣ, ниезмандиро ва эътиқодмандиро марбута, яъне ҷузъҳои таркибии ақлонӣ ва маънавии шахсият бомуваффақият ташаккул ёфта бошанд.

Мо ба самаранокии чунин равиш дар ҳалли мушкилоти мазкур муътақидем, агар шароити педагогии зерин риоя гарданд.

Принсипҳои зерини умумидидактиро ба роҳбарӣ бояд гирифт [115, с.180; 57, с.48]:

- принсипи мушкилотӣ будан, ки ба донишомӯзон дар ҷараёни раванди таҳсилот матраҳ намудани чунон вазъиятҳо ва вазифаҳоро пешбинӣ менамояд, ки аз онҳо муносибати эҷодкорона ва ташаббус дар раванди

омӯхтан ва мустаҳкам малакаҳо ва донишҳои нав ва қаблан омӯхташударо талаб мекунад;

- принципи бунёдикунониро бояд ҳамчун таъғоҳ дар ҷараёни раванди таҳсилот ба маълумоти бунёдӣ ва робитаҳо, ки устувории таҳкурсии назариявиро бо сабаби мустаҳкамӣ нисбат ба ҷараёнҳои вазъӣ ва таъсирҳои маъмули замон имконпазир месозанд, идрок намуд;

- принципи робитаи байни амалия ва назария маъноӣ дар донишомӯзон ташаккулҳои қобилияти дар амалияи ғайрияти худ истифодаи малакаҳо, маҳоратҳо ва донишҳои бадастомадаро дар назар дорад;

- принципи инсонгарокунонӣ муносибат ба донишомӯзро ҳамчун субъекти дорой мустақилият ва масъулият дар назар дорад;

- принципи ғайрият ва шуурнокӣ ба ҳавасмандкунии ғайрилонаи донишомӯзон дар раванди ғайрияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ бо таъғ ба идрокҳои нақши муҳими таҳсил ва робитаи амиқӣ байниҳамдигарӣ миёни азхудкунии донишу малакаҳои нав ва ғайрияти амалӣ далолат мекунад. Тибқи принципи мазкур ғайрияти маърифатии донишомӯз бояд мустақил ва ғайрилол бошад;

- тибқи принципи инфиродикунонӣ, дар раванди интиҳоби машқҳои ҷисмонӣ барои донишомӯзон, сарбориҳои ҷанбаи ақлонӣ ва ҷисмонидошта бояд бо дарназардошти вижагиҳои равонӣ ва ҷисмонии онҳо интиҳоб шаванд;

- принципи ягонагии ғайрият ва шуур далолат мекунад, ки раванди таҳсилот ҳамроҳ бо соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд дар худ тавозуни муносиби миёни ҷузъиёти иҷтимоӣ ва ҷисмонӣ, ҳаракатӣ ва ақлонии сотсиологияи варзиш ва ташаккули ғайрияти маърифат дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзишро якҷоя намуда бошад.

Марҳилавӣ будани раванд. Дар ҷараёни ҳар гуна ғайрияти педагогии дорандаи ҷанбаи низомӣ барои ноил шудан ба мақсади гузошташуда усули амаликунонии марҳилавӣ зарур аст. Пас таъмини

ҳамкории самаранок дар раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба сифати шароити калидии педагогӣ риояи принципи марҳилавӣ будан бо таъя ба назорати мунтазам аз болои рушди раванд мебошад.

Чи дар амалия ва чи дар назария се марҳилаи калидӣ - таҳхисӣ, таҳкилӣ ва таҳҳеҳиро ҳудо меҳунанд.

Дар марҳилаи таҳхисӣ ҳолати аввалияи ҳамкории миёни омӯзгор ва донишомӯз муайян карда шуда, пешгӯйии минбаъдаи раванд амалӣ ва вазифаҳо ва ҳадафҳои ниҳой муайян мегарданд.

Дар марҳилаи таҳкилӣ муассиртарин методҳо ва воситаҳои таҳкили раванди таълиму тарбия интиҳоб карда мешавад, ки дар таҳаққули ҳамкории миёни омӯзгор ва донишомӯз ба таври мусбат инъикос мегардад.

Марҳилаи таҳҳеҳӣ бо назорати натиҷаҳои бадастомада бо таҳҳеҳи минбаъдаи кор, инчунин ислоҳ карда шудани иштибоҳҳои қаблан роҳёфта таҳсиф мешавад. Омӯзгор дар ин марҳила нақши мураббиро иҷро намуда, ба шогирдонаш машварат меҳунад, ки кадом усулҳои худомӯзӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бештар аз лиҳози инфиродӣ қобили қабул ва самаранок мебошанд.

Дар натиҷаи фаъолияти боисрори нақшавӣ оид ба таҳаққули ҳамкории миёни омӯзгор ва донишомӯз дар ҳараёни раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ заминаҳои мусоид барои он ба вучуд меояд, ки дар донишомӯзон дараҷаи баланди мустақилият дар фаъолнокии маърифатӣ ҳосил гардад. Он иборат аз шакли олии рушди чунин сифат буда, олии калидиест, ки на танҳо муваффақияти таълим оид ба курси фанни «Сотсиологияи варзиш ва таҳаққули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»-ро, балки ба таври қуллӣ, самаранокии фаъолияти умумитаҳсилотиро таъмин меҳунад [63, с.5 8].

Принсипҳои табиатмувофиқии Я.А.Каменский. Мусоидтарин замон дар раванди таҳсилот барои рушди ниёзмандиҳои арзишӣ, ҳавасмандӣ, ки

барои ин раванд муайянкунанда мебошанд, зинаи аввал ва асосӣ мебошанд ва он ақидаи муаллифи таҳқиқотро дар бораи он тасдиқ мекунад, ки барои «табиат мутобиқшавӣ барои замони барои вай мусоид хос мебошад».

Унсури асосии раванди таҳсилот дар соҳаи мавриди баррасии мо низоми донишҳо мебошад, бинобар ин, барои он ки дараҷаи самаранокии раванди мазкур дар ҷорчӯбаи раванди таҳсилот дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ баланд бардошта шавад, бояд анбуҳи иттилооти аз рӯйи мухтаво ва ҳаҷм зарурӣ андухта шавад ва донишомӯзон ба азхудкунии он омода карда шаванд. Ҳамин тавр, мо ба яке аз принципҳои табиатмувофиқӣ пайравӣ мекунем, ки тибқи он «пеш аз он ки ба мавод ин ё он шакл дода шавад, табиат омодаسازیи онро амалӣ менамояд».

Дар асоси захираи иттилоотии фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» дараҷаи баланди тадриси маводи дастурию методӣ ва назариявӣ ҳангоми баргузории машғулиятҳо гузошта шудааст, ки махсус ташкил шуда буданд ва ҳадди аксар ба вазифаҳои дар назди он гузошташуда мувофиқатдоранд ва ба азхудкунии босифати маводи таълимии фанни мавриди баррасии мо мансубанд. Ҳамин тавр принсипе, ки тибқи он «табиат пеш аз он ки таъсиррасониро амалӣ созад, барои ин ашъеро интихоб мекунад, ки ҳадди аксар барои ин мувофиқ аст, дар ҳолати ноилоҷӣ ашъи мавҷудбударо то ба ҳолати даркорӣ тағйир медиҳад».

Ҷузъи таркибии мухтавои машғулиятҳои гуногун чи дар дарсҳо ва чи берун аз онҳо дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ҷараёни раванди таҳсилот миёни якдигар робитаи ногузастанӣ доранд ва бо якдигар дар вобастагии бевосита қарор доранд, ҳар яки онҳо бо ҳадафҳо, методҳо ва воситаҳои махсуси худ тавсиф мешаванд, ки вижагиҳои ҳамкориҳои байниҳамдигарии онҳоро ҷудо мекунанд. Чунин тартиб ба кори таълим имкон медиҳад, ки як навъ таҳкурсии ва меҳваре гардад, ки ҷанба ва мухтавои робитаҳои байниҳамдигариро бо дигар шаклҳои таъсиррасонии тарбиявӣ таҳсилотӣ муайян намояд. Дар ин ҷо мо, возеҳан иҷрои

принсиперо мебинем, ки мутобиқи он «ҳамаи амалҳои табиат бетартибона нестанд, балки ба тартиби муайян иҷро мешаванд» [62,с.200].

Барои баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ тақия намудан ба рушди арзишҳои ботинӣ, ҳавасмандӣ ва талошҳо дар донишомӯзон зарур мебошад. Ҳангоми таъсиррасонии педагогии ҷанбаи ҳадафманд ба эҷоди механизми ҳамкорихон миёни омӯзгор ва донишомӯз бо абзори сотсиологияи варзиш ва ташаккули ғайолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш яке аз нишондиҳандаҳои калидии муваффақияти ташаккулиёии он, падидаи аз тарафи донишомӯзон зоҳир гардидани ҷанбаи мустақилияти ғайолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ мебошад. Ҳамин тавр вазъияти мазкур принсипи табиатмувофиқиро инъикос мекунад, ки мегӯяд: «табиат ҳар як амали худро аз дохил оғоз мекунад» [41, с.335].

Истифодаи ҳадади аксари имконоти иттилоотии фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва ташаккули ғайолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» эҷоди таҳкурсии барои ташаккул ва идроки бошууронаи ниезмандихо, рағбатҳо ва ангезаҳои марбут бо тарбияи ҷисмониро фароҳам месозад, ки дар кори ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, ғайолияти ҷисмониро ақлонӣ ва маърифатӣ шиносо кардан бо тақия ба дарназардошт ва идроки амиқи вижагиҳои худ нақши ҳалқунанда дорад. Мо дар ин ҷо мисоли равшани тасдиқи принсипро дар бораи он мебинем, ки «табиат ташаккули чизро аз умумӣ оғоз намуда, онро бо бештар хусусӣ хотима мебахшад» [61,с.71-73].

Ба туфайли тадриси комилиёри маводи ҷанбаи дастурию назариявидошта дар донишомӯз тасаввуроти асосӣ оид ба механизмҳои калидӣ ҳосил мегардад, ки ба ташаккули малақаҳои ҳаракатӣ, сифатҳои ҷисмонӣ, оид ба таъсиррасонии ғайолияти ҷисмонӣ ба захираи амалкардии инсон таъсир мерасонад. Ҳамин тавр, он принсип тасдиқи худро меёбад, ки «ҳаракати табиат, тадриҷан амалӣ мегардад, вай ҷаҳишҳоро наменвисандад».

Дар асоси раванди педагогии рушди низоми таҳсилот дар марҳилаи кунунӣ бояд авлавияти оmodасозии донишомӯзон ба таҳсилоти муттасил ва худомӯзӣ дар тамоми муддати зиндагӣ, бо шумули соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бо мақсади ноил шудан ба такомули ҷисмонӣ қарор дошта бошад, ки бо чунин принцип ҳамовоз мебошад: «табиат ҳама чизро ба охир мерасонад, он чи ки оғози чизе бошад, бидуни қатънашавӣ» [121, с.40].

Агар таъсиррасонии бевоситаи машқҳои ҷисмонӣ бо сабаби тағйирпазирии табиии чунин таъсиррасонӣ на ҳамеша мусбат бошад ва баъзан ҳангоми нодуруст корбаст кардан метавонад ба саломатӣ зарари ҷиддӣ расонад, пас ба соҳаи маънавию ақлонии донишомӯзон чунин таъсиррасонӣ бо ҳама гуна ғайримустақимии худ дар аксарияти ҳолатҳо муфид ва муайянкунанда мебошад. Натиҷаҳои чунин таъсиррасонӣ на танҳо ва на ба қадри ченакҳои миқдорӣ «берунӣ», масалан ба дараҷаи тайёрии ҷисмонӣ, балки ҳамон қадар дар чунин зухуроти ҷанбаи дохилидошта аз қабилӣ ҳадафҳо, ҳавасмандӣ, ниезмандӣ ва ғайра, ки ҳангоми ташаккули мулоҳизаи ботинӣ зарурати машқҳои ҷисмонӣ бо тақя ба машғулиятҳои аз лиҳози методӣ босаводона ва мунтазам калидӣ мегарданд. Дар ин ҷо мо инъикоси он принципро мебинем, ки «табиат аз ҳама гуна чизи зарарнок ва ихтилофдошта дақиқан дурӣ мечӯяд» [64, с.37-41].

Истифодаи таълими ҳаётофар (витагенӣ). Барои иҷро намудани шароити мазкур раванди таҳсилотро бояд тавре ташкил намуд, ки донишомӯзон дар натиҷа таҷрибаи муайяни ҳаётиро ба даст оваранд. Дар ин бобат А.С. Белкин қайд менамояд, ки таҷрибаи зиндагӣ тавассути иттилооти ҳаётофар, ки дар анбори хотираи дарозмуддати инсон нигоҳдорӣ шуда, ба дороии воқеии он мубаддал мешавад, ба даст оварда шуда, омода аст, ки дар ҳар гуна вазъияти зарурӣ мубрам гардонида шавад. Муаллиф дар худкифоягии арзиши иттилооти мазкур барои инсон муътақид аст, чунки вай

на аз берун омадааст, балки натиҷаи «сабақе» мебошад ки инсон бо тамоми муваффақиятҳо ва иштибоҳҳо аз сар гузаронидааст.

Раванди таҳсилотро бо така ба таълими ҳаётофар ташкил намуда, мо муътақид будем, ки чи азхудкунии донишҳои дорои ҷанбаи махсусдошта ва чи мустаҳкамкунии онҳо дар амалияи ҳаракатро яке аз ҷузъиёти калидии таълими тарбияи ҷисмонӣ дар ҷорҷӯбаи раванди таҳсилот намудан зарур аст ва маҳз ба туфайли таълими ҳаётофар донишомӯз дар таҷрибаи шахсии худ на танҳо аз фаъолияти ҳаракатӣ, балки аз фаъолнокии маърифатӣ ҳам ғоида ба даст меоварад. Дар ин ҳол афзоиши бешубҳаи самаранокии таъсиррасониҳои педагогӣ ба мушоҳида мерасад, зеро фаъолияти донишомӯз бо худшиносии худ, вижагиҳои шахсии нотақрор, воқунишҳои худ ба ин ё он ҳолатҳо ҳамроҳ мебошад [99, с.20-24].

Принсипи инсонмувофиқӣ ҳамчун омили муҳими раванди таҳсилотӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ. Ба ақидаи А.В. Хуторский шахсияти донишомӯз дар ҷараёни раванди таҳсилотро бояд ҳам аз мавқеи иҷтимоӣ ва ҳам бо дарназардошти ҷанбаҳои худомувофиқӣ, фарҳангмувофиқӣ ва табиатмувофиқӣ мавриди баррасӣ қарор дод. Муаллиф чунин ҳисоб мекунад, ки таҳкурсии инсонмувофиқии таҳсилот захираи дохилии инсон мебошад, ҳадафи калидии ин таҳсилот бошад, кушодан ва амалисозии ҳадди аксари имконоти мазкур аст. Тибқи чунин фаҳмиш ба принсипи инсонмувофиқӣ пайравӣ кардан имкон медиҳад, ки раванди таҳсилот ҳамчун воситаи калидӣ баррасӣ гардад ва бо ёрии он захираи билқувваи дошишҷӯён ошкор ва ба ҳадди аксар пурра амалӣ мегардад [118, с.171].

Дар ин қарина низоми таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дорои имконоти беҳамтомебошад, зеро он аз рӯйи таъйинот ва моҳияти худ кушодани имконоти ҳам ҷанбаи ҷисмонӣ ва ҳам ҷанбаи ақлонидоштаи донишомӯзонро пешбинӣ менамояд, инчунин таъсиррасонии мукамал ва маҷмӯӣ ба оғозҳои равонӣ, ҷисмонӣ ва маънавии онҳо бояд дар

таъсиррасонии мутавозин, ҳадафманд ба раванди ташаккули ҷузъиёти ҳаракатӣ ва сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ инъикос ёфта бошад.

Корбурди васеи имконоти умумитаҳсилотии фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш». Нақшаи пойгоҳии таълим (НПТ) ва як силсила санадҳои дигари дастурдиҳандаи самтгирӣро фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»-ро ҳамчун фанни умумитаҳсилотӣ таъриф мекунамд, ки он дар радифи вазифаҳои вижаи ба он хосбуда бояд вазифаҳои умумитаҳсилотӣ ва педагогиро низ иҷро намояд.

Мутаносибан, дар ҳолати ҳамаи вижагӣ, ки ба он хос аст, фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта яке аз фанҳои заминавии умумитаҳсилотӣ мебошад, ки барои он ҳамаи унсурҳои фанҳои таълимии чунин мақомдошта хос мебошад.

Дар таҳқиқоти В.П. Лукьяненко бо эътимоди том беасос будани ақидаи муддати солҳои тӯлонӣ маъмулбуда дар бораи гӯё беарзишии фанни мазкур дар радифи фанҳои умумитаҳсилотӣ нишон дода шудааст. Чунки захираи умумитаҳсилотии он метавонад барои бисёр, ба истилоҳ фанҳои «ҳақиқӣ»-и таълимӣ ба ҳайси намуна хидмат намояд. Яке аз мисолҳо метавонад дараҷаи ҳамгирӣ доштани он бо чунин фанҳои пурмуҳтаво ва ба дараҷаи олӣ ҷолиби илмӣ, аз қабili биохимия, анатомия, биофизика, биомеханика, физиология ва бисёр дигар фанҳо бошад [66, с.168].

Махсусан далелҳои боэътимод мебошанд, ки аз нақши муҳими фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар чунин соҳаи муҳимтарин барои инсон, ба мисли саломатии вай шаҳодат медиҳанд.

Бояд илова намуд, ки агар дигар фанҳои таълимӣ барои ҳаёти одамон гуногунаҳамият ва ҳатто, амалан ночиз бошад, он гоҳ арзиши донишҳои бадастомада дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ аз дидгоҳи ҳифзи саломатӣ барои ҳар як инсон хеле муҳим мебошад.

Вижагии беназири фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи

чисмонӣ ва варзиш» ҳамон далел аст, ки самтгирии он ба ҷиҳати аз тарафи донишомӯзон азхудкунии методҳои саломатии худро ҳифзкунанда ва мустаҳкамкунанда, бо тариқи оқилона такмил додани табиати ҷисмонии худ нақши муайяно дар муваффақияти мутобиқшавии иҷтимоии он иҷро мекунад.

Баргузор намудани машғулиятҳои амалӣ, дастурдиҳию методӣ ва назариявӣ дар ҷорҷӯбаи курси сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ басо муҳим мебошад.

Ҳадафи асосии ҳар гуна фанни умумитаҳсилотӣ ба донишомӯзон омӯзондани донишҳои назариявӣ дар ҷорҷӯбаи машғулиятҳои синфхонавӣ аст. Ягона истисно фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» мебошад.

Аммо яке аз шароити калидии ба раванди таҳсилотии соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ воридшавии донишомӯзон баргузори машғулиятҳои амалӣ, дастурдиҳию методӣ ва назариявӣ аст, ки имкон медиҳад, дараҷаи сифати тадриси маводи дастурдиҳию методӣ ва назариявӣ беҳтар гардонида шавад. Донишҷӯён дар ин ҳол дастурҳои муфассали методӣ ва маълумоти назариявӣ оид ба ҳамаи намудҳои дониш, аз ҷумла амалӣ ба даст меоваранд.

Дарси амалӣ чунин шакли машғулият мебошад, ки ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки донишҳои нав ба даст оваранд ва маҳорату донишҳои қаблан омӯхтаи худро дар амал мустаҳкам намоянд.

Дарси дастурдиҳию методӣ машғулиятест, ки дар он донишомӯзон маҳорат ва донишҳои амалию методӣ ба даст меоваранд ва мустаҳкам мекунанд.

Дар машғулиятҳои назариявии курси таълимӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш донишҷӯён донишҳои методӣ ва назариявиро фаро мегиранд.

Ба туфайли ташкили машғулиятҳои дар боло зикргардида дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш донишҷӯён маълумотро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бо муваффақият ба даст меоваранд, аммо на «чун дар ҷаҳиш» бо ифодаи зарифонаи В.П. Лукьяненко, балки дар шароити махсус ташкилшудаи мусоид, ки ҳадди аксар ба принципҳои умумидидактикӣ ва қоидаҳои тадриси маводи ҷанбаи амалию методӣ ва назариявидошта ҷавобгӯ мебошанд. Ба ғайр аз нуктаҳои дар боло зикргардида чунин методи ташкили дарсҳо имкон медиҳад, ки ҳалли масъалаҳои оид ба таъсиррасонии кулӣ, маҷмӯӣ ба ҷузъиёти маънавӣ, ақлонӣ ҷисмонӣ шахсияти донишомӯз фароҳам оварда шавад.

Дар ин ҳол бояд қайд намуд, ки дар машғулиятҳои амалӣ, дар тафовут аз машғулиятҳои анъанавӣ бояд ҷузъи амалию методӣ он тақвия гардад. Дар қаринаи мазкур супориши на он қадар машғул шудан ба машқҳои ҷисмонӣ, амалисозии фаъолияти ҷисмонӣ дар шаклҳои гуногуни он (ки аксаран ҷанбаи фароғатӣ, истироҳатӣ солимгардонӣ доранд), балки кор дар болои мустаҳкамкунии маҳоратҳо ва донишҳои методӣ ва назариявии самтгиришуда ба маҳорати аз лиҳози методӣ дуруст ташкил кардан ва баргузор кардани тамоми раванди фаъолияти таълими ҳаракатӣ ҷойгоҳи аввалро ишғол мекунад.

Маҳз ба туфайли чунин равиш мумкин аст раванди таълимро ба таври ҳадди аксар мукамал, ки метавонист ҳамкориҳои миёни омӯзгор ва донишҷӯёнро дар ҷорҷӯби раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бештар самаранок таъмин мекард, имконпазир намояд.

Ҷузъи таркибии муҳтавоии машғулиятҳои дастурию методӣ ва ҷанбаи назариявидошта на аз тайёрии варзишӣ ва ҳолати ҷисмонӣ донишҷӯён, на аз шароити иқлимӣ маҳал ва ғайра вобастагӣ доранд, ки инро ҳаматарафагӣ ва

тааллуқ доштани онҳо ба ҳамаи асоси муҳтавоии фанни таълимии мазкур ҳатмӣ ва калидӣ тасдиқ менамояд[65,с.156-158, 279].

Бо мақсади ноилшавии ҳадди аксари дараҷаи сифати азхудкунии барномаи таълимии тарбияи ҷисмонӣ, мавзӯҳои ин гуна машғулиятҳо бояд якҷанд дарсҳоро дарбар гирифта, ба як дарс маҳдуд набошад. Дар ин ҳол мавзӯҳои машғулиятҳо набояд дар ҳамаи марҳилаҳои таълим, балки ҳамчунин ҳангоми гузаштан аз як синф ба синфи дигар такрор шаванд, ки он имкон медиҳад маводи дарсии гузашташуда мустаҳкам гардад ва муттасилии он дар ҷараёни мураккабшавии тадриҷӣ таъмин гардад.

Дар донишҷӯён тарбия намудани мустақилият дар фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ. Мустақилият дар ҷорчӯбаи раванди таҳсилот марҳилавӣ ташаккул меёбад. Дар марҳилаи якум мустақилият танҳо ҳамон вақт падида меояд, ки иҷро кардани фаъолияти қаблан банақшагирифташуда дар пеш бошад. Дар марҳилаи дуюм донишомӯзон мустақилона фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатиро амалӣ намуда, дар ин ҳол аз болои кори иҷрокардаашон худназоратро иҷро мекунанд. Марҳилаи сеюм баёнгари маҳорати донишомӯз на танҳо аз болои фаъолияти худ назорат кардан аст, балки амалисозии банақшагирии он ҳам мебошад. Марҳилаи оӣ, ҷаҳоруми зуҳури мустақилият дар ташаббуси эҷодии донишҷӯён ифода мегардад, вақте ки ҳар яки онҳо ҳудаш ҳадафҳояшро интиҳоб карда, роҳҳои ноилшавӣ ба онҳоро пайдо мекунад ва дар ин ҳол фаъолияти бошууронаро иҷро карда, минбаъд натиҷаҳои онро таҳлил мекунад.

Дар сурати ташкили босифати низоми таҳсилот дар соҳаи варзиш ва ташкили фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш метавон муваффақияти худтақомулии донишҷӯёнро кафолат дод, пас дар онҳо ташаккул ёфтани мустақилият дар фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ вазифаи марказии раванди таҳсилот мегардад.

Новобаста аз вазъи саломатии донишомӯз ё дараҷаи истеъдодаш, ӯ бояд имкони зоҳир намудани қобилияти худро дар ҷараёни фаъолияти мунтазами ҳаракатӣ ва маърифатӣ дошта бошад, ки онро омӯзгор ҳамчун

устоди кори худ ва мураббӣ таҳти назорат бигирад. Мо чунин ҳисоб мекунем, ки муваффақияти усули баррасишаванда ба дараҷаи қобили мулоҳиза, ба сатҳи ба донишҷӯён омӯзондани маҳоратҳо ва донишҳои истифодаи абзорҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар зиндагии ҳамагӯза вобаста аст. Муҳим он аст, ки дар ин ҳол онҳо фақат аз донишҳо ғанӣ нагарданд, балки ба туфайли он донишҳо дар ин ё он намуди фаъолият комёбиҳои шахсӣ да даст оварда тавонанд [105, с.190].

Амалисозии баҳодихии мунтазами объективии натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ. Ҳар гуна фаъолият, ки аз тарафи донишомӯзон дар ҷараёни раванди таҳсилот падида меояд, бояд объекти ҳатмии баҳодихӣ аз тарафи омӯзгор гардад. Бинобар ин, яке аз муҳимтарин омилҳои муваффақияти раванди таҳсилот ба вуҷуд овардани низоми самаранок амалкунандаи баҳодихӣ ба донишомӯзон мебошад, ки он шомили абзорҳои ҳавасмандкунӣ барои аз тарафи донишомӯз зоҳир гардидани мустақилият ва ташаббус дар фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ на танҳо дар ҷараёни кори бевосита оид ба фанни мазкур, балки дар машғулиятҳои беруназсинфӣ ҳам мебошад.

Барои он ки «мақоми» машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва ташкили фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш баланд бардошта шавад, зарур аст, ки тадбирҳои нигаронидашуда ба ҳадди аксари дастрасӣ ва кушода будани иттилоот барои ҳамаи иштироккунандагони раванди таҳсилот дар бораи меъёрҳои баҳодихӣ, оид ба мониторинги рушди ҷисмонӣ, омодагии ҷисмонӣ тавассути сомонаҳои мактабӣ, лавҳаҳои иттилоотӣ, маърузаҳо дар маҷлисиҳои падару модарон, машваратҳо ва ғайра амалӣ карда шавад.

Тибқи вазифаҳои таҳқиқоти мазкур, натиҷаҳои фаъолияти донишомӯзон дар ҷараёни раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташкили фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш зарур аст, ки ҳам аз рӯйи ҷамъбасти намоишдиҳии

маҳоратҳо, донишҳо ва малакаҳои амалии ҷанбаи назариявӣю методидошта ва иҷро намудани меъёрҳо оид ба фаъолияти ҳаракатӣ ва ҳам аз рӯйи натиҷаҳои зухуроти ташаббускорӣ, эҷодиёт, фаъолияти мустақилона дар худомодашавии ҳаракатӣ ва маърифатӣ баҳодихӣ гардад. Дар категорияи охириин унсурҳои аз қабилӣ иштирок дар дақиқаҳои тарбияи ҷисмонӣ, варзиши пагоҳирӯзӣ, риояи речаи рӯз, мустақилона тартибдиҳӣ ва тасҳеҳ намудани барномаи такмили ҷисмонӣ дар ҳамкорӣ бо омӯзгор, иштирок дар омодагории ҷорабиниҳои тарбияи ҷисмонии оммавӣ ва тарбияи ҷисмонӣю солимгардонии мактабӣ ва ғайра дохил мешаванд [114,с.111-117].

Дар асоси баҳодихии аз тарафи донишҷӯён азхудкунии донишҳои махсус бояд меъёрҳои зерин қарор дошта бошанд. Қабл аз ҳама, маҳорати донишҷӯён дар амалисозии назорати мустақилона ва мушоҳида аз болои ҳолати организми худ мебошад.

Боз як меъёри муҳим дараҷаи дар донишомӯз мулоҳизаронии идроки иттилооти дар машғулиятҳо бадастовардашуда, маҳорати онро ба хотир гирифтани ва дар амал иҷро кардани мебошад.

Машғулиятҳои назариявии ташкилгардида ба мисли суҳбат, мубоҳиса метавонанд бо корбурди усулҳои эвристикӣ дар ҷараёни иҷрои вазифаҳои ҳонагӣ ё корҳои эҷодӣ, аз қабилӣ таҳия намудани намоишномаҳои кӯтоҳ, буклетҳо ё плакатҳо, тартибдиҳии речаи рӯз, интихоби бозимашқҳо ва бозиҳои серҳаракати дараҷаҳои муассирии гуногун ва ғайра амалӣ карда шаванд.

Ҳангоми машғулиятҳои самтгирии дастурдиҳию методӣ бояд баҳодихии маҳорати донишомӯзон оид ба дар амал истифода намудани иттилооти бадастомада роҳандозӣ гардад.

Дар ҷараёни машғулиятҳои амалӣ донишҷӯён бояд баҳои омодагии худро барои истифодаи донишҳои дарёфткардашон дар ҳолатҳои ғайримеъёрӣ, ҳангоми ҳалли масъалаҳои дараҷаҳои гуногуни мураккабӣ, маҳорати идроки ҳар як амали ҷанбаи ҳаракатидоштаро дарёфт намоянд. Дар ин ҳол ошкор намудани қобилияти донишомӯз ба худбаҳодихӣ, ба маҳорати

ошкорсозии иштибоҳҳои худ ва ёфтани роҳҳои ислоҳи онҳо хеле муҳим аст. Ҳамчунин баҳодиҳии қобилияти донишомӯз ба худбаҳодиҳии ҳолати ҷисмонии худ дар ҷараёни аз тарафи ӯ иҷро гардидани машқҳои ҷисмонӣ, супоришҳои хонагӣ, ба зоҳир намудани мустақилият, эҷодкорӣ ва ташаббус дар раванди фаъолияти ҳаракатӣ ва ғайра аз аҳаммият бархурдор мебошад.

Меъёрҳои баҳодиҳии рушди сифатҳои ҷисмонӣ набояд натиҷаҳои мутлақ, балки нишондиҳандаҳои инфиродии афзоиши онҳо ҳангоми иҷрои санҷишҳои (тестҳо) махсус бошанд.

Амалисозии санҷиши шароити ҷисмонии донишомӯзро бояд бо идомаи коркарди меъёре ҳамаи идома дод, ки муайян кардани дараҷаҳои баланд, миёна ва пасти омодагӣ, инчунин нишондиҳандаҳои миёнгуншудаи инфиродӣ ва гурӯҳӣ, ки вижагиҳои ҳар як донишомӯзро ба инобат мегирифт, имконпазир созад. Худбаҳодиҳии донишомӯз дар қобилияти ин ё он фаъолиятро идрок кардани ӯ нақши муҳим дорад.

Фарҳанги доиратулмаорифи педагогӣ мафҳуми «худбаҳодиҳӣ» -ро ҳамчун «худшиносии тавсифкунандаи баҳодиҳии қобилиятҳо, рафторҳо, сифатҳои ахлоқии худӣ, идрок кардани худ ҳамчун шахсият, ки танзимгари муҳими рафтори инсон аст» тафсир намудааст.

Зарур аст, ки донишомӯзон таҳти назорати бевосита ва роҳбарии омӯзгор мустақилона пайгирӣ намудани динамикаи ҳолати ҷисмонии худро дар ҷараёни иҷрои машқҳои санҷишӣ дар вақти машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, инчунин дар вақти иҷрои вазифаҳои хонагӣ биёмузанд. Таъмин намудани пайдарпайии мунтазам дар ҷараёни амалисозии раванди мазкур муҳим аст. Ҷамъбасти фаъолияти мустақилонаи донишомӯзонро метавон дар намуди ҷадвалҳо, ангораҳо ва намудорҳо метавон таҳлил ва инъикос намуд.

Шароити педагогӣ, ки мо дар боло ба сифати ҷузъи калидии низоми педагогӣ муаррифӣ намудем, инъикоси умумитарин талаботи пешниҳодшаванда ба ташкили раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва

ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш мебошад. Онҳо ба дараҷаҳои муайян дар ҳамаи ҷузъиёти муҳтаво ва сохтори амсилаи аз тарафи муаллиф пешниҳодгардида, ки мақсади он мусоидат ба амалисозии муваффақонаи шароити педагогии таҳиягардида дар қараёни таҳқиқоти мазкур инъикос ёфтааст ва он имкон медиҳад, то ки воқиъаҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ бо самаранокии ҳадди аксар дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ба қор бурда шавад.

Хулосаи боби якум

1. Бисёр муҳаққиқон ҳолати бухронии варзишро дар Тоҷикистони кунунӣ иброз намуда, дар миёни аломатҳои асосии он дуршавӣ аз принципҳои инсонгароиро таъкид мекунанд, вақте ки саломатии инсон ҳамчун арзиши асосии машғул шудан ба варзиш бо талоши ба ҳар қимате ноил шудан ба натиҷаи дилхоҳ иваз мешавад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш омилҳои таҳқиқ менамояд, ки бояд ба андозаи пурра ҷанбаи оммавии ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмониро таъмин намоянд. Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар тафовут аз сотсиологияи умумӣ иборат аз фанни амалӣ буда, чунин вазифаҳои муҳимтаринро аз қабili ташкилию амалӣ, назариявию маърифатӣ ва ҷаҳоншиносӣ иҷро мекунад.

2. Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар замони ҳозира ба баргузории таҳқиқоти сершумор, ки ба омӯзиши амалкард ва рушди соҳаи мавриди баррасии мо, таъсири варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ташаккули фард, муайянкунии меъёрҳои рушди тарбияи ҷисмонӣ дар инсон таваҷҷуҳи калон медиҳад. Нақши ин кор дар ба даст овардани маълумоти сотсиологӣ хеле муҳим аст. Дар ин таҳқиқот методҳои дар илми сотсиология коркардшуда аз қабili мушоҳида, таҳлили ҳуҷҷатҳо, пурсишҳои шафохӣ ё хаттӣ истифода мешаванд.

Мақсади фанни илмӣ «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» дар омӯзиши ин падидаҳои иҷтимоӣ ва истифодаи натиҷаҳои он барои пешгӯии рушди онҳо ва қабули қарорҳои идоракунии дахлдори ба тақмили соҳаи мазкур нигаронидашуда ва ҳамгироии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ дар зиндагии ҳамаҷузъаи ҳар як инсон мебошад.

Танзими тадриси фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» бояд тавре амалӣ гардад, ки донишҷӯён тасаввури тоҷро дар бораи нақши иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, ҷойгоҳи онҳо дар ҷорҷӯбаи механизми умумии низоми иҷтимоӣ ҳосил намоянд.

3. Барномаҳои педагогии муосирро таҳлил намуда, метавон самтгирии возеҳи онҳоро барои дар насли ҷавон ташаккул додани шахсияти тарбияи ҷисмонӣ қайд намуд ва ба ҳамин тартиб, афзалияти усули фалсафию фарҳангшиносиро нисбат ба раванди ташаккули ҷаҳолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тасдиқ намуд.

Шароити педагогие, ки муаллиф дар таҳқиқот пешниҳод намудааст, ба сифати ҷузъи калидии низоми педагогӣ, инъикоси умумитарин талаботи ба ташкили раванди таҳсилот пешниҳодшаванда дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули ҷаҳолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ба ҳисоб меравад. Онҳо ба дараҷаҳои гуногун дар ҳамаи қисмҳои таркибии муҳтаво ва сохтори амсилаи пешниҳоднамудаи муаллиф, ки ҳадафи он мусоидат ба амалисозии муваффақонаи шароити педагогии дар ҷараёни таҳқиқоти мазкур коркардшуда мебошад, инъикос намуда, бо самаранокии ҳадди аксар ба кор бурдани воситаҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули ҷаҳолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзишро имконпазир месозад.

БОБИ 2. ТАҲҚИҚОТИ ОЗМОЙИШИИ ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ ФАЪОЛНОКИИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШЧЌЎН ДАР МАШҒУЛИЯТҲОИ СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ЧИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ ДАР ДОНИШКАДАИ ТАРБИЯИ ЧИСМОНИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ С. РАҲИМОВ

2.1 Таъмини омодагии омӯзгор ба ташаккули фаъолнокии маърифатии донишчӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш

Барои он ки шароити педагогии дар ҷараёни таҳқиқот ошкоргардидаро дар амал татбиқ намоем, зарур аст, ки усулҳои комилан дигаргуна (аз анъанавӣ тафовутдошта) нисбат ба ташкили раванди таълимии дар ҷузъиёти муҳтавоӣ ва сохтори амсилаи озмоишӣ инъикосёфтaro дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонии низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кор барем.

Амсилаи таҷрибавиро дар намуди инъикоси ангоравии ҷузъи муҳтавоии ташаккули фаъолияти маърифатии шахс, ки дар намуди панҷ марҳилаҳои ба ҳам пайваста дар муттасилии сохтори он: мақсадӣ, ташкилӣ, технологӣ, муҳтавоӣ ва натиҷавию баҳодихӣ пешниҳод шудааст, баррасӣ намудан мувофиқи мақсад мебошад [7, с.286].

Дарачаи самаранокии амсилаи кори таҳқиқотӣ аз рӯйи дараҷаи ҷамъбастии фаъолнокии маърифатӣ аз ҷумла ҷузъиёти гуногуни он (дар марҳилаи натиҷавию баҳодихӣ) муайян карда мешавад.

Аз тарафи шахс зоҳиршавии ин ё он фаъолият дараҷаи рушди ўро тавсиф менамояд. Натиҷаи калидии амалишавии амсилаи педагогии пешниҳоднамудаи мо комёбии дараҷаи баланди фаъолияти маърифатии донишчӯёни низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мебошад, ки дар мустақилияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ ифода мегардад.

Асоснокӣ ва таҳлили моҳияти ҷузъи таркибии муҳтавоии амсилаи пешниҳодгардидаро бо якчанд мулоҳизаҳои ҷанбаи умумидошта меоварем.

Тавре ки дида мешавад, амсилаи таҳиянамудаи мо танҳо бо ҷузъиёти асосӣ бидуни баррасии муфассали сохтори он пешниҳод шудааст. Дар ин ҳол, мо намуди муфассали сохторишуда бо тавсифи мухтасари муҳимтарин ҷузъиёти онро ба хонанда дар поён ошно хоҳем намуд. Ҳангоми интихоби чунин усули пешниҳоди амсилаи педагогии аз тарафи мо таҳияшуда ҳолатҳои зеринро ба назар гирифтем.

Дар қаринаи таҳқиқоти худ мо пешниҳод менамоем, ки амсилаи педагогӣ ҳамчун тасаввури ангоравии робитаҳои мутақобила ва сохтори ҷузъҳои таркиби он баррасӣ шавад, ба туфайли ҳамкориҳои муназзами онҳо дар ҷорҷӯбаи раванди педагогӣ ҳосиятҳои нави ҳамгирӣ ташаккул меёбанд, ки он ҳадафи бунёди амсилаи (низомии) мазкур мебошад ва бо ёрии онҳо ҳаллу фасли масъалаҳои педагогӣ ба дараҷаҳои баландтари сифатӣ муяссар хоҳад гардид.

Дар зимн, ҳатто мукамалтарин ангораҳо ва амсилаҳоро ҳам бе айбу нуқсон наметавон гуфт. Моҳияти муҳтавоии ҷузъҳои таркибии низомнокии педагогӣ бо тамоми пуррагии худ наметавонад бо воситаҳои ангоравии абзорӣ инъикос ёфта бошад. Хусусан, ки тасвири ангоравии ҳамаи робитаҳои мутақобилаи нодир ва тобишҳоеро, ки ба падид омадани тавсифномаҳои нави низом вобаста мебошанд ва пурра муайянкунандаи амалкарди нави баландтар ва дараҷаи сифатии он мебошад [18,с.296].

Мақсади амсилаи ангоравӣ тасаввури фаҳмотар ва аёнии ин ё он падида мебошад, ки имкон медиҳад он осонтар арзёбӣ ва мулоҳиза карда шавад. Агар чунин мақсад ҳосил шуда бошад, он гоҳ амсила вазифаи ҳудро сарфи назар аз баъзе носоҳеҳӣҳо, иштибоҳҳои ба он хосбуда ва дигар аломатҳои хоси табиати номукаммали он иҷро кардааст.

Аммо гунаи хеле бадтар он ҳолате мебошад, ки амсила ё ангоравии ин ё он падида ё раванд на танҳо ба идроки беҳтари он мусоидат намекунад, балки маърифат, мулоҳиза ва дарки моҳияти онҳоро душвор мегардонад.

Дар баъзе ҳолатҳо ин маҳз дар натиҷаи он бавуқуъ меояд, ки муаллифи амсила саъй менамояд, ки онро ҳадди аксар муфасссал ва аз лиҳози муҳтаво пурғунҷоиш бикунад. Бисёр амсилаҳои мавҷуда маҳз ҳамин нуқсонро доранд. Мо чунин равишро яқинан, мутлақо бидуни дурнамо ва ғайримақсаднок мешуморем, чунки пайомади он сарбории аз ҳад зиёди иттилоотӣ ва саршории амсила хоҳад гардид, ки дар натиҷа моҳияти асосии падидаи пешниҳодшаванда ва тасаввури тому пурра дар бораи он аз миён мераванд. Мушкилӣ, сирфан, дар ғунҷоиши муҳтавоӣ, амиқӣ ва гуногуншаклии сохтории ҷузъиёти низомнокии педагогӣ мебошад, ки дар шароити маҳдуд, ҳатто дар мукамалтарин ангораҳо умуман ба таври муфасссал ифода намудан имконнопазир аст [19, с.22-24].

Бо мақсади бартараф намудани мушкилоти дар боло зикргардида ва ҳифз намудани ҷамъи амсилаи ба таваҷҷуҳи хонанда пешниҳодшаванда, мо ба тавсифи муфасссали сохтор ва ҷузъи муҳтавоии он ба шакли ҷадвал иқдом намудем.

Таркиби ҷузъи муҳтавоӣ аз ҷумлаи ҷузъиёти калидии ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар соҳаи омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мебошад.

I. Марҳилаи мақсаднок. Дар марҳилаи мазкур муҳтаво, сохтор ва мақсади раванди ба ташаккули фаъолнокии маърифатӣ самтгиришуда дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад. Ин раванд ба ҷамъбасти таҳлили ченакҳои аввалияи тавсифкунандаи дараҷаи ташаккулёфтагии ҷузъҳои он, инчунин пешгӯии тақмили имконпазирӣ онҳо дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов асос ёфтааст.

II. Марҳилаи ташкилӣ. Дар ҷорҷӯбаи марҳилаи мазкур шароити ташкилӣ, равишҳо ва шаклҳои амалисозии фаъолияти таҳсилот муайян карда мешаванд ва онҳо имкон медиҳанд, ки муҳтавои амсила бо самаранокии

ҳадди аксар ва бомуваффақият вазифаҳои ҳар як марҳилаи чудошудаи ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаро иҷро намояд.

Шаклҳоро мо ҳамчун ташаккули чунин шароити педагогӣ баррасӣ менамоем, ки амалкарди бомуваффақияти машғулиятҳои дарсӣ ва берун аз дарсӣ, ҳамчунин таносуби муносиби онҳоро ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов таъмин менамоянд.

Равишҳо:

- Шахсан - самтгиришуда, раванди такмилёбии донишҷӯёро бо дарназардошти тавсифномаҳои ҷисмонии инфиродии ҳар яки онҳо, ҳолати саломатӣ ва омодагии ҳаракатии онҳо дар назар дорад.

- Низомнокию фаъолиятӣ – барои донишҷӯён фароҳамоварии чунин шароитро дар назар дорад, ки дар он онҳо метавонанд мустақилияти ҳадди аксарро дар фаъолияти ҷанбаи ҳаракатӣ ва маърифатидошта зоҳир намуда, ба раванди худомӯзӣ ҷалб шаванд.

- Аксиологӣ, ки ба ташаккули муносибати арзишӣ нисбат ба масъалаҳои саломатии худ мусоидат мекунад.

Шароити ташкилӣ:

- ба вучуд овардани шароити ташкилӣ, ки татбиқи самараноки усулҳои шахсан самтгиришуда, низомнокию фаъолиятӣ ва аксиологиро имконпазир менамояд;

- шароити зарурӣ барои фаъолияти маърифатии бомуваффақиятро ҳангоми таълими сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ҷорҷӯбаи раванди умумитаҳсилотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин мекунад;

- босамартарин шаклҳо ва намудҳоро барои ташаккули бомуваффақияти фаъолнокии маърифатӣ ва таносуби муносиби миёни шаклҳои таълими дарсӣ ва берун аз дарсии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ муайян карда мешавад;

- машғулиятҳо оид ба омӯхтани сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро дар мисоли барномаҳои бомуваффақияттарини муосир дар соҳаи мазкур ташкил намудан;

- ба барномаи кории оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, ҳамчунин нақшаи таълимӣ ҳадди ақал се соат дар як ҳафта барои омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ҷудо намудан;

- имконияти пурарзиш ҳаллу фасл намудани масъалаҳои умуми-таҳсилотӣ дар чараёни таълими сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро бо роҳи ташаккули шароит барои баргузори машғулиятҳои дастурдиҳию методӣ ва назариявӣ таъмин намудан;

- фаъолияти мунтазами беруназдарсии ҷанбаи варзиш ва тарбияи ҷисмонидоштаро ташкил намудан;

- ҳамгироии шаклҳои беруназдарсӣ ва дарсии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов татбиқ намудан;

- ҳадди ақали зарурии заминаи моддию техникӣ барои таълими сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро таъмин кардан;

- мониторинги (назорати) дақиқи ҳузур доштани таълимгирандагонро дар машғулиятҳои таълимии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, ҳамчунин ҷалб шудани донишҷӯёнро дар шаклҳои беруназдарсии фаъолнокии маърифатӣ ташкил намудан.

III. Марҳилаи муҳтавоӣ. Дар ин марҳила воситаҳо ва методҳои таълим муайян карда мешаванд, ҳамчунин ҷузъи таркибии муҳтавоии маводи таълимӣ мутобиқи принсипи калидии омӯзиши дар чараёни раванди таълим ба таври муназзам ва маҷмӯии бо яқдигар зич вобастабуда ва самтгиришуда ба фаъолияти ҷанбаи ҳаракатӣ ва маърифатидошта ҳамчун ҷузъиёти рушди шахсиятии яқдигарро пуррақунанда ба кор бурда мешавад.

Воситаҳои таълим:

- намудҳои фаъолияти ҳаракатии пешбинигардида дар чорчӯбаи барномаи таълимӣ, ки ба эҷодиёт, зухуроти рағбати кунҷковона ҳадди аксар мусоидат мекунад;

- маводи дидактикӣ ва таълимӣ (варақа-супоришҳо, ки дар онҳо дастурдиҳии дақиқи амалҳои эҳтимолиӣ вучуд надорад ва ин имкон медиҳад, ки малакаҳои ҷустуҷӯи мустақилона, мулоҳизаронӣ ва идроки маводи таълимӣ бидуни ёрии педагог коркард карда шавад);

- истифодаи унсурҳои бозиҳои мардумӣ ва шаклҳои муносири машқҳои ҷисмонӣ ва ғайра);

- иҷро намудани машқҳои самтгиришудаи умумииинкишофӣ, тасҳеҳ-кунанда, махсус рушддиҳанда ва профилактикӣ;

- истифодаи воситаҳои ахбори омма, захираҳои интернетӣ бо мақсади ҳаллу фасли супоришҳои таълимии ҳаракатӣ ва маърифатӣ;

- истифодаи ҷузъи иттилоотии таркиби муҳтавоии фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» яке аз воситаҳои калидии педагогӣ ба шумор меравад;

- истифодаи воситаҳои техникий таълим (ВТТ) бо мақсади иҷрои супоришҳои ҷанбаи таълимидошта.

IV. Марҳилаи технологӣ. Таъсиррасонии педагогӣ ба раванди ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов.

«Фаъолияти тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ». Силсилаи дарсҳо аз рӯйи мавзӯҳои зерин: оид ба гимнастикаи пагоҳирӯзӣ, ҳамчун нахустин иқдом ба тарзи зиндагии солим; оид ба таъсири гимнастикаи пагоҳирӯзӣ ба ҷисми мо; дар бораи он, ки чи гуна маҷмӯаи машқҳоро барои гимнастикаи пагоҳирӯзӣ дуруст интихоб намуд; дар бораи пайдарпайии машқҳои гимнастикаи пагоҳирӯзӣ ва ғайра.

«Фаъолияти тарбияи ҷисмонии оммавӣ». Дарсҳо аз рӯйи мавзӯҳои зерин: дар бораи Бозиҳои олимпӣ; оид ба намудҳои муносири варзиш; дар

бораи намудҳои инфиродӣ ва даставии варзиш; оид ба таҷҳизот ва асбобҳои муосири варзиш; дар бораи бозиҳои серҳаракат, аз ҷумла бозиҳои мардумӣ; оид ба воситаҳои ғайристандартӣ варзиш ва ғайра.

Маҷмӯаи намунавии вазифаҳои хонагӣ: тавсиф намудани намудҳои нави варзиш; оғаҳӣ ёфтани аз далелҳои аҷиби (ҷолиби) таърихи олимпиадаҳо ва дар бораи онҳо нақл кардан; дар бораи ин ё он рӯйдоди варзишӣ ҳафта, дар бораи варзишгар, оид ба намудҳои ҷолиби варзиш омода намудани гузориш; тартиб додани маҷмӯаи худии машқҳои пагоҳирӯзӣ ва ғайра.

V. Марҳилаи баҳодихию натиҷавӣ. Дар ҷаҳорҷӯбаи марҳилаи мазкур самаранокӣ ҳамчун шароити педагогӣ, ба монанди ҳуди амсилаи озмоишӣ тавассути арзёбии дараҷаи ташаккулефтагии ҷузъҳои таркибии калидии ҷанбаи маърифатидошта муайян карда мешавад.

Ҷузъи таркибии маърифатӣ: дараҷаи шуурнокӣ, идрок ва азхудкунии маводи таълимӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов, ҳамчунин саъю кӯшиши донишҷӯёро барои амиқ сохтани донишҳои мазкур, тавсеаи раванди худшиносӣ ҷиҳати такмили минбаъдаи худ муайян мекунад.

Ҷузъи таркибии ҳавасмандию арзишӣ: талош ва мароқи донишҷӯёро ба фаъолиятҳои тарбияи ҷисмонӣ варзиш ва ҷанбаи маърифатидошта (дастурҳои арзишӣ, ҳавасмандихо, ниёзмандихо) тавсиф менамояд.

Ҷузъи таркибии фаъолиятию амалӣ: дараҷаи маҳорати донишҷӯёро дар ҷиҳати истифодаи низоми донишҳо дар фаъолияти мустақилона бо мақсади иҷрои вазифаҳои ҳаракатӣ ва маърифатӣ, пайдо кардани тарзу услубҳои муносиби ҳаллу фасли онҳо, ки ба туфайли онҳо дар навбати худ, гирифтани такони иловагӣ ба такмили иҷтимоӣ, эҷодӣ ва ақлонӣ тавсиф менамояд.

Меъёрҳои дараҷаи ташаккулефтагии ҷузъҳои таркибӣ:

- ниёзмандӣ ба фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта;

- ҳавасмандӣ барои бадастоварӣ ва такмили донишҳо дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов;

- ниёзмандӣ ба маърифат;

- ниёзмандӣ ба худомӯзӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- ниёзмандӣ дар фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»;

- ҳавасмандии иштирок кардан дар машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, инчунин муносибат оид ба онҳо;

- азхудкунии маҳоратҳо ва донишҳои дастурии методӣ ва назариявӣ оид ба фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш».

Дарачаҳои ташаккулефтагии фаъолияти маърифатӣ:

Баланд: а) фаъолияти, ки бошуурона барои бадастоварии донишҳои махсус бо мақсади муайянкунии методҳо ва воситаҳои муносиби ташкили машғулиятҳои мустақилонаи тарбияи ҷисмонӣ самтгирӣ шудааст;

б) шаклҳои эҷодкоронаи дар фаъолияти амалии ҳамаҷуза ба қор бурдани малакаҳо ва донишҳо;

в) иштироки фаъолона ва мунтазам дар фаъолиятҳо оид ба ташкили чорабиниҳои варзишию тарбияи ҷисмонӣ.

Мустақилият дар фаъолиятҳои ҳаракатӣ ва маърифатӣ бо мақсади худтакмилдиҳии шахсӣ:

Миёна: а) мароқ зоҳир намудан ба донишҳое, ки дар қараёни раванди таълимӣ ба миён омада ва бо талош ба иҷрои босифати супоришҳои таълимӣ бо мақсади дарёфт намудани баҳои хуб маҳдуд мешавад;

б) мавқеи бошуурона нисбат ба аҳамият ва нақши дониш дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

в) фаъолият оид ба ташкил намудани чорабиниҳои варзишию тарбияи ҷисмонии ҷанбаи давравидошта.

Зоҳир намудани фаъолиятҳои ҷанбаи ҳаракатӣ ва маърифати-дошта барои ба даст овардани баҳоҳои мусбат

Паст: а) тасаввуроти қисматшуда ва нопурра дар бораи ҷузъи таркибии муҳтавоии барномаи таълимӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, оид ба аҳамият ва нақши фаъолияти мустақилонаи ҷисмонӣ дар зиндагии одамони муосир;

б) набудани ҳеҷ гуна рағбат ба бахшҳои амалию методӣ ва назариявии ҷузъи таркибии муҳтавоии таҳсилоти олӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ;

в) фаъолияти ҳаракатӣ дар заминаи ташаккулёфтагии пасти ниезмандӣ ба донишҳои махсус падида меояд;

г) аломатҳои худканорагирӣ аз фаъолияти самти варзишию тарбияи ҷисмонӣ.

Соҳтори фаъолнокии маърифатӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимовро, ки мо дар ҷараёни таҳлили адабиёти самти махсус муайян намудем, метавонад дар намуди ҷузъҳои таркибии низомофарандаи алоҳида (фаъолиятию амалӣ, маърифатӣ, арзишию ангезавӣ) пешниҳод гардад, ки дар онҳо хосиятҳо ва сифатҳои калидии шахсии донишҷӯён ҷамъбаст карда шудаанд [51, с.19].

Ба туфайли таъсиррасонии педагогӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов дар донишҷӯён мустаҳкамшавии арзишҳои тарзи ҳаёти солим ба вуқӯъ омада, ҳавасмандӣ ба фаъолияти мунтазами ҷисмонӣ, ниезмандӣ ба машқҳои ҷисмонӣ падидадор хоҳад гардид.

Муносибати мусбат ба машқу тамринҳои ҷисмонӣ ва тасаввури дуруст дар бораи нақши фаъолияти ҳаракатӣ дар зиндагии инсон иборат аз омилҳои ҳамдигарпуркунанда ва бо ҳам алоқаманд мебошанд, ки ғайриимкон будани рушди якеро бидуни мавҷудияти дигар вобаста месозанд. Тавассути

шуурнокӣ мароқ ба фаъолияти муассири варзишию тарбияи ҷисмонӣ, муносибати мусбат ба тарзи зиндагии солим ташаккул меёбад.

Дар ин ҷо дараҷаи ташаккулёфтагии фаъолияти ҷанбаи маърифати-дошта, дар навбати аввал, ба дараҷаи устувории рағбати донишҷӯён нисбат ба машғулиятҳои машқҳои ҷисмонӣ, ҳавасмандӣ, ниёзмандӣ ва усули бошуурона ба фаъолиятҳои ҳаракатӣ ва маърифатӣ вобастагӣ дорад [73,с.19]

Мо чунин мешуморем, ки дараҷаи баланди мустақилияти донишҷӯён дар фаъолияти фикрӣ, фаъолиятҳои ҳаракатӣ ва маърифатӣ муҳимтарин нишондиҳандаи ҳамгирогардидаи дараҷаи баланди ташаккулёфтагии фаъолияти ҷанбаи маърифати-дошта дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Қобили қайд аст, дар шароите, ки сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ фақат ҳамчун яке аз абзорҳои афзоиши фаъолияти ҳаракатӣ бидуни назардошти инкишофи маънавӣ ва ақлонӣ баррасӣ мегардад, самаранокии ташаккули онро ба таври назаррас маҳдуд менамояд. Мо чунин меҳисобем, ки маҳз бо ҳамин сабаб дар муддати чандин сол ҳаллу ҷасли маҷмӯаи томи мушкилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов муяссар намегардад.

Дар миёни мушкилоти мазкур инҳо калидӣ мебошанд: набудани малакаҳои корбурди мустақилонаи абзорҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар зиндагии ҳамаҷӯза, самтгирии ғайрикофӣ ҳавасмандию арзишӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, дараҷаи пасти ташаккулёфтагии ниёзмандиҳо ба машғулияти мунтазам ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ва ғайра [59,с.73; 58, с.66-70; 76,С.53-57; 107,С.11-125].

Бинобар ин, яке аз омилҳои калидии ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифати-дошта бо ёрии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ коркард ва корбурди амсилаи педагогӣ аст, ки вижагии бунёди онро дар ҷараёни таълим дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов

бо риояи принципи ҳамгирии ҷузъҳои таркибии ҳаракатӣ ва ақлонии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ инъикос менамояд.

Шакли машғулиятҳои дарсӣ. Қаблан мо нишон дода будем, ки ба сифати яке аз шароити калидии амалисозии самараноки амсилаи озмоишӣ бояд истифодаи ҳадди аксар пурраи ҷузъи иттилоотии фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш», тадриси ҳаматарафаи фанҳои махсусро дар соҳаи мазкур дар низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ намуд.

2.2. Вижагиҳои умумипедагогии баргузории машғулиятҳои озмоишии сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш

Қисми муқаддимавии машғулиятҳо барои дар донишҷӯён баланд бардоштани ҳавасмандӣ ба фаъолияти ояндаи ҷанбаи маърифатишуда дорони ҳадафгузории муштарак дар намуди матраҳсозии вазифаи таълимӣ тавассути саволҳои роҳнамо (проблемавӣ) мебошад.

Омӯзгор таваччуҳи донишҷӯёнро ба аҳамияти иҷтимоии фаъолият, ки онҳо анҷом медиҳанд, ҷалб намуда, дар ин ҳол кӯшишҳои маърифатии онҳоро ташаккул медиҳад ва ҳамин тавр заминаи отифавии машғулиятро афзоиш медиҳад.

Дар қисмати хотимавии машғулиятҳо шароити бунёдгардида ба донишҷӯён барои воқуниш ба онҳо имкон медиҳад, ки мавқеи шуурнокро нисбат ба арзиши амалии иттилооти аз тарафи онҳо ба дасовардашуда ишғол намоянд. Барои ҳавасмандкунии воқунишҳои инфиродии донишҷӯён метавон саволҳоеро дод, ки ба намунаҳои дар поён овардашуда шабоҳат доранд:

- сиришти ақидаи маъмулгардида дар бораи он, ки машғулиятҳои машқҳои ҷисмонӣ маънои гузарондани тарзи зиндагии солимро дорад, чӣ гуна аст?

- эътиқоди шумо ба чӣ асос ёфтааст, ки гимнастикаи пагоҳирӯзӣ қадами нахустин ба тарзи зиндагии солим мебошад?

- ба организми инсон машқҳои мунтазами ҷисмонӣ чӣ гуна таъсир мерасонанд?

Ба воқунишҳо метавонанд бозҳои гуногуни махсусан аз тарафи педагогҳо ва психологҳо коркардшуда барои низоми таҳсилоти олии мусоидат намоянд. Умуман, дар ин самт истифодаи методҳо ва равишҳои муассир, аз ҷумла шеваҳои зерин хеле назаррас аст.

Методҳои таълим. Мо методҳои таълимро ҳамчун интиқоли усулҳои ба даст овардани донишҳо ва ҳуди донишҳо дар ҷараёни раванди таҳсилот

баррасӣ менамоям. Бо мақсади ноилшавӣ ба ҳадафҳои таҳқиқоти мазкур мо аз як силсила методҳои таълим истифода кардем.

Кейс - стади. Дар чорчӯбаи ин метод донишҷӯён масъалаҳои таълимии маърифатиро ҳаллу ҷасл менамоянд. Вазифаҳои ҷанбаи таълимидошта дар асоси ҷузъи таркибии муҳтавоии ғайриҷаҳидии маърифатӣ қарор дошта ва иборат аз супориши омӯзгор ба донишҷӯён ҷиҳати иҷро намудани ин ӯ амали таълимӣ мебошад.

Чунин вазифаҳо метавонанд ҳам озод бошанд ва ҳам ба дараҷаи гуногун дастуришуда бошанд [30, с.178].

Вазифаи маърифатӣ вазифаи таълимие мебошад, ки ҷустуҷӯи маҳоратҳо ва донишҳоро дар назар дорад, ҳамчунон истифодаи ғайриҷаҳидии дар раванди таълими исботҳо, робитаҳо ва муносибатҳо ҳавасманд менамояд. Вазифаҳои маърифатии таълимӣ бо он тавсиф мегарданд, ки барои ҳалли онҳо бояд на анғораҳо ва намунаҳои омодаҳо, балки баракс, роҳҳои нави ғайриҷаҳидии ҳалли онҳоро ҷустуҷӯ мебошад кард [114, с.111-117]. Вазифаҳои маърифатӣ бештар ҷанбаи мушкilotӣ доранд. Дарвоқеъ, донишҳоро дар шакли омода омӯхтан хеле душвор аст. Ягона роҳи дурусти ба даст овардани малакаҳо ва маҳоратҳо ин ҷалб намудани донишҷӯён дар ғайриҷаҳидии ҷанбаи маърифатидошта, ки иҷрои вазифаҳои таълимӣ ва ҳалли масъалаҳои ҷанбаи маърифатидоштаро дар назар дорад [116, с.37].

Эвристикӣ. Эвристика (аз вожаи лотинии «мекушоям», «меёбам») аз тарафи мо ҳамчун маҷмӯи методҳо ва усулҳои баррасӣ мешаванд, ки имкон медиҳанд, бо ҳадди аксари самаранокӣ ҳам вазифаҳои амалӣ ва ҳам вазифаҳои ҷанбаи маърифатидошта ҳаллу ҷасл гарданд. Методҳои эвристикии таълим аз тарафи донишҷӯён иҷро карда шудани як силсила дастуроти омӯзгорро дар назар дорад, ки ҷанбаи эвристикӣ доранд. Барои иҷро намудани онҳо талаб мекунанд, ки умумитарин стратегияҳои тафаккур зоҳир карда шавад, ки он дараҷаи самаранокии ҳалли ин ӯ проблема ӯ масъаларо ба таври назаррас баланд мебардорад. Усулҳои таълими эвристикӣ аз донишҷӯён маҳорати исрори нуктаи назари худро ҳангоми

ҳаллу фасли мушкилотҳо, омода будан барои ба зиммаи худ гирифтани масъулияти амалҳои худ ва бо исботу далел овардан исрори дурустии онҳороталаб менамоянд.

Воситаҳои мултимедиявӣ. Афзудани нақши технологияҳои мултимедийӣ дар ҳаёти ҳамагӯза паҳншавии онҳоро ба раванди таълиму тарбия ҳам фароҳам овард. Ба туфайли онҳо раванди таҳсилот метавонад бештар босамар ва босифат ташкил ёфта, мукамалтар, ҷолибтар ва фаҳмотар гардад. Одатан, мо дар таҳқиқоти худ воситаҳои мултимедийии таълимиро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов дар ҷараёни машғулиятҳои дастурии методӣ ва назариявӣ ҳангоми ба донишҷӯён намоиш додани видеосужетҳо, муаррифиҳо, ҳамчунин дар рафти ҷорабиниҳои варзишии оммавӣ ва тарбияи ҷисмонии солимгардонӣ мавриди истифода қарор додем.

Методҳои фаъол. Тибқи методҳои мазкур ҳавасмандкунии фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар ҷараёни омӯзиши фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» амалӣ карда мешавад. Дар рафти таҷриба мо чунин абзорҳои ҳавасмандкуниро ба кор бурдем:

- варақаҳои таълимӣ бо супоришҳои озод бидуни дастурдиҳии дақиқ. Донишҷӯён усулҳои худии иҷрои супоришҳоро пешниҳод мекунанд;
- омӯзгор донишҷӯёнро барои ҷустуҷӯи методҳои ғайри қолабии ҳалли супоришҳои маъмулии ҷанбаи таълимидошта ҳавасманд менамояд;
- дар гурӯҳ шароити мусоидаткунанда ба донишҷӯён барои ҷустуҷӯи шаклҳои нави рафтори фарқкунанда аз шаклҳои анъанавӣ, масалан: саломдиҳӣ, ба гурӯҳҳо ҷудо кардан аз рӯйи ин ё он нишонаҳо, роҳгардӣ ва давидан, машқҳои сафороӣ, тағйир додани ҷараёни маъмулии машғулиятҳои таълимӣ фароҳам оварда мешавад.

То имрӯз шаклҳои фаъоли таълим дар баробари шаклҳои интерактивӣ дар асоси технологияҳои педагогӣ қарор дошта, ба категорияи инноватсияҳо мансуб мебошанд [111, с.548].

Методҳои худтаҳлилӣ ва таҳлилӣ. Яке аз методҳои калидиест, ки ба туфайли он донишҷӯён имкон доранд ба воситаи таҳлили ҳам фаъолияти худ ва ҳам фаъолияти ҳамсолон бошуурона фаъолияти ҷанбаи ҳаракатӣ ва маърифатидоштаи худро амалӣ намоянд.

Методҳои худназоратӣ ва назоратӣ. Ташкили босифати раванди таълим фароҳамоварии шароити зарурӣ барои дар донишҷӯён талқин намудани малакаҳои худназорат аз болои фаъолият, ки онҳо амалӣ мекунанд, махсусан ҳангоми таълими сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои низомии таҳсилоти олии муҳим аст, зеро бесалоҳият истифода намудани абзорҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бо ҷойи манфиати ҷашмдоштӣ метавонад ба саломатии инсон зарар расонад.

Методҳои интерактивии таълим ба ташкили муоширати эҷодкоронаи байни иштирокчиёни раванди таълим асос ёфтаанд. Дар зимн миёни донишҷӯён ва омӯзгор, ҳамчунин дар байни ҳуди донишҷӯён муколама ё дигар ҳамкорӣ (баҳсу мунозира дар шакли бозӣ, бозиҳои наҷдор ва ғайра) сурат мегирад. Масалан, дар вақти бозӣ бо нишони «тарафдор» ва «муқобил» иштирокдорон ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд, ки ҳар яке ба масъалаи мавриди муҳокима муносибати худро дорад. Дар раванди бозӣ иштироккунандагон метавонанд нуқтаи назари худро тағйир диҳанд, ки имкон медиҳад ақидаи гуногунчиҳат ва бештар мутавозинро нисбат ба проблема коркард намуда, ҷанбаҳои баҳснокро ошкор, мубрамии онро мулоҳиза карда ва роҳҳои ҳалли имконпазири онро таҳия намояд.

Методи ҳавасмандкунӣ бояд донишҷӯёнро ба фаъолияти босифату самараовари ҷанбаи фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатидошта ҳавасманд намояд. Далели калидӣ, ки қодир аст, таълимгирандаро ба фаъолияти муассири ҳаракатӣ ва маърифатӣ водор намояд, дар он аст, ки донишҷӯён дар мисоли худ худашон таъсири мусбати тарзи нави ҳаёт ва сифати онро идрок менамоянд.

Воситаҳои таълим. Раванди таҳсилот оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ иборат аз маҷӯаи томи воситаҳои таълим мебошад, ки дар

миёни онҳо маводи дидактикӣ ва таълимӣ (проблемаҳо, саволҳо, варақа-супоришҳои пешбинишуда барои дар донишҷӯён ташаккул ёфтани малакаҳои мустақилона ҳал кардани масъалаҳо, ҳамчунин маҳорати мулоҳиза кардан ва идрок намудани маводи нав, бидуни мурочиат ба ёрии омӯзгор); маҷмӯаи донишҳои махсус; ВАО; интернет-захираҳо, воситаҳои техникии таълим (ВТТ)-ро метавон номбар намуд.

Шаклҳои машғулиятҳои беруназдарсӣ. Барои амалисозии амсилаи таҳиянамудаи мо, шартӣ зарурӣ ҳамкориҳои зичи шаклҳои дарсӣ ба ғайридарсии фаъолияти таълимӣ бо мақсади баланд бардоштани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар донишҷӯён ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мебошад.

Низоми вазифаҳои хонагӣ. Яке аз шартҳои асосии ноилшавии самаранокии баланди машғулиятҳои озмоишӣ ташкили кори омӯзгор мебошад, ки ӯ қодир ба амалисозии назорати боэътимод аз болои иҷрои вазифаҳои хонагӣ аз тарафи таълимгирандагон ҳангоми омӯзиши фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» хоҳад буд. Аз рӯйи мулоҳизаи одилонаи В.А. Сластенин «вазифаи асосии вазифаҳои хонагӣ албатта, на мустақамкунии донишҳо, малакаҳо ва маҳоратҳои бадастовардашуда, балки дар донишҷӯён мустақамкунии қобилият ба кори мустақилона, ҳамчун муҳимтарин ҷузъи таркибии раванди худомӯзӣ мебошад» [102, с.455].

Пурсишномагузарониҳои аз тарафи мо роҳандозишуда ошкор намуд, ки омӯзгорон ба дараҷаи бештар ба фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» ҳамчун ба яке аз омилҳои мусоидаткунанда ба болоравии самаранокии низоми таҳсилоти олии дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври кулӣ (34%), инчунин ҳамчун омилҳои мусбат таъсиррасонанда ба афзоиши фаъолияти ҳаракатии донишҷӯён (он ҳам 34%) муносибат мекунанд.

Дар ин ҳол 66% омӯзгорон зарурати вазифаҳои хонагӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро, на дар ҳар дарс, ҳадди ақал

ҳафтае як бор (43%) дастгирӣ мекунад. Устодон яке аз сабабҳои асосиро, ки ба татбиқи оммавии амали вазифаҳои хонагӣ дар низоми таҳсилоти олии дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалал мерасонад (47%), мушкилоти назорат ва баҳодиҳии иҷроӣ онро дар қарабонаи раванди таълим аз рӯйи фанни мазкур номбар мекунад.

Мутаассифона, дар ҳоли ҳозирчунин амалия ҷой дорад, ки дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов муносибат ба фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» махсусан ба масъалаҳои таъйин кардани вазифаҳои хонагӣ то ҳаdde рӯякӣ мебошад.

Вазифаҳои хонагии пешбининамудаи мо дар қорҷубаи амсилаи озмоишӣ ҳам қанбаи қамъбасти ва ҳам қанбаи инфиродӣ доштанд. Бо мақсади аз тарафи таълимгирандагон бошууруна, бештар босифат иҷро шудан ин гуна вазифаҳо ҳам дар ҳар як машғулият ва ҳам дар силсилаи машғулиятҳо пешниҳод карда мешуданд, ки аз рӯйи андешаи таҳиягарони амсила бояд ба ҳаdde аксари азхудкунии маводи таълимӣ ва самараи минбаъдаи ғуншавӣ аз иҷрои вазифаҳои мазкур мусоидат мекарданд.

Бо дарназардошти мушкилоти аз тарафи мо баррасишаванда натиҷаҳои пурсишномагузаронии роҳандозигардида дар қорҷубаи таҷриба мароқовар мебошад.

Аз рӯйи аҳаммият, дар муқоиса бо дигар фанҳои таълимӣ, машғулиятҳои оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ барои донишҷӯён дар таҳсили онҳо мақоми пешбарро ишғол намекунад.

Аз пурсидашудагон хоҳиш карда шуд, ки ба андешаи онҳо муҳимтарин фанҳои таълимиро аз барнома тибқи баҳоҳои рейтингӣ қайд намоянд, ҳоли баландтарин 10 мебошад.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон доданд, ки ба ақидаи устодони донишқада аҳаммияти фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар рейтинг дар мақоми 8-ум қарор дошт, падару модарон ба ин фан ҷойҳои 5-ум -6-умро додаанд. Риёзиёт, забони русӣ, забони англисӣ, инчунин адабиёт дар ҷойҳои аввал қарор доштанд.

Дар шароити иттилоотишавии густардаи ҷомеа бахши қобили мулоҳизаи вазифаҳои таълимии хонагӣ аз рӯйи ба истилоҳ фанҳои «ғайриасосӣ», ки мутаасифона, ба онҳо сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро мансуб медонанд, сирфан, беихтиёра наҷро мешаванд ва фақат донишҳои ҷанбаи техникадошта дар соҳаи интернет – технологияҳоро талаб мекунад.

Чунончи, дар миёни вазифаҳои хонагӣ супориш оид ба роҳандозии муаррифӣ қардани мавзӯи муайян хеле маъмул гардидааст. Дар ибтидо мақсади вазифаҳои хонагӣ мустақамкунии донишҳои бадастовардашуда буд. Аммо дар амал мо аз шабакаҳои иҷтимоӣ бетағйир иқтибос намудани маросими муаррифии оmodаро мебинем. Метавон бисёр ҳамин гуна мисолҳоро овард.

Муносибати шубҳаомези субъектҳои раванди таълимдихӣ ҳам ба зарурати умуман тадрис намудани фанни мазкур, ҳам дар қорҷӯбаи иҷрои вазифаи хонагӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ қадом вазифаи ҷустуҷӯи иттилоот ва аз ҷумла азхудкунии он вазъиятро мураккаб менамояд.

Ба мо муяссар гардид, ки дар қорҷӯбаи амсилаи пешниҳодгардида қолабҳои мавҷудаи ташаккулёфтaro дар сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбия ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов бишканем. Донишҷӯён вазифаҳои хонагиро оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар қорҷӯбаи амсилаи озмоишӣ иҷро намуда, чунин намудҳои фаъолиятро амалӣ мекарданд:

- вазифаҳои ҷанбаи эҷодидоштарo иҷро мекарданд, дар миёни онҳо: маҷмӯаи худии машқҳои ҷисмониро бо ҳамовозии рубоию дубайтиҳо эҷод намуданд; машқҳои ҷисмонии худашонро таҳти унвонҳои «Сабадча», «Дучарха» ё «Заврақча» таҳия намуданд;

- аз рӯйи хоҳиши худ ҳикояҳо ва шеърҳо таълиф намуда, ребусҳо, кроссвордҳо ё муаммоҳо, нақлҳои кӯтоҳ тартиб дода, дар охири вазифаҳо чунин ибораҳоро илова мекарданд: «Агар ба ман лозим меомад, ки

сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро тадрис намоям...», «Мехостам битавонам ва бидонам...», «Бовар намекунад, аммо далелаш ин аст...» ва ғайра;

- ба эҷод кардани слайдҳои маърифатӣ барои рӯнамоӣ намудан аз рӯи мавзӯҳои «Намудҳои нави варзиш», «Аҷоиботи олимпӣ», “Оилаи мо ва тарбияи ҷисмонӣ” ва ғайра машғул мешуданд. Мавзӯҳои рӯнамоӣҳо тавре интихоб мешуданд, ки дар интернет роҳи ҳалҳои омода набоваранд ва донишҷӯён мустақилона вазифаро иҷро кунанд;

- буклетҳо, намоишҳои хурди видеоӣ, рӯнамоӣҳо, ки дар онҳо асосан тарзи ҳаёти солим ташвиқ карда мешуд, машғул шудан ба тарбияи ҷисмонӣ, намудҳои муайяни варзиш, инчунин коркардҳои худӣ (маҷмӯаи машқҳои ҷисмонӣ ё машқҳои алоҳида, гоյаҳо дар бораи ташкил намудани мусобиқаҳои варзишӣ ва ғайра);

- аз рӯи мавзӯҳои аз тарафи омӯзгор додашуда бо филмҳои (ҳуҷҷатӣ ва бадеӣ) барои муҳокимаи минбаъдаи онҳо дар синфхона ошно гардида, сабти мусобиқаҳои варзишии дараҷаҳои гуногун мавриди тамошо қарор мегирифтанд. Дар чорчӯбаи машғулиятҳои синфхонавӣ на бештар аз 15 дақиқа барои тамошои маводи назариявӣ ҷудо карда шуда, вақти боқимонда ба муҳокимаи маводи тамошокардашуда бахшида мешуд.

Филмҳои мултипликатсионӣ ё тасвирии дар вақти дарсҳо дар муассисаҳои низомӣ таҳсилоти олии ба тамошо гузошташаванда, яке аз воситаҳои таълимӣ гардиданд, ки ба ташаккули фаъолияти маърифатии донишҷӯён мусоидат мекарданд. Дар асоси тамошои мултифилми мақбули ҳамагон «Ҳоло ист! (Ну погоди!)» мавзӯҳо оид ба намудҳои варзиш, абзори варзишӣ, қоидаҳои техникаи беҳатарӣ ҳангоми машғул шудан ба варзиш, сифатҳои ҷисмонии инсон, муайян кардани тамоюли вай ба ин ё он намуди варзиш ва ғайра муҳокима мешуданд. Дар асоси рӯнамоӣҳои дигар ва маводи видеоӣ баҳсу мунозираҳо оид ба рӯз, гигиенаи шахсӣ, одоби варзиш ва ғайра роҳандозӣ мешуданд.

Ба сифати вазифаҳои хонагӣ донишҷӯён дастурҳо («Дар бораи обутоби дуруст»), буклетҳои («Ҳамватанони мо – қаҳрамонони олимпиадаҳо»), рӯнамоии намоишҳои мухтасари видеоӣ оид ба тарзи ҳаёти солим, кроссвордҳо ва ребусҳо, инчунин силсилаи маводе, ки дар онҳо мултифилмҳои тарзи зиндагии солим, гимнастикаи пагоҳирӯзӣ ва ғайра ба назар мерасанд.

Корҳое ки донишҷӯён ба сифати вазифаҳои таълимии хонагӣ иҷро кардаанд, таснифу танзим шудаанд. Беҳтаринҳои онҳо барои муаррифӣ ба сифати маводи намоишӣ ва таблиғотӣ барои баргузориҳои чорабиниҳои таблиғотию ташвиқотию дараҷаҳои гуногун интихоб карда шуданд.

Чорабиниҳои варзишию оммавӣ ва тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ. Яке аз шароити ҳатмии амалисозии амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида дар мустаҳкамкунии ҳатмии донишҳо, маҳорату малакаҳои аз тарафи таълимгирандагон бадастовардашуда, дар амалия бо мақсади ташаккул додани идрок ва дарёфти таҷрибаи шахсӣ мебошад, ки имкон медиҳад, зарурати тарзи зиндагии ҷаҳули машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ бошуурона дарк карда шавад.

Зинаи оғози таълим бо ҷалб намудани донишҷӯёни низоми таҳсилоти олий ба иштирок дар чорабиниҳои ҷанбаи оммавӣ тарбияи ҷисмонидошта бо гузариши минбаъда ба ҷаҳулияти оид ба ташкил, банақшагирӣ ва баргузориҳои бевоситаи онҳо мебошад.

Тавре ки татбиқи амсилаи озмоишӣ дар амалия шаҳодат медиҳад, донишҷӯёне, ки дар зинаҳои барвақтии таълим ба ширкат дар чорабиниҳои гуногуни ақлонӣ ба ташкил ва иштироки бевосита ҷаҳулна ҷалб карда шуда буданд, минбаъд ҳам бо камоли майлу хоҳиш бо ташаббуси худ дар чунин ҷаҳулиятҳо дар асоси рағбату ҳавасмандии қаблан ташаккулёфта иштирок мекарданд.

Машғулиятҳои мустақилонаи машқҳои ҷисмонӣ. Дараҷаи шавқу рағбати донишҷӯён ба машғулиятҳои машқҳои ҷисмонӣ ба таври мустақилона ба дараҷаи назаррас ба вижагии ташкили раванди таҳсилот дар

Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ вобастагӣ дорад. Сифат ва натиҷанокии фаъолияти мазкур аз бисёр ҷиҳат ба талаботе вобастаанд, ки омӯзгорон ба донишҷӯён дар ҷараёни зинаҳои аввалияи раванди таълим оид ба фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмони ва варзиш» матраҳ менамоянд.

Тавре ки амалия нишон медиҳад, ҳангоми талаботи мунтазам ба донишҷӯён нисбат ба фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта дар вақти иҷрои вазифаҳои ҳонагӣ эҳтимолияти дар онҳо ташаккули кӯшиши устувори мунтазам иҷро намудани машқҳои ҷисмонӣ афзоиш намуда, бо мурури замон ба талабот мубаддал мегардад.

Ба ҳамин тартиб, дар асоси ҷузъи таркибии муҳтавоии таҳқиқоти мо, ки ҳадафи он аз тасвиби амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов иборат аст, асоси ба таври мунтазам татбиқшаванда, ҳаматарафа мулоҳизашуда, ба таври муносиб мутавозингардида дар миёни ҷузъиёти умумитаҳсилотӣ ва ҳаракатии захираи билқувваи фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» гузошта шудааст.

Ба туфайли чунин ташкили таҷриба муяссар гардид, ки муҳимтарин ҳадафҳои педагогӣ фароҳам оварда шаванд, ки он аз ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаи машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов иборат аст ва натиҷаҳои муфассали онро дар саҳифаҳои минбаъдаи рисолаи илмӣ баррасӣ хоҳем намуд.

2.3. Ташкили раванди таҳсилот мутобиқи амсилаи педагогии таълими фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»

Дар амалия ва назарияи педагогии муосир далели мавриди эътирофи ҳамагон тасдиқи ин нукта аст, ки шартҳои зарурии фаъолияти бомуваффақияти педагогии омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ фаъолияти ташаккулёфтаи маърифатии донишҷӯёнӣ муассисаи таълимии омӯзгорӣ ба ҳисоб меравад. Қобилият доштан ба фаъолнокии маърифатӣ барои афроди фаъол, шахсиятҳои ба худтакмилдиҳӣ, худинкишофдиҳӣ талошдоштае, ки қодиранд, бо ҷомеа пурмаҳсул ҳамкорӣ намоянд, кафолати ташаккули омӯзгори ояндаи дорои самтҳои дурусти арзишию ахлоқӣ, принсипҳо, андешаҳо ва эътиқодот мебошад [49, с.92-97].

Омӯзиши маъхазҳои сершумор ба мо имкон дод, ки муҳтавои мафҳуми «фаъолияти маърифатии шахс» - ро тасвия намоем. Мо пешниҳод менамоем, ки онро ҳамчун самтгирии ботинӣ, дастур ба муносибати фаъолиятӣ, мустақилона ва интиқодӣ ҳам нисбат ба воқеияти иҷтимоӣ ва ҳам нисбат ба худ баррасӣ намоем.

Фаъолнокии маърифатӣ бо самтгирии амалие тавсиф мегардад, ки дар рафтори инсон инъикос меёбад. Онро метавон яке аз ҷанбаҳои мавқеи ҳаётӣ номид, ки ҳам дараҷаи фаъолиятнокии шахс (зухуроти фаъолиятӣ) ва ҳам вектори самтгирӣ (масалан, аҳамияти ҷамъиятидошта) -ро инъикос мекунад. Метавон муайян намуд, ки ташкили ҷорабиниҳои ҷанбаи варзишии оммави-дошта ва умуман раванди таҳсилот дар муассисаи таълимӣ аз гуногуншаклии фаъолияти маърифатии омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ иборат мебошад.

Тавре ки психологҳо ва педагогҳо қайд мекунанд, сифатҳои алоҳидаи шахсро наметавон дар хориҷ аз қаринаи дастурҳои арзишӣ, имтиёзҳои ӯ, тамомияти ӯ баррасӣ намуд. Дар қаринаи мулоҳизаи мазкури Д.В. Чаплигин ва Е.С. Зорина таҳти мафҳуми мавқеи фаъоли ҳаётӣ яке аз тавсифномаҳои шахсии ташаккулёбанда таҳти таъсири тағйироти маҷмӯи шахс, рафтори

ибтикорӣ, одатҳо, эҳсосот, донишҳо, ниёзмандиҳои ӯ ва ғайраро мефаҳманд [32,с.49].

Таърифи афзалиятҳои дастури ҳаёти ба дараҷаи қобили мулоҳиза ба муҳтавои он вобастагӣ дорад. Муҳаққиқони дар боло номбаршуда дар натиҷаи омӯхтани падидаи мазкур дар таркиби мавқеи ҳаётии фард чунин чузъҳоро ошкор намуданд:

- самтгириҳои ахлоқию маънавӣ, эътиқодот ва принципҳое, ки дар асоси онҳо таҷрибаи ҳаёти қарор дорад;

- вучуд доштани ҳавасмандӣ ба фаъолияти муассири ба кӯшиши муваффақияти ба ин ӯ он фаъолият асосёфта, ташаккули тимсоли шахси муваффақ;

- асоснокӣ дар ҷиҳати отифавӣ, маҳорати тавассути таассурот ва эҳсосот ифода намудани муносибати худ ба ҷаҳони ихотанамуда, омодагӣ барои «ба ҳаёт татбиқ намудани он чизе, ки шахси наврас сазовор ва дуруст мешуморад ва ғайра»;

- ташаккулёбии равандҳои ҷанбаи иродавидошта, қобилият ба таносуби ҳадафҳо ва хоҳишҳо, бо принципҳои ахлоқ ва меъёрҳои ҷамъиятӣ, маҳорати расидан ба ҳадафҳои пешбинишуда, исрору пофӣшорӣ, интизомнокӣ, таҳаммулпазирӣ, муташаккилӣ ва ғайра;

- вучуд доштани мавқеъҳои хусусӣ нисбат ба ин ӯ он падидаҳо ва ашёҳо, ки дар асоси таҷриба ва донишҳои худӣ.

Андешаҳои дар боло овардашударо ҷамъбаст ва асосан бо муаллифон изҳори ризоят намуда, мо баррасии амсилаи илмиро ҳамчун кадом як сохтаи воқеӣ ва ӯ фикрии имконпазири объекти мавриди рағбати илмиро мувофиқ барои таҳқиқот ва дигаргунсозии имконпазир пешниҳод менамоем. Бо ӯрии тасаввуроти маҷмӯӣ оид ба мавзӯи таҳқиқот мо имконияти дар бораи он бештар доништанро ба туфайли биниши тимсоли томи он ба даст меоварем, ки вазифаи асосии амсиласозӣ аз ҳамин иборат мебошад [48,с.90-94].

Дар қаринаи таҳқиқоти ба муҳокима гузошташуда, мо амсиларо дар намуди сохтаи таҷридии муназзами инъикоскунандаи механизми воқеии

педагогии муассисаи олии таҳсилотӣ пешниҳод менамоям, ки он аз якҷанд чузъиёти сохторӣ: амалкардӣ; сохторӣ (инъикоси робитаи ангоравии чузъиёти объект ва амсила) ва иттилоотӣ иборат аст [50, с.114-117].

Ҳамин тавр, мо амсиласозиро дар таҳқиқоти худ ба сифати методи асосии бунёд ва пешгӯии сохтаи назариявии дар донишҷӯён ташаккулҳои фаъолнокии маърифатӣ истифода менамоям.

Дар ташаккулҳои фаъолияти маърифатии донишҷӯ нақши асосиро на танҳо низоми донишҳои фанӣ ва ҳавасмандии ӯ ба фаъолияти ғайритаълимӣ ва таълимӣ, балки ҳамчунин тавассути мутахассиси оянда фаро гирифта шудани сифатҳои ҷанбаи иҷтимоию шахсидошта ва маҳоратҳои зарурӣ барои фаъолияти касбии оянда иҷро мекунад, ки он яке аз ҳадафҳои наздиктарини амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида мебошад. Натиҷаи ҷамъбасти татбиқи амсилаи озмоишӣ ҳамчун тақмилиҳои босамари сифатҳои шахсии донишҷӯён дар назар гирифта шудааст, ки бояд ба зоҳир намудани мустақилият, фаъолнокӣ бо дарназардошти принципҳои ахлоқию маънавӣ ва меъёрҳои ҷамъиятӣ, ба ҳамкориҳои самарабахш бо сохторҳои ҷамъиятӣ ва дигар субъектҳо саъю кӯшиш дошта бошанд.

Субъектҳои раванди таҳсилоти муассисаи олии таълимӣ низ яке аз чузъҳои таркибии сохтори амсилаи таҳиянамудаи мо мебошад. Ба ин сифат мо донишҷӯён ва устодони муассисаи таълимии олиро мебинем. Бо дарназардошти тавсифномаи субъектҳо тасҳеҳи вазифаҳо, ҳадафҳо ва шаклҳои ҳамкориҳо барои расидан ба натиҷаи ниҳойӣ, яъне ташаккули фаъолияти маърифатии таълимгиранда ба вуқӯ меояд.

Қобили қайд аст, ки дар асоси раванди ташаккули фаъолияти маърифатии таълимгиранда бояд чунин усулҳои методологӣ аз қобили кластерӣ, акмеологӣ, ба шахс нигаронидашуда, фаъолиятӣ ва муназзамӣ гузошта шуда бошанд. Ҳар яке аз ин равишҳо дар ин ҷо он марҳилаҳои дар донишҷӯён ташаккул ёфтани фаъолнокии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов метавонад нақши афзалиятнок дошта бошад, аммо «махз

мачмуъ, ҳамгирой ва тафриқасозӣ раванди мазкурро бо ҳамроҳии назариявӣ ва методологӣ таъмин мекунад». Усулҳои мазкур асоси бахши методологии амсилаи таҷрибавии педагогиро ташкил медиҳанд [23, с.50-54].

Пешниҳод менамоям, ки усулҳои мазкур аз мавқеи дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷорҷӯбаи омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

Усули ба шахс нигаронидашуда. Ҳамон тавре, ки таҳлили адабиёт оид ба психология ва педагогика нишон медиҳанд, асоси назариявии усули ба шахс нигаронидашуда дар афкори муосири педагогӣ педагогикаи самти инсонгарой мебошад, ки дар ҳалли масъалаҳои педагогӣ усулҳои тафриқавӣ ва инфиродиро ба таври васеъ истифода менамояд. Мароқи густарда ба усули мазкур ба нигаронида шудани он ба шахс вобаста мебошад, дар ин ҳол, шахс ба сифати ҳам субъект ва ҳам объекти таъсиррасонии ҷанбаи педагогидошта баррасӣ мегардад. Усулҳо ва методҳои чунин таъсиррасонӣ, дар ин ҳол, бо дарназардошти вижагиҳои инфиродӣ ва синнусолиии объекти таъсиррасонии мазкур муайян карда мешавад. Раванди таълиму тарбия бо корбурди усули ба шахс нигаронидашуда тафриқакунии таълимгирандагонро аз рӯйи дараҷаи мураккабии вазифаҳо вобаста ба сифатҳои шахсии объектҳои таъсиррасонии педагогӣ пешбинӣ менамояд. Донишҷӯ дар ин ҳол бояд ба иҷтимоишавӣ ва афзоиши шахсӣ, ба ташаккулёбии «МАН»- и худ нигаронида шуда бошад. Вазифаи устодони ӯ бошад, ба ӯ расондани кӯмак дар инкишофи сифатҳои беҳтарини инфиродӣ мебошад.

Усули фаъолиятӣ. Таҳиягарони асосҳои назариявии усули фаъолиятӣ асосгузори мактаби психологияи Федератсияи Россия С.Л. Рубинштейн ва А.Н. Леонтев мебошанд, ки онҳо дар навбати худ ба пажӯҳишҳо ва ақидаҳои Л.С. Виготский таъя доштаанд. Дар тақмил додани ҷузъи таркибии муҳтавоии усули мазкур Л. В. Занков, В. В. Давидов, Д. Б. Элконин ва дигар

ҳамкорони онҳо - тарафдорони таълими рушдкунанда нақши назаррас доштаанд.

Усули фаъолиятӣ ба раванди дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта зарурати эҷоди вазъиятҳои тамринии касбӣ ва иҷтимоиро далолат мекунад, онҳо ба таълимгиранда имкони пайдо намудани воситаҳо барои ҳаллу ҷасли ҳолатҳои мушкилотӣ дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов фароҳам оварда, худамалисозии донишҷӯёнро дар фаъолияти гуногунҷиҳат фаъол мегардонад, ки он яке аз вазифаҳои муҳими омодагисозии омӯзгорони тарбияи ҷисмонии ҷавобгӯ ба талаботи муосир мебошад. Эҷод намудани чунин вазъиятҳо барои дар донишҷӯён инкишоф додани фаъолнокии маърифатӣ шароити зарурӣ муҳайё месозад [50, с.114-117].

Нигаронидани раванди таълимӣ ба фаъолияти ояндаи донишҷӯён ва дар онҳо ташаккул додани ҳавасмандии ҷамъиятӣ ва тарбияи ҷисмонӣро варзишӣ эҷод намудани вазъиятҳои гуногунсамт ва бисёрғунаро бо мақсади дар фард тарбия намудани мустақилият, эҷодкорӣ, сифатҳои иродавӣ, малакаҳои муошират бо дигар субъектҳои раванди таҳсилот, дар ӯ ташаккул додани арзишҳои ахлоқӣро маънавӣ ва мавқеияти фаъоли шахрвандию ҳаётиро дар назар дорад.

Усули муназзам. Мутобиқи усули мазкур объект ҳамчун низоми иборат аз маҷмӯи ҷузъиёти ба ҳам зич пайвастбуда ва хуб сохторишуда баррасӣ мегардад [4, с.21-26].

Дар таҳқиқоти мазкур мо усули муназзамро бо раванди дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолнокии маърифатӣ ба кор бурдем. Он дар амсилаи эҷоднамудаи мо таҳти унвони «Дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолнокии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ифода гардидааст, ки онро метавон ҳамчун низоми аз як силсила ҷузъҳои таркибии ба ҳам вобаста ва ба ҳам пайваста иборат буда баррасӣ намуд, дар миёни

онҳо: муҳтаво, мақсад, методҳо ва шаклҳои татбиқи муҳтавои мазкур; муассисаҳои варзишӣ ва таълимӣ ба сифати унсурҳои сохтори тамоми низоми таҳсилот, аз ҷумла равандҳои педагогии дар дохили онҳо воқеъшаванда; инчунин субъектҳои раванди таҳсилот дар шахси маъмурият, донишҷӯён ва омӯзгорон мавҷуданд [50, с.114-117].

Амсилаи «Дар донишҷӯён ташаккул додани ғаёлнокии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ба сифати таҳсилоти муназзам имкон медиҳад, ки тафовути миёни унсурҳои сохтори он ошкор гардад, дар миёни онҳо: робитаи миёни ҷузъҳои таркибии муайянкунандаи дар донишҷӯён ташаккулёбии ғаёлияти ҷанбаи маърифатидошта (баҳодиҳию натиҷавӣ, ташкилию ғаёлиятӣ, муҳтавоӣ, мақсаднокӣ); миёни субъектҳои раванди таҳсилот дар муассисаи таълимии олий (маъмурият, донишҷӯён, омӯзгорон); дар миёни шахр ва муассисаи таълимӣ дар қаринаи ташаккулёбии муҳити варзишӣ таҳсилотӣ; дар миёни ғаёлияти беруназсинфии донишҷӯён, аз ҷумла раванди варзишӣ, худихтиёрӣ ва ғайра ва раванди таълимӣ ба назар мерасанд.

Дар асоси тавсифномаҳои аввалияи дар боло зикргардидаи усулҳои ба шахс нигаронидашуда қоидаҳои калидии танзими касбӣ ва таълими донишҷӯёни муассисаҳои олии таълимиро, ки дар баъзе принципҳои инъикоси худро ёфтаанд, барои баррасӣ пешниҳод менамоем.

Принсипи фардият. Принсипи мазкур ҳангоми аз тарафи мо эҷод гардидани амсилаи озмоишӣ эҷоди шароити педагогии зарурӣ барои дар донишҷӯён ташаккул додани фардияти худ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов, инчунин ҷустуҷӯи вижаҳои нодири ҷомеаи донишҷӯёнро дар назар дорад. Ҳадафи мо аз он иборат буд, ки ҳар як аз иштироккунандагони ҷомеаи донишҷӯён метавонист худ ба худ боқӣ бимонад, фардияти худро ҳифз намояд ва ба сифати омӯзгори ояндаи тарбияи ҷисмонӣ ғаёлнокии маърифатӣ зоҳир намояд.

Принципи худмубрамсозӣ. Ҳар як донишчӯ саъй мекунад қобилиятҳои ҷисмонӣ, бадеӣ, иртибототӣ ва педагогии худро мубрам намояд. Дар ин робита эҷоди чунин шароите, ки дар донишчӯён кӯшиши зоҳир намудан ва инкишоф додани қобилиятҳои ҳам иқтисобӣ ва ҳам табииро бедор намояд, хеле муҳим мебошад.

Принципи итиҳоб. Амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида имкони интиҳоби тарзҳо ва шаклҳои дар муассисаи таълимӣ ташкил намудани раванди тарбияи ҷисмонӣ таҳсилоти ро пешбинӣ менамояд.

Принципи субъект будан. Принципи мазкур ҳамчун кӯмак ба донишчӯе мебошад, ки ба омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ шудан омодагӣ мегирад, дар ташаккули ӯ ба сифати субъекти комилиёр ҳам дар гурӯҳ ва ҳам дар муассисаи таълимии оӣ, дар бадастоварии таҷрибаи субъект аз мавқеи соҳибшавӣ ба фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити низомии таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Принципи дастгирӣ ва боварӣ. Тибқи принципи мазкур мо саъй намудем, ки фазои муносибати эҳтиёткоронаро нисбат ба интизориҳо, эҳсосот ва афкори донишчӯ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ба вуҷуд оварем. Ба сифати амсилаи чунин дастгирӣ мо амсилаи аз тарафи мураббӣ ҳамроҳӣ кардани варзишгари ҷавонро дар роҳи ташаккули ӯ ҳамчун варзишгари касбӣ пешниҳод намудем.

Амсилаи пешниҳоднамудаи мо таҳти унвони «Дар донишчӯён ташаккул додани фаъолнокии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ба ҳамаи талаботи матраҳшаванда ба усули ба шахс нигаронидашуда ҷавобгӯ буда, дар фароҳам овардани ҳамаи шароит барои худинкишофӣ ва худтатбиқшавии бомуваффақият ва талошҳои онҳо ба варзиш ва эҷодиёт инъикоси худро ёфтааст. Он далел яқин аст, ки ҷавони ба соҳаҳои гуногуни фаъолият, аз ҷумла варзиш мароқ зоҳиркунанда, дараҷаи

хуби рушди ақлонӣ, эътимодноӣ ба неруи худ, ташаббусро намоиш медиҳад ва он ба ӯ барои комёбӣ ба даст овардан дар соҳаи педагогика дар хузури ҳамсолони нисбатан ғайрифайзоли худ имкон фароҳам меоварад.

Усули кластерӣ. Асоси назариявии усули мазкурро мафҳуми кластер ташкил медиҳад, ки он вожаи англисӣ буда маънои «шоха, хӯша ё даста»-ро дорад, инчунин ангора-амсила дар шакли дарахти сершоҳу барг сохтори силсиламаротибии ин ё он падида, объект, зухуротро мефаҳмонад. Чунин амсила, масалан дар биология барои таснифу танзим ва гурӯҳбандии намудҳои биологӣ ва ё химия истифода мегардад.

Усули акмеологиро дар қаринаи таҳқиқоти худ мо ҳамчун мафҳуми бунёдӣ баррасӣ мекунем, ки дар чорчӯбаи он ҳамаи принципҳо, методҳо ва услубҳо барои ҳалли вазифаҳои акмеологӣ муттаҳид гардидаанд.

Ҳадафи асосии корбурди усули акмеологӣ аз ташаккулёбии шахси дорои самтгирии акмеологӣ, ки онро ҳамчун самти умумии рушди шахс вобаста ба ташаккулёбӣ ва такмилёбии касбӣ, худифодашавии ҷанбаи эҷодидошта ҳангоми иҷрои вазифаҳои шахсӣ ва махсуси он иборат аст, баррасӣ менамоянд. Ифодаи самтгирии акмеологӣ шахс ягонагии ҷузъҳои таркибии он мебошад, ки силсиламаротиби арзишҳо ва афзалиятҳои аҳамияти ҷамъиятӣ ва шахсидошта, усули ҳадафманд ҳангоми ташкили фаъолияти касбии педагогӣ, зухуроти тафаккури навъи эҷодӣ, кӯшиши нишон додани худ ба сифати устои кори худ бо роҳи худомӯзии муттасилро дар бар мегирад.

Дар асоси омӯзиш ва ҷамъбасти асосҳои назариявии усули акмеологӣ метавонем тасдиқ намоем, ки ҳангоми ташаккулёбии касбият, ки ба дараҷаи баланди фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта асос ёфтааст, истифодаи унсурҳои он ҳатмӣ мебошад.

Усули кластерӣ дар қаринаи таҳқиқоти мо аз он ҷиҳат бамавқеъ аст, ки имкон медиҳад ташкили ҳамкорӣ лоиҳавӣ эҷодии байнишахсро амалӣ созад, захираи билқувваи ҳар як субъекти кластери таҳсилотию варзишии «Низоми мусоидат ба ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта

ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов»-ро мубрам намуда, гуногунҷиҳати фаъолияти минбаъдаи касбии педагогиро, дақиқан, равшан намояд.

Дар чорҷӯбаи гурӯҳҳои хурде, ки тавассути умумӣ будани ҳадафҳои лоиҳавӣ, эҷодӣ, варзишӣ муттаҳид гардидаанд, иштироккунандаҳои онҳо маҳоратҳо ва донишҳои варзишию касбии худро мубодила менамоянд, мубрамсозии ҷузъи педагогии раванди таҳсилот ба вуқӯ пайваста, дараҷаи фаъолияти субъектҳои он ҳангоми машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов хоҳад афзуд. Дар ҳолати чунин ташкили раванди таълим робитаҳои байни МТОК муқаррар ва мукамал гардидани иртиботот бо сохторҳои идоракунии, тижоратӣ, варзишӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ ба амал меоянд, ки дар баъзе ҳолатҳо ба татбиқи ин ё он лоиҳаҳои аҳамияти шахсидошта ёрӣ мерасонад [50, с.114-117].

Амалишавии раванди кластерӣ вучуд доштани чунин шароитро дар назар мегирад: таҳкурсии ҳукукии фаъолияти муштараки тарафҳо; ҳадафи умумии иштироккунандагон; мавҷуд будани механизми коркардгардидаи ҳамкории субъектҳо, маҷмӯи унсурҳои, ки кластерро ҳамчун падидаи ҷанбаи интерактивдошта ташкил медиҳанд.

Баҳши методологӣ, ки унсури таркибии амсилаи мо мебошад тибқи алгоритми зерин истифода мегардад:

1. Худамалисозии самти фаъолияти фард дар ҷараёни фаъолияти фароғатӣ, варзишӣ, худихтиёрӣ, таълимию маърифатӣ, лоиҳавӣ, аҳамияти шахсидошта ва кори маҳсулноқ оид ба омӯзиши асосҳои тарбияи ҷисмонӣ ба принципҳои ҳамкории байниҳамдигарӣ ва инсонгарой асос ёфтааст.

2. Ҷанбаи муттасил доштани худинкишоф, худтакомул ва таҳсилоти касбии тарбияи ҷисмонӣ пурракунии моҳиятии раванди дар донишҷӯ ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаро дар ҷараёни омӯзиши

сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов фароҳам менамояд.

3. Барои донишҷӯ кластери варзишию таҳсилотӣ ҳамон муҳите мебошад, ки ӯ дар он рушд меёбад, таълим мегирад, ҳамчун шахс ва устои қори худ ташаккул ёфта, ба фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳадафманд мебошад.

4. Имкони густардаи интиҳоб намудани намудҳои фаъолият дар шароити кластерию варзишию таҳсилотӣ ба донишҷӯёни муассисаи олии таълимии омӯзгорӣ мусоидат мекунад, ки фаъолияти маърифатии худро ташаккул диҳанд.

Боз як бахши амсилаи озмоишӣ-методологӣ низ принсипҳои асосии ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаи донишҷӯёро ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов тавсиф менамояд. Баъзе аз он принсипҳоро номбар мекунем: воқунишӣ, фаъолнокӣ, фардиат, қомеъӣ ва эҷодиёт, субъективӣ будан, дастгирӣ ва боварӣ, ҳамшарикӣ иҷтимоӣ миёни муассисаҳои ҷамъиятӣ, таҳсилотӣ ва варзишӣ, муттасил будани раванди рушди шахсӣ.

Принсипҳои номбурда, ки дар асоси қорқарди онҳо қонуниятҳои дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта гузошта шудааст, ҳангоми таҳияи давраи омӯзишии бахши варзишию таҳсилотӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар қараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов муайянқунанда мебошанд. Мо принсипҳои дар боло баррасиқардидаро ҳамчун асоси танзимқунандаи фаъолияти ҳамгироии қасбӣ, илмию таҳқиқотӣ, варзишӣ, маърифатии донишҷӯён истиқода намудем, ки ба дар донишҷӯ ташаккул ёфтани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ҳидоят мекунад.

Раванди омода намудани мутахассисон дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ҳамроҳ бо раванди ташаккулёбии онҳо ҳамчун шахсони дорои фаъолияти рушдёфтаи ҷанбаи маърифатии худӣ мебошад, ки дар асоси он равандҳои муҳофизатӣ, муҳтавоӣ, ташкилӣ ва заминаи натиҷавии таълиму тарбия қарор доранд. Ҳамин ҳолат сабаби ба сифати ҷузъи сохторӣ ба амсилаи «Дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолнокии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ворид намудани ҷузъҳои зерини бо ҳам алоқамандидошта: технологӣ, муҳтавоӣ, баҳодихӣ натиҷавӣ ва ташкилотӣ гардид. Ба ғайр аз ин, амалия гувоҳ аст, ки татбиқи ин бахшҳо ҳангоми вучуд доштани шароити дахлдори педагогӣ, қодир аст, самаранокии низомии педагогиро ба кори дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолнокии маърифатӣ таъмин намояд [47, с.90-94].

Тавсифномаи ҳар як ҷузъи амсиларо баррасӣ менамоем:

Бахши муҳтавоӣ. Дар он ҷузъи таркибии тарбияи ҷисмонӣ педагогии фанни таълимӣ, инчунин кори аҳамияти ҷамъиятидошта, фаъолияти варзишии амалишаванда дар ҳамкориҳои иштироккунандагони раванди таълиму тарбия, ки ҷамъбасти онҳо мавод барои баҳамбаҳодихӣ ва худтаҳлили фаъолияти ҷанбаи варзишӣ ва ҷамъиятидоштаи донишҷӯён мегардад, инъикос мешавад. Мо зарур донистем, ки ба таркиби бахши муҳтавоии амсилаи пешниҳоднамудаи худ чунин ҷузъҳоро шомил намоем: пур қардани ҷузъи таркибии муҳтавоӣ бо мафҳуми «Фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар донишҷӯёни омӯзандаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов», ки имкон медиҳад моҳияти он мушаххас гардад, ҷудокунии маҳз ҳамин ҷузъҳоро асоснок намояд ва умуман моҳияти падидаи баррасишавандаро аз тарафи ҳамаи иштироккунандагони кластери варзишию таҳсилотӣ идрок намояд [47, с.90-94].

Намуди таълимии фаъолият. Самтгирии асосии оморасозии касбии омӯзгори ояндаи тарбияи ҷисмонӣ азхудкунии ин ё он ҳаҷми зарурии

донишҳо барои фаъолияти касбӣ дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар заминаи рушди умумии байнифаннӣ ва фарҳангии донишҷӯ мебошад.

Натиҷаи таълими мутахассиси оянда бояд дар муассисаи олии таълимӣ аз гирифтани салоҳиятҳои зерин иборат бошад:

- тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ;
- тамрини мусобиқавӣ;
- истироҳатӣ;
- ташкили идоракунӣ;
- методӣ ва илмӣ таҳқиқотӣ;
- иҷтимоӣ педагогӣ;
- таълиму тарбиявӣ.

Фаъолияти ҷанбаи таълимидошта низ бавосита имкон медиҳад, ки фаъолнокии ҷамъиятӣ дар ҷорҷӯбаи раванди таҳсилоти муассисаи таълимӣ ташаккул ёбад ва он ташаккулёбиро дар ҷорҷӯбаи раванди таълиму тарбияи низомӣ устувори вазъиятҳои касбии фарогири ҳадафҳо, методҳо ва шаклҳои ноилшавии онҳо, технологияҳои интерактивӣ ба назар мегирад. Дар раванди таҳияи ҷорабиниҳо ва лоиҳаҳои эҷодии аҳамияти иҷтимоидошта ва таълимӣ, инчунин дар онҳо иштирок намудани донишҷӯён боиси ба даст овардани малакаҳо ва таҷрибаи фаъолнокии ҷанбаи ҷамъиятидошта мегардад.

Натиҷаи муносиб дар ҷараёни машғулиятҳои синфхонавӣ бо таълимгирандагон ба туфайли истифодаи методҳои муосири интерактивии таълим, ки дар асоси онҳо наватарин алгоритмҳои тадрис: баррасии кейсҳо, бозиҳои корӣ, ҳалли масъалаҳои самти амалиявӣ, ҳуҷумҳои зеҳнӣ, лоиҳакашӣ ва ғайра гузошта шудаанд, ба даст оварда мешавад. Ба раванди таҳсилот ворид сохтани ин гуна инноватсияҳо имкон медиҳад, ки машғулиятҳо дар асоси эҷодӣ ташкил гардида, ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккулёбии на танҳо салоҳиятҳои донишӣ мусоидат мекунад, балки инчунин тавачҷуҳи онҳоро ба ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли ғайриқолабии ҷанбаи касбидошта равона намуда, дар онҳо ҳавасмандии иловагии ба худтакмили ва худинкишофдиҳои касбӣ нигаронидашуда ташаккул ёбад. Малакаҳои дар

натичаи ин тадбирҳо бадастомада мавқеъҳои рақобатии омӯзгорони ояндаро дар бозори меҳнати муосир ба таври назаррас тақвият хоҳад намуд. Дар донишчӯён ташаккулҳои салоҳиятҳои иртибототӣ, лоиҳавӣ, ташкилӣ ва таҳлилӣ дар дарсҳо бо истифодаи шаклҳои интерактивии таълим боиси дар онҳо ташаккул ёфтани ғаҷолнокии маърифатӣ ва тақмилҳои захираи билқувваи субъектӣ ва эҷодӣ мегардад [79, с.24].

Намудҳои ғаҷолияти ҷанбаи варзишидошта. Он нақши басо муҳиме, ки варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ташаккули шахсияти мутахассиси оянда ва ғаҷолияти он дар ҷомеаи ғода менамояд, ҷойи ҳеҷ гуна шакку шубҳа нест. Бисёр вазъиятҳои иҷтимоии онҳо дар соҳаи варзиш ҳам қиёсшаванда мебошанд ва он ба варзишгар имкон медиҳад, ки таҷрибаи худро ба даст оварад ва низомии дастурот ва арзишҳои худро ташаккул диҳад [17, с.238]. Дар қаринаи мазкур ҷорабиниҳои варзишӣ нақши муҳим доранд.

Ғаҷолияти аҳамияти иҷтимоидошта. Ин мафҳум фарогири намудҳои ғаҷолият дар ҷорҷӯбаи кластери таҳсилотию варзишӣ аз қабилҳои иҷтимоию педагогӣ, воқунишӣ, лоиҳавӣ, ташкилию идорақунӣ, фарҳангию равшаннамоӣ ва ҷамъиятӣ мебошад. Ҳадафи онҳо аз тарафи омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ ба даст овардани малақаҳои ҳамкорӣ дар муҳитҳои педагогӣ, касбӣ ва иҷтимоӣ; тақмилдиҳии сифатҳои шахсии аҳамияти ҷамъиятидошта, мушорикат додани донишчӯён ба ғаҷолияти ҷанбаи гуногундошта; амалисозии ғаҷолияти судманди иҷтимоӣ; ба даст овардани таҷрибаи касбии асосефта бар идорки арзишии касби интихобнамуда мебошад.

Технологияҳои вижаи ҷанбаи таҳсилотию тарбиявидаштаи истифодашаванда дар ҷорҷӯбаи аҳамияти иҷтимоидоштаи намудҳои ғаҷолият субъектҳоро ҷиҳати мурочиат ба захираҳои шуури худ водор месозанд, ки дар натиҷаи он омӯзгори оянда равандҳои худинкишоф, худтарбия ва худомӯзишро ғаҷол менамояд. Ба сифати мисолҳои равшани натиҷаҳои корбурди ҷунин технологияҳо метавон аз сохторҳои ҷамъиятии донишчӯӣ ҷун шӯрои донишчӯӣ, иттифокҳои касаба, мақомоти худидорақунӣ, анҷуманҳо, иттифокҳо, маҳфилҳои эҷодӣ, варзишӣ, сиёсӣ ва илмӣ ном бурд

[47,с.90-94], ки вазифаи онҳо ташкил намудани ҳам иттиҳодияҳои ғайри-расмӣ ҷавонон аз рӯйи рағбатҳо ва ҳам дар фаъолияти расмӣ аҳамияти ҷамъиятидошта иборат мебошад.

Асосноккунии намудҳои номбаршудаи фаъолиятро чунин баён доштан мумкин аст. Фаъолияти ҷанбаи аҳамияти иҷтимоидошта бо самтгирии худ дар ҳамкорӣ бо дигар одамон тавсиф карда мешавад.

Мо чунин мешуморем, ки ҳангоми дар донишҷӯён ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов чунин шаклҳои фаъолияти аҳамияти иҷтимоидоштаи донишҷӯён мубрамтарин ба ҳисоб мераванд: фаъолияти худихтиёрӣ, мусоҳибаи одамони маъруфи шаҳр ва МТК, собиқадорон, иштирок дар дастаҳои таблиғотӣ, роҳандозӣ намудани таҳқиқоти сотсиологӣ, сохтани филмҳо дар барои факултет, донишкада ва шаҳри худ ва ғайра. Иштироки донишҷӯ дар намудҳои гуногуни фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта ўро бо таҷрибаи муайяни иҷтимоӣ ғанӣ мегардонад, ки дар ҷорҷӯбаи он омӯзгори оянда бо малакаҳои ошкорсозии мушкилотҳои аҳамияти иҷтимоидошта, лоиҳакашии фаъолияти худ, ки ба ҳаллу фасли онҳо нигаронида шудааст, салоҳиятҳои иҷтимоӣ ва малакаҳои иртибототӣ ба даст оварда, ҳамчун омӯзгори оянда дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта зоҳир менамояд. Қайд кардан зарур аст, ки хоҳиши роҳбарият, маъмурияти муассисаи таълимии олий «аз боло» ривочу раванқ бахшидани фаъолияти ҷамъиятии донишҷӯён дар баъзе ҳолатҳо зарур ва маълум аст, аммо тавре ки амалия нишон медиҳад, ҳаётитарин шаклҳои фаъолияти аҳамияти ҷамъиятидоштаи донишҷӯён ҳамон аст, ки бо ташаббус ва шавқу рағбати худ донишҷӯён пурра мувофиқат мекунанд.

Ба фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта метавон фаъолияти касбию педагогиро мансуб донист, ки мақсади он на танҳо таълиму тарбияи кӯдакон, инкишофи сифатҳои шахсӣ ва ақлонии онҳо, балки инчунин рушди тамоюлоти муосири ҷамъиятӣ, омода намудани насли нав ба зарурати ҳалли

проблемаҳои ҳам маҳаллӣ ва ҳам глобалии ҷаҳони муосир, омӯзондани малакаҳои пешгӯӣ ва омодагӣ ба пешгӯии хатарҳои билқувваи имконпазир мебошад. Азбаски омӯзгор барои донишҷӯёни худ, аксаран намунаи тақлид аст, зарур мебошад, ки дар ӯ боз ҳадди аксар фаъолияти маърифатиро инкишоф дод.

Бояд қайд намуд, ки вобастагии шахсият аз категорияҳои иҷтимоию фарҳангии ҷанбаи арзишию маъноидошта, механизмҳои тафаккурӣ ва қолабҳои рафтории ӯ бо дараҷаи ҷалби ӯ ба фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта алоқамандии зич доранд, зеро маҳз дар ҳамин синну сол таҳкурсии дурнамоҳои зиндагӣ, арзишҳои маънавӣ гузошта мешавад, инсон худро, шавқу рағбатҳо, қобилиятҳо ва имконоти худро мешиносад. Саҳми муҳаққиқони хориҷӣ аз қабилҳои А. Фрейд, Ж. Пиаже, Э. Эриксон, К. Хорни, Э. Штерн, Ш. Бюллерро дар таҳқиқи масъалаҳои ташаккули шахсияти ҷавон зимни воридшавии ӯ ба ҷомеаро хотирнишон бояд сохт. Масалан, Ж. Пиаже муътақид буд, ки маҳз синну соли наврасӣ махсусан муҳим аст, ки дар ин замон барномаи ҳаётии шахс ташаккул ёфта, ташаккули ниҳоии он сурат мегирад.

Қайд мекунем, ки намудҳои гуногуни фаъолияти ҷанбаи аҳамияти иҷтимоидошта ба донишҷӯ имкон медиҳанд, ки мавқеи худро дар мавриди низоми арзишҳо муайян ва барои худ маънии зиндагиро равшан намояд. Онҳо ба омӯзгори оянда ёрӣ мерасонанд, ки соҳаи арзишию маъноии худро ҳамчун узви ҷомеаи ҳисси масъулиятдошта барои оянда ба сифати иштироккунандаи муассири фаъолияти барои ҷомеа аҳамиятдошта, ки ба худмуайянкунии шахсӣ асос ёфтааст, мулоҳиза намояд.

Фаъолияти ҷамъиятӣ. Иштироки фаёолони дар фаъолияти ҷамъиятӣ имкон медиҳад, ки дар ҷавон ташаббуси эҷодӣ, устуворӣ, хоҳиши созандагӣ, маҳорати бартарафкунии душвориҳо тарбия карда шавад, бинобар ин вай унсури муҳими дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов

мебошад. Ба он чалб намудани донишчӯён ба онҳо пешниҳод намудани имкони пешгӯии вижагиҳои муносибатҳои байниҳамдигарии шахсӣ дар ҷомеа ва шароит барои амалисозии талаботи худӣ дар ҳаёти ғаёлонаи ҷамъиятиро дар назар дорад.

Нуктаҳои дар боло зикргардидаро хулоса намуда, метавон муайян намуд, ки дар асоси мавқеи ғаёли ҳаётӣ, пеш аз ҳама, дар ҷорчӯбаи ғаёлияти барои ҷомеа аҳамиятдошта ниёзмандии фард ҳам дар тағйирёбии худ ва ҳам дар беҳсозии воқеияти муҳити ӯ қарор дорад.

Пешниҳод менамоям, ки ба таври боз ҳам муфасссал воқитаҳо, шаклҳо ва методҳои дар амсилаи таҳиянамудаи мо истифодагардида мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

2.4. Шаклҳои ташаккул додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши фанни сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ

Шаклҳои дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши фанни сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро метавон дар мисоли Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мушоҳида, таҳлил ва хулосабарорӣ намуд.

Дар ин раванд, пешбинӣ мегардад, ки дар амсила низоми чунин методҳо оид ба тарбияи шахс истифода гардад: методҳо оид ба ташаккули таҷрибаи рафтори иҷтимоӣ; методҳои ташаккулдиҳандаи шуур; методҳои ангежавӣ ва ҳавасмандкунии рафтор ва фаъолият.

Ба гурӯҳи методҳои оид ба худташкилӣ ва ташкили ҷомеаи кӯдакон инҳо мансуб мебошанд: худидоракунии дастаҷамъӣ, бозӣҳои дастаҷамъӣ, талаботи ягона дар ҷомеа, дурнамои дастаҷамъӣ. Онҳо ба ташаккули ҷамъияти донишҷӯён (ҷавонон) ба сифати созмони комили педагогӣ ташкилот ва худташкилии донишҷӯӣ мусоидат мекунанд.

Методҳое, ки гурӯҳи таъсиррасонии педагогӣ, худфаъолиятӣ, ҳамкорӣ ва муоширатро ташкил мекунанд: муътақидсозӣ, талаботи педагогӣ, эҳтироми шахсияти таълимгиранда мебошанд. Онҳоро метавон ҳам дар ҳолатҳои алоҳидаи муошират, ҳам дар ҷараёни иртибототи ҳамарӯза корбаст намуд. Ҳадафи онҳо мусоидат кардан ба гузариши фард ба низоми ҳамкории ҳамшарикӣ, ки ташкили иртибототи байнишахсии асосёфта ба ҳамаҷанба ва ҳамкориро дар назар дорад.

Усулҳо ва методҳои муносибатҳои байниҳамдигарӣ ва ҳамкорӣҳои миёни омӯзгорон, донишҷӯён ва мураббӣҳои варзиш, миёни ҳуди донишҷӯён иборат аз тарзҳои самаранок ва ҷандирии ҳамкорӣҳои бисёрҷониба мебошад. Илова бар он, омӯзгороне, ки эҷодкорона кор мекунанд, дар таҷрибаи худ усулҳои муаллифӣ ва аз тарафи худ шахсан таҳияшударо доранд.

Методҳои худфаъолият гурӯҳеро ташкил мекунанд, ки аз тарзҳои худташкилии рафтор, ирода, хирад, эҳсосот ва руҳ иборат буда, инчунин ба

худпокизагӣ, худшиносӣ, худтанқидӣ ва худтахлилӣ мусоидат мекунанд. Ба туфайли ҳамин методҳо худтакмилдиҳии маънавии ботинӣ таъмин мегардад, ки яке аз шароити калидии дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мебошад.

Масалан, ба туфайли методи худтахлил дар донишҷӯ шавқу рағбат нисбат ба ҳудаш тақвия меёбад, ӯ дар бораи рафтору кирдори худ мулоҳизаронӣ менамояд, аз мавқеъҳои ахлоқӣ ба ниёзмандиҳо ва хоҳишҳои баҳо медиҳад, ба туфайли методи худтанқид бошад, донишҷӯ на танҳо мулоҳизаронӣ, балки ба рафтори худ, муносибатҳо дар коллектив, дар ҷомеа, умуман ба таври танқидӣ баҳогузорӣ менамояд.

Ҳамин тавр, худпокизагӣ, худшиносӣ, худтанқид ва худтахлил механизмҳои худтакмилдиҳӣ ва ташаккулдиҳандаи олами ботинии фард мебошад. Робитаи сабабию натиҷавии равандҳои маънавии фард, вобастагии байниҳамдигарии онҳо вижагии ташаккули равандҳои иродавӣ ва рафтории ӯст, ки ба онҳо тарзи ташкилшавии ҷомеаи вай таъсир мерасонанд.

Методҳои таъсиррасонии психологӣ бояд дар донишҷӯён ҳавсалаи иродавии отифавиро мустаҳкам намуда, ба рушди талошҳо, эҳсосот, ниёзмандиҳо ва шавқу рағбатҳои воле дар онҳо, ки ҷанбаи отифавию иродавии шахсро ташкил медиҳанд, таъсиррасон бошанд. Методҳои таъсиррасонии психологӣ шартан ба се зергурӯҳ тақсим мешаванд. Мо дар поён онҳоро баррасӣ менамоем.

Ба гурӯҳи якуми методҳо усулҳо ва методҳои самти мусбатдошта шомил мебошанд. Бо ёрии онҳо дар фард ҳавсалаи мусбат ба фаъолияти оянда, самтгирӣ ба фаъолияти ҷанбаи муфиди иҷтимоидошта ташаккул меёбад, боварӣ ба нуруи худ, дидгоҳи умумии хушбинона ба муҳити атроф ба вучуд меояд.

Дар гурӯҳи дуюми усулҳо ва методҳои нигаронидашуда ба ташаккули эҳсоси масъулият дар донишҷӯён на танҳо барои худ, балки ҳам барои

ҳамкурсони худ усулҳо ва методҳоро тартиб доданд, ки дар асоси онҳо муносибатҳои баробарҳуқуқӣ, ҳамшарикӣ миёни субъектҳои ба истилоҳ ҳамрафокатӣ қарор дорад. Методҳои мазкур ба афрод имкон медиҳанд, ки оромона, бидуни бадқасдӣ ба якдигар муносибат намуда, аз маслиҳатҳои дӯстона ва сарзанишҳо, огоҳиҳои боназokat дар бораи зарурати иҷрои ин ё он талабот ё уҳдадориҳо истифода гардад.

Таркиби гурӯҳи сеюм фарогири усулҳо ва методҳои ба баланд бардоштани худбаҳодиҳии ботинии фард, мустаҳкамкунии эътимоди ӯ ба неруи худ, тарбияи эҳсоси ҷавобгарӣ барои қарорҳо ва амалҳои худ мебошад.

Боз як категорияи педагогии ҷузъи таркибии технологияи амсилаи моро, ки чун восита мебошад, барои баррасӣ пешниҳод менамоем.

Мафҳуми восита дар чорҷӯбаи илми педагогикаи муосир шарҳу тафсири гуногун дорад. Яке аз тафсириҳои он далолат мекунад, ки восита ҳамчун унсури раванди тарбия, ҷузъи вазъият ё муҳити сохташуда баррасӣ гардад. Педагогикаи анъанавӣ мафҳуми «воситаи тарбия»-ро ҳамчун ҷузъи таркибии муҳити фарҳангии истифодашаванда ҳангоми машғулияти дорони вазифаҳои тарбиявӣ шарҳу тафсир менамояд.

Дар чорҷӯбаи амсилаи мо воситаи дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта инҳо мебошанд: меҳнат, омӯзиш, муошират, намудҳои фаъолияти бозӣ ва ғайра. Маҷмӯи воситаҳои зикргардида дар қаринаи раванди таълиму тарбия ба инкишофи шахсиятии омӯзгорони оянда ба таври назаррас таъсир мерасонад.

Амалияи ба истилоҳ фаъолияти муштаракӣ маҳсулноки донишҷӯён дар ҷараёни машғулиятҳои синфхонавӣ самаранокии таъсиррасонии раванди таълимиро баланд мебардорад. Кӯшиши такя намудан ба маҳсулнокии раванди таълим мақоми кори мустақилонаро боло бурда, бартарию аз амалкарди идоракунандаи омӯзгор ба мавқеи мустақил, масъул ва фаъоли таълимгиранда ба сифати субъекти раванди таълиму тарбия мегузаронад.

Фаъолияти донишҷӯи ҷанбаи маҳсулнокидошта дар чорҷӯбаи кластери варзишию таҳсилотии амсилаи мо се ҷанбаи асосиро дар бар мегирад: вай

чанбаи эҷодӣ дорад, бояд маҳсули шахсиятии таҳсилотӣ ба вучуд оварад; дар асоси он салоҳиятҳои касбӣ дар соҳаи фанни омӯхташаванда қарор дорад.

Ташкили фаъолияти маҳсулнокии чанбаи маърифатидошта шаклҳои мутавозини маҷмӯи гурӯҳӣ, инфиродӣ ва дастаҷамъии фаъолияти таълимиро дар машғулиятҳои синфхонавӣ бо истифодаи методи «сохтани вазъияти комёбӣ» ва эҳсоси эътимод ба неруи худ дар назар дорад. Дар раванди таълим методҳо ва шаклҳои интерактивӣ ва фаъоли таълим аз аҳаммияти калон бархӯрдоранд, ки дар миёни онҳо бозиҳои нақшдор, лоиҳаҳои таҳқиқотӣ ва эҷодӣ, муоширати муколамавӣ ва ғайраро метавон ном бурд. Омӯзгорон барои ҳалли вазифаҳои чанбаи таълимию касбидошта аз кӯмаки чунин шаклҳои интерактивӣ аз қабili ҳуҷуми зеҳнӣ, видеоконференсия, мубоҳисаҳо, бозиҳои нақшӣ ва саволу ҷавоб истифода мебаранд.

Меҳнатро ҳамчун яке аз воситаҳои дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти чанбаи маърифатидошта дар чараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Меҳнат вазифаи абзори тарбиявию иҷро менамояд, дар ин ҳол самаранокии ҳадди аксари методи мазкур ҳамон вақт ба даст оварда мешавад, ки фаъолият ба такмил ва шаклдигаркунии объектҳои муҳити маънавӣ ва моддӣ нигаронида шуда бошад. Фаъолияти меҳнатӣ ба соҳаи арзишӣ, фарҳангӣ, ахлоқӣ, ҷисмонӣ ва ақлонии шахсияти донишҷӯ таъсири ҳавасмандкунанда мерасонад.

Ҳамин тавр, дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти чанбаи маърифатидоштаро метавон ҳамчун маҷмӯаи тағйироти сифатӣ миқдорӣ баррасӣ намуд, ки бо такмилёбии сифатҳои шахсии донишҷӯён иртибот дошта, аз инҳо иборат аст: мавқеъгирии дохилии назорати субъективӣ, ҳимояи ақидаҳо ва манфиатҳои худ, масъулият барои ҷамъбасти фаъолият, ҳавасмандкунии иштирок дар фаъолияти ҷамъиятӣ ва варзишӣ, ҳадафмандӣ, худифодакунӣ, малакаҳои ҳамкорӣ ва ғайра.

Нишондиҳандаҳои дар боло зикргардида ба амалисозии босамартари намудҳои фаъолият, ки ба фаъолияти омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ

иртиботдошта (тарбияи ҷисмонӣю тандурустӣ, фаъолияти истироҳатӣ; тамринию мусобиқаӣ; ташкилию идоракунӣ; методию илмию таҳқиқотӣ; фарҳангию равшаннамоӣ; иҷтимоию педагогӣ; таълиму тарбиявӣ), ҳамчунин азхудкунии намудҳои иловагӣ (ҷамъиятӣ, лоиҳавӣ, худихтиёрӣ ва ғайра) мусоидат мекунанд.

2.5. Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ, натиҷаҳо ва таҳлили он

Рушди ҳар гуна илм, аз ҷумла педагогика омӯхтани таҷрибаи пешқадамро дар соҳаи дахлдор, инчунин ҷамъбасти он, пайгирии муназзами ҳолати ҷорӣ масъалаи таҳқиқшавандаро дар назар дорад, ки он имкон медиҳад аз тамоми дастовардҳои охиринаи амалӣ ва проблемаҳо огоҳӣ дошта ва дар асоси донишҳои мазкур пешгӯии мувофиқро амалӣ намуда, дараҷаи фаъолияти натиҷанокӣ ва ҳадафмандии таҳқиқоти минбаъдаро оид ба проблемаи мубрам баланд бардошта шавад.

Ҳолатҳои дар боло зикргардида зарурати аз тарафи мо роҳандозӣ гардидани пурсишномаро ба миён овард, ки ҳадафи он муайян намудани мавқеи иштироккунандагони он нисбат ба ҳолати таҳсилоти муосир дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мебошад. Боз як вазифаи пурсиш ба даст овардани иттилооти пешгӯикунанда оид ба таъйиноти асосӣ ва ҷузъи таркибии муҳтавоии фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз нуқтаи назари донишҷӯён, падару модарон ва устодон мебошад.

Ҷадвали 1. Миқдори иштироккунандагони таҳқиқоти педагогӣ

Пурсидашудагон	Миқдор (нафар)
Устодони фанҳои гуногун	44
Падару модарони донишҷӯёни ГН1, ГН2, ГО1, ГО2	84
Донишҷӯёни ГН 1, ГН 2, ГО 1, ГО 2	88
Устодони сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш	4
Дар маҷмуъ: миқдори пурсидашудагон	220

Тавре ки натиҷаҳои таҳқиқот нишон дод, бештар аз 90% омӯзгорон дар асоси барномаҳои мураттабнамудаи кории худ, маъмулан барномаҳои барои муассисаҳои таҳсилоти умумии таълимии аз дарафи А.А. Зданевич ва В.А. Лях таҳияшударо мавриди истифода қарор медиҳанд. Дар ин ҳол 60%

омӯзгорони пурсидашуда қисмати гунавии барномаи кориро ба гузаронидани маводи барнома оид ба бозиҳои варзишӣ бахшидаанд[103, С. 20-24].

Қайд менамоем, ки барои 44% устодони «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» вазифаи солимгардонии машғулиятҳои онҳо асосӣ мебошад, 52% - ба сифати вазифаи асосӣ машқу тамринро меноманд ва танҳо 4% самтгирии таҳсилоти машғулиятҳоро аз рӯйи мавзӯҳои баррасишаванда дараҷаи аввал ном мебаранд.

Дар робита бо ин хотирнишон кардани ин нуктаро зарур медонем, ки самтгирии тамринӣ ва солимгардонӣ вазифаҳои шаклҳои дигари тарбияи ҷисмонӣ мебошанд. В.П. Лукьяненко дар таҳқиқоти худ мавқеи худро дар бораи бидуни дурнамо будани таълим кардан ба раванди таълим оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар низоми таҳсилоти касбии олий дар ҷанбаи тамринӣ ҳаматарафа асоснок намудааст. Талаботи таҳсилоти олий далолат мекунад, ки ҷузъи таркибии муҳтавоии машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд дар навбати аввал вазифаи таҳсилотиро иҷро намояд, дараҷаи сифатии таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро баланд бардорад.

Коркарди натиҷаҳои пурсишномаи гузаронидашуда имкон дод, ки дар ҷавобҳои баъзе омӯзгорон як силсила ихтилофҳо ошкор карда шавад.

Дар ҷараёни таҳқиқот мо баъзе ақибнишинии омӯзгорони пурсидашударо аз самти ҳаракатӣ ба самти таҳсилотӣ мушоҳида намудем.

Ҷавобҳо ба саволҳои, ки бо зарурати таъмин намудани донишҷӯён бо машғулиятҳои ҷиддии донишҳои назариявии махсус дар рафти ташкили машғулиятҳои дахлдор ба сифати яке аз босамартарин шаклҳои ҳалли вазифаҳои дар назди раванди таълим матраҳбуда иртибот доштанд, инчунин ба кадрҳои кофӣ ихтилофнок буданд, ба мисли ҷавоб ба саволҳо дар бораи он, ки оё ба баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилоти умумӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ зарурат ҳаст.

Масалан, фақат камтар аз 20% пурсидашудагон зарурати таъмин кардани донишҷӯёнро бо донишҳои босифат оид ба сотсиологияи варзиш ва

тарбияи ҷисмонӣ эътироф мекунанд, дар ин ҳол қисмати асосии пурсидашудагон зарурати чораҳои иловагии нигаронидашуда ба баланд бардоштани дараҷаи таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимовро эътироф менамоянд. Ва дар ҳамин ҳол, аксарияти мутлақи онҳо муътақиданд, ки маҳз аз тарафи донишҷӯён донишҳои махсус мусоидат мекунад, ки дар онҳо мустақилият ва масъулият дар ҳалли вазъиятҳои мураккаби ҳаётӣ коркард гардад.

Ташаккули донишҳои махсус ба андешаи устодон дар рейтинги самтҳои муҳими фаъолияти педагогии онҳо қойҳои аз 3 то 5-ро ишғол мекунанд. Онҳо чунин мешуморанд, ки ҷанбаи муҳимтарин дар донишҷӯён мустаҳкам кардани саломатӣ ва дар онҳо рушд додани сифатҳои ҷисмонӣ мебошад (мавқеҳои 1-ум ва 2-юм).

Боз як далели тасдиқкуандаи мавқеи гуногуни устодон ба масъалаи оид ба зарурати тадрис дар ҷорҷӯбаи таҳсилоти умумӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ маводи методӣ ва назариявӣ равияҳои барои ин истифодашаванда мебошад.

Ба ақидаи 80% пурсидашудагон гузориши 3-дақиқагӣ дар ҷараёни ҳар як дарс қомилан кофӣ мебошад. Ба баёни дигар, аксарияти мутлақи омӯзгорони фанни баррасишаванда боварӣ доранд, ки гузориши кӯтоҳи мухтасари маълумоти ҷанбаи методӣ назариявидошта тарзи қомилан босамари таълим додани мутахассисони оянда дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бо донишҳои махсус мебошад.

Фаъолияти амалии аксарияти устодони фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» ба истифодаи машқҳои ҷисмонӣ ба сифати усули асосӣ ё ҳатто ягонаи методӣ дар баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилоти донишҷӯён дар соҳаи баррасишавандаи донишҳо мебошад.

Бо ифодаи зирақонаи В.П. Лукьяненко, чунин равиш аз тарафи донишҷӯён аз худ карда шудани донишҳои махсусро «дар ҷаҳиш, дар хез задан ва дар давидан» дар назар дорад. Мо метавонем вучуд доштани номувозинати

возеҳро дар фаъолияти амалӣ ба нафъичузъи таркибии муҳтавоии таҳсилоти оӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ муайян намоем.

Боз як ҷанбаи ихтилофнок дар масъалаи баррасишаванда мавқеи пурсидашавандагон нисбат ба ақидаи дар байни мутахассисон паҳнгардида, дар хусуси он, ки вазифаи асосии машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ на «машғул шудан ба гуфтугӯ», балки фаъолияти ҳадди аксари ҳаракатии донишҷӯён мебошад. Чунин нуқтаи назарро тақрибан 62% омӯзгорони пурсидашуда дастгирӣ мекунанд. Ҷолиб он аст, ки тақрибан 75% пурсидашудагон дар ин ҳол омодаسازیи ҳадафманди махсуси омӯзгорони ояндаро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба тадриси асосҳои назариявии фанни мазкур зарур мешауморанд.

Тавре ки натиҷаҳои пурсиши устодони сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов шаҳодат медиҳад, бештар аз 40% ҳолатҳои баҳодиҳии донишҷӯён аз рӯйи нишондиҳандаи хоҳишҳои онҳо ҷиҳати машғул шудан ба варзиш ва машқҳои ҷисмонӣ, инчунин аз рӯйи дараҷаи рушд ва сифатҳои ҷисмонӣ амалӣ мегардад. Дар ин ҳол, хеле камтар тавачҷуҳ ба нишондиҳандаи дараҷаи ҷалби донишҷӯён ба машғулиятҳои мунтазам ба машқу тамринҳо дода мешавад, ки ба андешаи мо, нодуруст аст, чунки ченаки мазкурро мо як ченаки калидӣ дар шароити ҷиддишавии талабот ба дараҷаи сифатнокии омодаسازیи омӯзгорони ояндаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ва зарурати тақмилдиҳии раванди таълим дар соҳаи мазкур ҳисоб мекунем.

Аз рӯйи ҷамъбасти пурсишномаи гузаронидашуда мо дар хусуси он эътимод ҳосил кардем, ки аксарияти омӯзгорон омода нестанд, ки самтгирии раванди таҳсилоти олиро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ амалӣ намоянд, инчунин боз дар ин бобат, ки устодон ба қадри кофӣ моҳияти дигаргуниҳои ҷараёndoштаро дар соҳаи таҳсилоти оӣ ва миёна мулоҳиза намекунанд, ки татбиқи босамари онҳо бо сабаби набудани шароити зарурӣ хеле ба душворӣҳо мувҷеҳ хоҳад гардид.

Озмоиши амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии зарурӣ барои дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ аз соли 2016 дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ҷараён доштааст. Чунин интихоби муассисаҳои таълимӣ вобаста ба дараҷаи тақрибан мушобеҳи таъминоти моддию техникии раванди таълим, миқдори қиёсшавандаи донишҷӯён, тавсифномаҳои онҳо аз рӯи ҳолати саломатӣ, азхудкунӣ ва дараҷаи заминавии рушди фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта будааст.

Ҳамин тавр, мо сабъ намудем, ки яке аз шартҳои калидии баргузори тачрибаро дар дараҷаи баланди сифатӣ дар ҳаммонандии ченакҳои гурӯҳҳои баррасишаванда иҷро намоем.

Ҳайати гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратиро муайян намуда, мо ба принсипи пайравӣ инамудем, ки тибқи он дар ибтидои таҳқиқот ин ё он маълумоти боэътимод оид ба тафовути назаррас дар миёни ченакҳое аз қабيلي дараҷаи фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта дар донишҷӯён, дар онҳо ташаккул ёфтани фаъолияти маърифатӣ, аз ҷумла фаъолияти амалиявӣ, маърифатӣ, ҷузъҳои арзишию ҳавасмандкунонӣ, ҳолати саломатӣ ва рушди умумии ҷисмонӣ вучуд надоштанд.

Ҳамчунон раванди таълими омӯзиш дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ҳаммонанд ташкил ёфта буд: ҳамаи иштироккунандагони тачриба таълимро дар басти якуми муассисаҳои таълимии дорои тақрибан дараҷаи ягонаи таъминоти моддию техникӣ ва аз рӯи барномаҳои ҳамнавъ (таҳти таҳрири А.А. Зданевич ва В.И.Лях) гузаронида буданд.

Маводи бойгонӣ ва ҳуҷҷатии (варақаи азхудкунӣ, инчунин ҳуҷҷатгузори омӯзгорони сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ) дорои муайянкунии ҳолати ҷории соҳаи таҳсилот, пеш аз ҳама, дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтанд.

Иттилоот дар бораи ҷанба, муҳтаво, ҳаҷми вазифаҳои хонагӣ, инчунин оид ба ҳаҷми сарбории ҳаракатиро ба донишҷӯён ба ғайр аз дигар манбаъҳо аз нақшаҳои таълимӣ ҳам ба даст овардем.

Омӯзиши варақаҳои азхудкунии донишҷӯён ба мо имкон дод, ки иттилоотро дар бораи иштироки донишҷӯён дар дарсҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, дар бораи самтгирии машғулиятҳои мазкур (амалиявӣ ё назариявӣ), дар бораи ҳолати саломатии донишҷӯён ва чи қадар онҳо бо сабаби беморӣ ба машғулиятҳои фанни таҳқиқшаванда иштирок надоштаанд, таҳия кунем.

Таҳлили ҳуҷҷатгузориҳои устодони сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ (аз ҷумла банақшагирии дарсӣ ва мавзӯӣ, барномаи корӣ ва нақшаҳои солонаи корҳои ҷанбаи варзишию оммавидошта) имкон дод, ки вижагии ташкили раванди таълим ва ҷанбаҳои алоҳидаи ташкилию методии баргузориҳои машғулиятҳои синфхонавӣ ва ғайра муайян карда шавад.

Ҳангоми омӯзиши вижагиҳои раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, аз ҷумла, шаклҳо, методҳо ва воситаҳои таълим методи мушоҳидаи педагогӣ истифода гардид.

Методи баррасишаванда омӯзиши чунин ҷанбаҳои раванди таълимро дар назар дорад:

- вижагиҳои махсуси тадриси донишҳои махсус ва корбурди амалии онҳо;
- вижагиҳои ташкили машғулиятҳои синфхонавӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ (методҳо, шаклҳо, воситаҳо, вазифаҳо ва шароити моддию техникии корҳо);
- муносибати донишҷӯён ба маводи методию назариявӣ оид ба фанни омӯхташаванда;
- аз тарафи таълимгирандагон дар зиндагии ҳамаарӯза истифода намулдани воситаҳои тарбияи ҷисмонӣ;
- ҷалб кардани донишҷӯён ба фаъолияти тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ ва варзишию оммавии берун аз дарсӣ.

Нақш ва ҷойгоҳе, ки сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ҳаёти минбаъдаи хатмкунандагон ишғол мекунад, дар чараёни таҳқиқот мавзӯи таваҷҷуҳи асосӣ буд.

Таҳқиқоти диссертатсионие, ки дар давраи солҳои 2016 -2019 баргузор гардид, аз се марҳила иборат буд.

Дар муддати марҳилаи якум гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ аз ҷумлаи донишҷӯёни факултетҳои Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ташкил карда шуданд.

Аксарияти омӯзгорон чунин мешуморанд, ки маҳз ба синну соли донишҷӯ дар раванди таълим, таваҷҷуҳи махсус додан зарур аст. Тибқи мулоҳизаи бамавриди педагоги барҷастаи замони пеш Я.А.Коменский, маҳз дар ҳамин давра дар инсон асосҳои ҷаҳонбинӣ, эътиқодот ва андешаҳо ташаккул меёбад. Я.А. Коменский муқоисаи тимсолии одами бебарорро бо зарфи шикастае ташбеҳ мекунад, ки ҳамеша дар худ «бӯйи дар натиҷаи истифодаи нахустин гирифтаашро» нигоҳ медорад. Муаллифи таҳқиқот бошад, муқоисаи синни ҷавониро гоҳе бо дарахт, гоҳе бо ҳалқаи ҷӯбин ва гоҳе бо пашм ва гоҳе бо нахустин таассуроти дар зиндагии инсон устувортарин меоварад [43, с.656].

Донишҷӯёни Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов саъй менамоянд, ки камбудҳои худро решакан карда, беҳтар шаванд, онҳо ба худтанқидкунӣ ва худмушоҳида тамоюл доранд, ки оид ба мулоҳизаи ҳар гуна ғаъолияти амалинамудаи онҳо шаҳодат медиҳад. Омӯзиш ҳамчун яке аз намудҳои ғаъолият бояд шахсро дигаргун сохта, ниёзмандҳои амалӣ ва маърифатии донишҷӯро қонеъ созад [95,с.511].

Дар ин ҳол, аз рӯйи ҷамъбасти таҳқиқоти сершумори самти психологию педагогӣ мо медонем, ки маҳз синни наврасӣ давраи коҳишбӣи мустақилият, ташаббуснокӣ, ғаъолиятнокӣ дар ғаъолнокии маърифатӣ ва ҳаракатӣ мебошад, ки дар натиҷа боиси коҳишбӣи азхудкунӣ ва коҳишбӣи ҳаҷми ғаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта мегардад.

Дар синни наврасӣ дар донишҷӯён дар миёни ангеаҳои асосӣ ҳамонҳое бартарӣ пайдо мекунанд, ки имкон медиҳанд, дар миёни ҳамсолон аз лиҳози ҷисмонӣ - бо нуруи худ ё ҳаҷми мушакҳои худ фарқ намоёнд. Барои ҷавони наврас муҳим аст, ки дар миёни дӯстони худ обрӯ дошта бошад ва дар шакли «зани воқеӣ» ё «марди воқеӣ» бошад. Дар писарбачаҳо нуруи ҷисмонӣ ва андоми мавзун дар духтарбачаҳо яке аз ангеаҳои калидӣ барои машғулиятҳои фаъоли машқҳои ҷисмонӣ мебошад. Ин талошҳои табиӣ ҷавононро бояд дар раванди таълим ба таври фаъол истифода намуда, барои онҳо шароити заруриро муҳайё бояд намуд.

Дар робита бо он нуктаҳое, ки дар боло зикр гардид, мо чунин мешуморем, ки таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд ба он нигаронида шуда бошад, ки таълимгирандагон донишҳои махсус ба даст оваранд ва онҳо дар таҷрибаи амалии худ манфиати онро бубинанд. Раванди таълим бояд ҳатман бо дарназардошти эҳсосоти мустақилият ва «калонсолӣ», ки ба наврасон хос мебошад ташкил шуда бошад. Барои донишҷӯён фароҳам намудани чунин шароит, махсусан муҳим тасаввур мешавад, ки дар он шароит онҳо метавонистанд ба таври ҳадди аксар захираи эҷодӣ ва ташаббуси худро, инчунин малакаҳои ташкилии худро дар фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ ва таҳсилотӣ заҳир менамуданд.

Аз тарафи донишҷӯён идрок гардидани аҳамияти таҳсил дар зиндагии минбаъда муносибати онҳоро ба фаъолияти таълимӣ муайян менамояд. Бинобар ин, дар ҳамкории миёни омӯзгор ва донишҷӯён таъба ба таҷрибаи зиндагӣ аҳамияти калон дорад.

Зарур аст, то ки дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов тамоми асосҳои назариявӣю методологияи гузошта шавад, ки ба донишҷӯён имкони идрок кардан, андеша рондан ва фаҳмидани нақши муҳими фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмониро имконпазир намояд ва онҳо дар зимни худмуайянкунӣ бо «калонсолӣ»-и худ дар амалия донишҳои бадастовардаи худро ба кор баранд.

Нуктаҳои дар боло зикргардида, тасдиқ мекунад, ки маҳз дар давраи таҳсил дар низоми муассисаҳои таълимии миёна ва олӣ барои дар наврасон инкишоф додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ва ташаккулёбии самтгирҳои арзишӣ, шавқу рағбат ва дастурҳои ангезавӣ ба фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ, ба машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш муносиб мебошад.

Дар чараёни таҳқиқоти озоишӣ бо пайгирии натиҷаҳои ҷорӣ мо дар бораи он мулоҳизаи тахминӣ пешниҳод намудем, ки шароити педагогии аз тарафи мо таҳиягардида ва ҳуди амсилаи озмоишӣ то чи ҳадде метавонанд аз оғози зинаи якуми таҳсилоти умумӣ барои дар донишҷӯён афзудани самаранокии ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мусоидат хоҳанд намуд.

Дар марҳилаҳои аввали таълим донишҷӯён оид ба муҳим будан ва таъсири машқҳои ҷисмонӣ ба организми инсон бо мақсади ташаккули заминаҳо барои идроки бештар мукаммали аҳамияти фаъолияти ҳаракатӣ дар зиндагии ҳамагӯза бояд тасаввури умумиро ба даст оранд.

Дар ҷорчӯбаи марҳилаи дуҷуми таҳқиқот ташаккулёбии гурӯҳҳои GO_2 ва GN_2 амалӣ гардида, муҳтавои таҷрибавии таҳқиқоти ҷанбаи таълимидошта оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ тасҳеҳ гардид, амалисозии татбиқи шароити педагогии дар чараёни таҳқиқот ошкоргардида дар зинаи аввалияи раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ сурат гирифт.

Ташкили раванди таълимии умумитаҳсилотӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ҳар ду гурӯҳҳо бо дарназардошти шароити педагогие, ки дар чараёни таҳқиқот ошкор гардида буданд, инчунин тибқи амсилаи таҳиянамудаи мо, ки дар асоси он истифодаи васеи имконоти иттилоотии фанни таълимии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ қарор дорад, ҳамчунин корбурди маҷмӯаи донишҳои тарбияи ҷисмонӣ ба сифати абзори калидии дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи

маърифатидошта ва болоравии дараҷаи сифатии таҳсилоти донишҷӯён дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мебошад.

Дар асоси раванди таҳсилоти умумӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар гурӯҳҳои ГН₁ ва ГН₂ методҳо, шаклҳо, воситаҳо ва равишҳо ба ташкилҳои он гузошта шуда буданд.

Тавре ки дар боби якуми таҳқиқоти мазкур нишон дода шуда буд, таҳқиқоти сохтори фаъолнокии маърифатӣ имкон дод, ки ҷузъҳои таркибии асосии фаъолияти амалиявӣ, маърифатӣ ва анғезавию арзишӣ ошкор карда шаванд.

Арзёбии ҳар як ҷузъи таркибӣ бо ёрии тестҳо (санҷишҳо) ва методикаҳои бештар иттилоотибуда ва махсус интихобгардида, ки аз тарафи мо бо дарназардошти вимаҷии раванди таҳсилот мувофиқгардонидашуда дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ роҳандозӣ гардид.

Дар миёни онҳо инҳоро қайд мекунем:

- ҷузъи тақрибии анғезавию арзиширо аз рӯи методикаҳои В.С. Юшкевич (талаботи маърифатӣ); Е.П. Илйина (талабот дар фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта); Н.А.Курдюкова ва Е.П. Илйина (дараҷаи ҳавасмандии донишҷӯён ба омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ);

- методикаи маҷмӯии мувофиқнамудаи А.Д. Андреева - Ч.Д. Спилбергер;

- ҳангоми арзёбии ҷузъи таркибии фаъолияти амалиявӣ методикаҳои М. Рокич (низомии арзишҳо); Г.Н. Казантсева (муносибати донишҷӯён ба машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ); Люшер (ниёзмандии донишҷӯён ба мавзӯи баррасишаванда);

- ҷузъи таркибии маърифатӣ аз рӯи методикаҳои зерин арзёбӣ мегардад: В.П. Беспалко (дараҷаи сифатии азхудшавии малакаҳо ва донишҳои дастурию методӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ), В.И. Андреев, А.М. Прихожан ва Р.И. Айзман (саъю кӯшиш ба худомӯзӣ).

Самаранокии таҳқиқоти озмоишӣ бо ёрии таҳлили риёзию оморӣ арзёбӣ мегардад.

Эътимоднокии натиҷаҳои бадастомада ҳангоми таҳқиқоти фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бо истифодаи меёри Х санҷида шуданд. Сабаби асосии ин гуна интиҳоб самаранокии метод маҳз дар ҳолатҳои дорои интиҳобҳои санҷидашавандаҳо (аз 20 то 100 нафар) будааст, ки ба туфайли он имкони муқоисаи эътимоднокии тағйироти нишондиҳандаҳои дар натиҷаи таҷриба ба вуқӯмада фароҳам шудааст.

Дар миёни сабабҳои интиҳоби методи мазкур, қобилияти ба таври воқеъбинона ва босифат арзёбӣ намудани ҷамъбасти санҷишу тестҳо, суҳбатҳо, пурсишҳо, пурсишномагузарониро қайд менамоем. Чун қоида, ҷавобҳо ба саволҳо тафриқа намудани онҳоро аз рӯйи якчанд категорияҳо вобаста ба муносибати пурсидашавандаҳо ба ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти педагогӣ («намедонам», «бале», «на») ба назар мегирад.

Иштироккунандагони ҳар як гурӯҳ аз рӯйи ду дараҷа тақсим шуда буданд. Ба дараҷаи якум донишҷӯёне дохил шуда буданд, ки вазифаро иҷро карда буданд, ба дараҷаи дуюм онҳое шомил гардида буданд, ки аз уҳдаи иҷрои вазифа набаромада буданд. Эътимоднокии натиҷаҳо бо ёрии ҷадвалҳои бисёрхонаӣ, ки муқоисаи нишондиҳандаҳои гурӯҳҳои гуногунро дар байни худ имконпазир мекарданд, муайян карда мешуд.

Ҷадвали 2. Ҷадвали ҷорхонагии муайянкунии эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти педагогӣ

Гурӯҳ	Дараҷаи 1	Дараҷаи 2	Миқдори иштироккунандагони таҷриба
Гурӯҳи озмоишӣ	O1	O2	$O1 + O2 = N_T$
Гурӯҳи назоратӣ	H1	H2	$H1 + H2 = N_H$
Дар маҷмуъ	$O1 + H1$	$O2 + H2$	$N_T + N_H = N$

Эзоҳ: T_j - шумораи дар ГО машғулбудагоне, ки вазифаро иҷро кардаанд; O_2 - шумораи дар ГО машғулбудагоне, ки вазифаро иҷро накардаанд; H_1, H_2 - шумораи дар ГН машғулбудагоне, ки вазифаро иҷро кардаанд ва накардаанд; N - теъдоди умумии мушоҳидашавандагон баробари $O_1 + O_2 + H_1 + H_2$, ё $nt + pn$ мебошад..

Ҳангоми муайянкунии эътимоднокии натиҷаҳои тестҳои дараҷаи омодагии ҷисмонӣ t -меъёри Студент истифода гардид. Методи мазкур ҳангоми муқоисаи натиҷаҳо аз рӯйи ҷадвали робитаҳо ва ҷадвали фосилавӣ ба кор бурда шудааст.

Арзёбии ҷузъи таркибии анғезавию арзишӣ бо ёрии методикаҳои мувофиққунонидашуда ба таҳқиқоти ҳавасмандкунии донишҷӯён ба омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ (Н.А. Курдюкова, Е.П. Илйина), инчунин ниёзмандиҳои онҳо дар фаъолияти ҳаракатӣ (Е.П. Илйина) ва ҷанбаи имаърифатидошта (В.С. Юркевич) амалӣ карда шуд.

Бо ёрии методикаи Н.А. Курдюкова, Е.П. Илйина «Самтгирии донишҷӯён дар фарогирии донишҳо» дараҷаи ҳавасмандии донишҷӯён ба дарёфти донишҳои нав муайян карда мешавад. Дар ҷадвали 3 мо ҷамъбасти қорбурди онро пешниҳод намудаем.

Ҷадвали 3. Пешравии дараҷаи самтгирӣ ба фарогирии донишҳои соҳаи тарбияи ҷисмонӣ дар қараёни мушоҳидаи бардавом аз болои намоёндагони гурӯҳҳои дараҷавӣ

Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот							
Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дараҷаи ҳавасмандӣ			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯйи χ^2		
		баланд	миёна	паст	χ^2 бухр	χ^2 муш. оҳ	X муқоиса
Пеш аз таҷриба	ГН1	22%	26%	52%	5,99	0,2	$\chi^2_{бухр.} >$
	ГО1	17%	26%	57%			$\chi^2_{мушох.}$

Баъд аз таҷриба	ГН1	44%	26%	30%	5,99	7,4	X2бухр<
	ГО1	61%	39%	0			X2мушоҳ.
Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуҷуми таҳқиқот							
Пеш аз таҷриба	ГН2	24%	33%	43%	5,99	0,5	X2бухр.>
	ГО2	24%	19%	57%			X2мушоҳ.
Таҳқиқоти фосолавӣ	ГН2	29%	33%	38%	5,99	7,9	X2бухр<
	ГО2	67%	14%	19%			X2мушоҳ.
Баъд аз таҷриба	ГН2	24%	38%	38%	5,99	8,3	X2бухр<
	ГО2	81%	14%	5%	5,99		X2мушоҳ.

Чунонки натиҷаҳои донишҷӯёни Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов (ГО1, ГН1, ГО2, ГН2), ки мо дар муддати ду марҳилаи таҳқиқот ба даст овардем, истифодаи амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида ҳангоми ташкили таҳсилоти умумӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ имкон медиҳад, ки афзоиши назарраси ҳавасмандии донишҷӯён ба фарогирии донишҳо ва малақаҳои нав дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ (нишондиҳандаи миёнаи афзоиш ба 51% мерасад) муяссар гардад.

Аз нахустин марҳилаҳои раванди таълими оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ҷорӣ намудани шароити педагогии таҳиянамудаи мо, имкон дод, ки дараҷаи самаранокӣ дар муқоиса бо гурӯҳи якуми озмоишӣ ба андозаи 20% (61% дар ГО1 ва 81% дар ГО2 аз рӯи дараҷаи ҳавасмандӣ ҳангоми хотимаи таҷриба) баланд бардошта шавад.

Дар ҷадвали 4 нишондиҳандаҳои тавсифкунандаи ниёзмандии донишҷӯён дар фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта, ки бо ёрии тести (санҷиши) Е.П. Илйина ба даст омадаанд, пешниҳод мегардад.

Ҷадвали 4. Пешравии дараҷаи ташаккулёфтагии ниёзмандӣ фаъолияти ҳаракатӣ

Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот

Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дараҷаи ниёзмандӣ ба фаъолияти ҳаракатӣ			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯи χ^2		
		Баланд	миёна	паст	χ^2 бухр.	χ^2 мушоҳ.	Хмуқо-иса
Пеш аз таҷриба.	ГН1	39%	26%	35%	5,99	1,4	$X^2_{бухр.} > X^2_{мушоҳ.}$
	ГО1	39%	29%	32%			
Баъд аз таҷриба	ГН1	13%	22%	65%	5,99	13,7	$X^2_{бухр.} < X^2_{мушоҳ.}$
	ГО1	52 %	48%	0			
Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуюми таҳқиқот							
Пеш аз таҷриба	ГН2	24%	38%	38%	5,99	4,7	$X^2_{бухр.} > X^2_{мушоҳ.}$
	ГО2	22%	40%	38%			
Таҳқиқоти фосилавӣ	ГН2	19%	24%	57%	5,99	12,8	$X^2_{бухр.} < X^2_{мушоҳ.}$
	ГО2	62%	38%	0			
Баъд аз таҷриба	ГН2	17%	38%	45%	5,99	14,3	$X^2_{бухр.} < X^2_{мушоҳ.}$
	ГО2	67%	33%	0			

Тавре ки натиҷаҳои санҷишҳо (тестҳо) нишон медиҳанд, дар гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ корбурди амсилаи пешниҳоднамудаи мо аз зинаҳои ибтидоии таълим (ГО₂) имкон медиҳад, ки миқдори донишҷӯёни дорои дараҷаи баланди ниёзмандӣ ба фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта ба андозаи 45% афзоиш дода шавад. Қобили қайд аст, ки нишондиҳандаи мазкур барои ГО₁ ба 13% баробар буда, барои гурӯҳҳои назоратӣ бошад, коҳишёбии назаррасро нишон додааст.

То замони хатми муассисаи таълимӣ дар гурӯҳҳои ГО₁ ва ГО₂ донишҷӯёни дорои дараҷаи пасти ниёзмандии фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта боқӣ намонданд. Ҳамин тавр, корбурди амсилаи озмоишӣ ва шароити

педагогӣ дар марҳилаи ибтидоии таълим ба таври ҳадди аксар самаранокии онро баланд хоҳад намуд.

Дараҷаи фаъолнокии маърифатӣ бо ёрии пушишномагузаронӣ тибқи методикаи В.С. Юркевич, ки дар натиҷаи мувофиқкунонӣ ва соддакунӣ вазифаи худро ба дараҷаи олӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ иҷро намудааст, муайян карда мешавад. Дар ҷадвали 5 мо натиҷаи ҳамин пурсишномаро пешниҳод намудаем.

Ҷадвали 5. Пешравии дараҷаи ташаккулефтагии ниёзмандиҳои маърифатӣ

Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дараҷаҳои ниёзмандиҳои маърифатӣ			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯи Х2		
		баланд	миёна	паст	Х2 бухр	Х2 мушоҳида	Хмуқоиса
Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот							
Пеш аз таҷриба	ГН1	35%	39%	26%	5,99	1,4	Х2бухр.>Х2мушоҳида
	ГО1	33%	41%	26%			
Баъд аз таҷриба	ГН1	22%	52%	26%	5,99	12,7	Х2бухр.<Х2мушоҳ.
	ГО1	65%	13%	22%			

Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуюми таҳқиқот

Пеш аз таҷриба	ГН2	29%	57%	14%	5,99	4,3	Х2бухр.<Х2м ушоҳ.
	ГО2	29%	43%	28%			
Таҳқиқоти фосилавӣ	ГН2	24%	43%	33%	5,99	7,8	Х2бухр.<Х2м ушоҳ.
	ГО2	48%	38%	14%			
Баъд аз таҷриба	ГН2	24%	38%	38%	5,99	11,3	Х2бухр.<Х2м ушоҳ.
	ГО2	71%	19%	10%			

Тавре ки аз ҷадвали 5 дида мешавад, дар оғози таҳқиқот донишҷӯёни факултети «Тарбияи ҷисмонӣ» дар ҳар ду гурӯҳҳо (ГН₂, ГО₂,) ва факултети «Тайёрии ҳарбӣ» (ГН₁, ГО₁) дараҷаи ба қадри кофӣ баланди ниёзмандӣ ба

донишхоро (мутаносибан, 29% ва 35%) нишон доданд. Дар гурӯҳҳои озмоишӣ дар натиҷаи таҷриба нишондиҳандаҳои мазкур афзоиш намуданд (ба андозаи 30% барои ГО₁ ва 42% барои ГО₂) ва мутаносибан, 65% ва 71% -ро ташкил доданд. Дар ин ҳол, гурӯҳҳои назоратӣ сукут, яъне пастшавии нишондиҳандаҳоро ба андозаи 13% барои ГН₁ ва 5% барои ГН₂ нишон доданд.

Арзёбии ҷузъи таркибии ангезавию мақсадии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта аз он шаҳодат медиҳад, ки нишондиҳандаҳо дар ҳар ду гурӯҳи озмоишӣ ба шароити нобаробарии Х₂бухр. Х₂ мушоҳ. ҷавоб додаанд, ки он эътимоднокии натиҷаҳои бадастомада ва дараҷаи баланди самаранокии амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии таҳиянамудаи моро тасдиқ намуд.

Ҷузъи таркибии маърифатӣ аз рӯйи методикаҳои тағйирдодашуда арзёбӣ гардидааст, ки ба омӯзиши омодагии донишҷӯён ба худомӯзӣ, инчунин ба муайянкунии дараҷаи малака ва донишҳои дастурию методӣ ва назариявӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мувофиқ карда шуда буд.

Дар ҷадвали 6 нишон дода шудааст, ки донишҷӯён чи қадар ба худомӯзӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ омода мебошанд.

Ҷадвали 6. Динамикаи дараҷаи ташаккулефтагии омодагӣ ба худомӯзӣ

<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот</i>							
Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дараҷаи омодагӣ ба худомӯзӣ			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯйи х₂		
		баланд	миёна	паст	Х ₂ бухр	Х ₂ муш шоҳ.	Х муқоиса.
Пеш аз таҷриба	ГН1	9%	17%	74%	5,99	1,6	Х ₂ бухр.<Х ₂ мушоҳ.
	ГО1	11%	13%	76%			
Баъд аз таҷриба	ГН1	13%	26%	61%	5,99	11,3	Х ₂ бухр.<Х ₂ мушоҳ.
	ГО1	61%	30%	9%			

<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуюми таҳқиқот</i>							
Пеш аз таҷриба	ГН2	10%	14%	76%	5,99	2,1	X2бухр.<X2 мушоҳ..
	ГО2	7%	14%	79%			
Таҳқиқоти фосилавӣ	ГН2	14%	29%	57%	5,99	13,9	X2бухр.<X2 мушоҳ.
	ГО2	52%	29%	19%			
Баъд аз таҷриба	ГН2	24%	14%	62%	5,99	14,7	X2бухр.<X2 мушоҳ.
	ГО2	71%	19%	10%	5,99		

Тавре ки маълумоти ҷадвали 6 шаҳодат медиҳанд, дар муддати марҳилаҳои якум ва дуюм беш аз 70% донишҷӯёни гурӯҳҳои таҷрибавию назоратӣ нишондиҳандаҳои пасти омодагӣ ба худомӯзиро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ намоиш доданд. Беҳбудии назарраси нишондиҳандаҳои мазкур дар зинаи хотимавии таҳқиқот сурат гирифтааст, вақте ки дар ҳар ду гурӯҳҳои озмоишӣ теъдоди донишҷӯёни дараҷаи на чандон баланддошта ба ҳисоби миёна ба андозаи 68% коҳиш ёфтааст, дар сурате ки барои гурӯҳҳои назоратӣ рақами мазкур 13% ва 14%-ро ташкил дода буд.

Таҳқиқот нишон доданд, ки донишҷӯёни факултети «Варзиш» (тақрибан 81%) дар он шавқу рағбат нишон доданд, ки натиҷаҳои омодагии ҷисмонии худро пайгирӣ намоянд. Дар давраи таҳсил дар донишқада ин гуна донишҷӯён дар гурӯҳи озмоишӣ ба андозаи 8% афзоиш ёфтанд, гурӯҳи назоратӣ бошад, яқбора коҳишёбии ин нишондиҳандаро (ба андозаи 61%) нишон додааст.

Таҷрибаи аз тарафи мо созмондодашудаи ташкили раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш корбурди равишҳоеро пешбинӣ мекунад, ки аз усулҳои анъанавӣ бо талаботи бештар ба омӯзиши маводи дастурию методӣ ва назариявӣ аз тарафи таълимгирандагон дар соҳаи донишҳои баррасикунондаи моро дар назар дорад.

Дар давраи таҳсил дар факултети «Варзиш» пастшавии худбаҳодиҳии донишҷӯён нисбат ба донишҳо оид ба фанни «Сотсиологияи варзиш ва

тарбияи ҷисмонӣ» (гурӯҳи назоратӣ ба андозаи 31% ва дар гурӯҳи озмоишӣ ба андозаи 85%) ба мушоҳида расидааст. Мо чунин мешуморем, ки ин гуна тафовут дар нишондиҳандаҳо натиҷаи он будааст, ки донишҷӯёни гурӯҳи озмоишӣ ба андозаи бештар гуногуншаклӣ ва вусъати донишхоро дар ҷорҷӯбаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дарк мекунанд, ки он баҳодиҳии воқеъбинонатари донишҳои худ дар соҳаи мазкурро вобаста месозад.

Барои баҳодиҳии аз тарафи донишҷӯён азхудшавии малакаҳо ва донишҳои ҷанбаи махсусдошта оид ба фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» мо таносуби сатҳи мураккабии маводи тадрисшавандаро бо ин ё он дараҷаи таҷрид ба кор бурдем.

Аллакай дар марҳилаи хотимаёбии таҳқиқот 83% аз ГН 1 ва 2 ва 4% донишҷӯён аз ГО1 мутаносибан, дараҷаҳои «намунавӣ» ва «шогирдона»-и донишхоро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ доштанд. Дар зимн, дар ГО2 чунин ҳолатҳо ошкор нашудааст. Шумораи донишҷӯёне, ки баъди ба охир расидани таҷриба дараҷаи донишҳои «эвристикӣ»-ро намоиш доданд, дар гурӯҳи таҷрибавии якум аз 15% то 67%, дар гурӯҳи дуюм бошад, аз 6% то тақрибан 54% афзоиш дошт. Нишондиҳандаҳои гурӯҳҳои назоратӣ хеле камтар буданд: дар гурӯҳи якум 12% - 17%, дар гурӯҳи дуюм бошад, 6% -12%-ро ташкил намуд.

Танҳо донишҷӯёни ҳар ду гурӯҳҳои озмоишӣ донишҳои дараҷаи «эҷодӣ»-ро нишон доданд. Қобили қайд аст, ки дар ин ҳол нишондиҳандаи гурӯҳи дуюми озмоишӣ ба андозаи 17% баландтар буд, зеро маҳз дар ҳамин гурӯҳ ташкили таълими сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ тибқи амсилаи нав аз марҳилаҳои ибтидоии таълим амалӣ гардидааст.

Ҳамин тавр, аксарияти мутлақи донишҷӯён аз ду гурӯҳи озмоишӣ аз дараҷаи «намунавӣ» ва «шогирдона»-и донишҳо ба дараҷаҳои «эҷодӣ» ва «эвристикӣ» гузаштанд. Дар ин ҳол, дар гурӯҳҳои назоратӣ дараҷаҳои «намунавӣ» ва «шогирдона»-ро мутаносибан, 88% ва 94% донишҷӯён намоиш доданд, дар охири таҳқиқот бошад, дар минтақаҳои «эҷодӣ» ва

«эвристикӣ» фақат 17% ва 10% донишҷӯён (ГН1 ва ГН2, мутаносибан) қарор доштанд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда мақсаднокии истифодаи амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии пешниҳоднамудаи моро ҳангоми ташкили раванди таълим оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба сифати омилҳои муҳими баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилоти умумӣ дар соҳаи таҳқиқшаванда тасдиқ намуданд.

Арзёбии ҷузъи таркибии фаъолияти амалиявии ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба омӯзиши ҷунин ҷанбаҳо асос меёбад:

- ниезмандӣ дар фанни таълимии омӯхташаванда;
- муносибати донишҷӯён ба дарсҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, инчунин ангеҷаҳои иштирок дар онҳо (аз рӯйи усули Г.Н. Казантсева);
- арзишҳои абзорӣ ва ниҳой (методикаи М. Рокич);
- мониторинги мунтазами натиҷаҳои баъд аз таҳқиқоти озмоишӣ.

Методикаи Г.Н. Казантсева барои омӯзиши муносибати донишҷӯ ба ин ҷе он ашӯ, ҷе умуман таълим (фасли 1), инчунин барои ошкорсозии сабаби ин ҷе он муносибат (фасли 2) пешбинӣ гардидааст.

Тавре ки додаҳо шаҳодат медиҳанд, дар оғози таҳқиқот машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ фақат барои 30% донишҷӯён аз гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ мавриди писанд қарор гирифта буданд, дар ин ҳол, 9% ва 7%, мутаносибан, онро ҳамчун дарси номақбул қайд намудаанд.

Дар хотимаи таҷриба бошад, сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ танҳо ба 13% донишҷӯён аз гурӯҳи назоратӣ писанд омада, дар гурӯҳи озмоишӣ нишондиҳандаи мазкур то 57% афзоиш дошт.

Ҷамъбасти мушоҳидаҳои бардавом, ки баъд аз ду сол аз замони қисмати асосии таҷриба баргузор шуда буданд, аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки донишҷӯёни курсҳои болоӣ аз гурӯҳи назоратӣ танҳо дар 13% ҳолатҳо машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро мақбулу

писандида медонанд. Барои гурӯҳи озмоишӣ нишондиҳандаи мазкур ба 41% баробар буд. Қобили қайд аст, ки коҳишҳои нишондиҳандаи мазкур дар гурӯҳи озмоишӣ, асосан аз ҳисоби фанҳои тахассусӣ ба вуқӯъ омадааст. Дар ин ҳол, дар миёни донишҷӯён аз гурӯҳи озмоишӣ касоне ошкор нашуданд, ки фанҳои мавриди таҳқиқро на писандида ҳисоб кунанд. Ин ҳам ба донишҷӯёни курсҳои поён ва ҳам курсҳои боло дахл дорад. Барои гурӯҳи назоратӣ бошад, нишондиҳандаи мазкур 26%-ро ташкил намуд.

Тавре ки марҳилаи дуҷуми таҷриба нишон дод, барои донишҷӯёни факултетҳои «Тарбияи ҷисмонӣ» ва «Варзиш» машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар аксарияти ҳолатҳо мавриди писанд мебошанд ва умуман донишҷӯёне нестанд, ки ба онҳо машғулиятҳои мазкур таъби дил набошанд.

Дар гурӯҳи дуҷуми озмоишӣ дар муддати таҳсил дар факултетҳои «Сайёҳӣ» ва «Тайёрии ҳарбӣ» ҳам донишҷӯёне набуданд, ки машғулиятҳои оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро номақбул ҳисоб кунанд, дар ҳоле ки дар гурӯҳи назоратӣ 2 нафар ҳамин гуна донишҷӯён ошкор шуданд - 19%. Дар ГН2 дар давраи таҳсил миқдори донишҷӯёне, ки ба онҳо ин фан писанд омада буд, ба андозаи 33% коҳиш ёфт. Дар гурӯҳи озмоишӣ бошад, мо таносуби баракси нишондиҳандаҳои баррасишавандаро мушоҳида мекунем.

Баъди хотимаи таҷриба дар ҳар ду гурӯҳ нишондиҳандаҳои донишҷӯёне, ки ба онҳо ин фан писанд омада буд, коҳиш ёфтанд (дар ГН2 ба андозаи 14%, дар ГО2 ба андозаи 9%), ки ин падида, албатта, аз гузаштани таваҷҷуҳи бештар ба фанҳои тахассусӣ тавзеҳ мегардад.

Ангезаҳои авлавият дар ибтидои раванди таълим дар факултети «Сайёҳӣ» барои донишҷӯён аз ГО1, ГО2 хоҳиши фозилу пурдон шудан буд (30%), дар оғози таҳсил бошад, дар донишқада 17% саъю кӯшиши омӯхтани мустақилона иҷро кардани машқҳои ҷисмониро намоиш доданд, 21% донишҷӯён бошад, хоҳиши донишҳои амиқ ба даст оварданро доштанд. Дар гурӯҳи назоратӣ донишҷӯён гунаҳои дар боло зикргардидаро баробараҳамият

ҳисоб мекунад, аммо барои таҳсил дар донишкада 31% барои худ хоҳиши босавод шуданро афзалиятнок медонанд.

Барои омӯхтани дараҷаи қаноатмандӣ аз фанни баррасинамудаи худ мо гунаи ихтисоршудаи тести рангаи Люшерро истифода намудем, ки дар он пурсидашудагон муносибати худро ба машғулиятҳо тавассути интихоби ранги муайян аз рӯйи дараҷаи писандидагии он сурат мегирифт.

Дар марҳилаи хотимавии таҳқиқот пажӯҳиши низоми арзишии донишчӯён аз гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ баъди хатми МТК роҳандозӣ карда шуд. Дар ин ҳол методикаи М. Рокич, ки дар ҷараёни он ба донишчӯён ҳолҳои рейтингии ба арзишҳои ҳаёти пешниҳодгардида дода мешуд, зимнан, ҳоли 1 баландтарин ҳисоб мешуд.

Донишчӯёни факултети «Тарбияи ҷисмонӣ» аз ГО1 дар ҷойи аввал саломатиро гузоштанд. Зиндагии ғайратмандонаро фаъолонаро донишчӯён ба сифати арзиши ҳаётӣ дар ҷойи дуюм қарор доданд. Арзишҳое аз қабili зебоии санъат ва табиат, эътимод ба нафс (боварӣ ба худ), некуаҳволии моддӣ ва офият ҳам дар ҳамин мавқеъ қарор доштанд. Дар гурӯҳи якуми назоратӣ се ҷойи аввали афзалиятҳоро эътимод ба нафс, саломатӣ ва хиради зиндагӣ ишғол намуданд. Кору шуғли ҷолиб дар мақоми чорум қарор дошт. Арзиши рушди ақлонӣ ва маърифат барои донишчӯёни гурӯҳи озмоишӣ дар мавқеи 7 ва барои гурӯҳи назоратӣ дар ҷойи 14 қарор дошт.

Донишчӯёни факултетҳои «Варзиш» ва «Тарбияи ҷисмонӣ» намояндагони ҳар ду гурӯҳ дар ҷойи аввал саломатиро гузоштанд. Дар ин ҳол, зиндагии ғайратмандонаро донишчӯён аз гурӯҳи назоратӣ дар мавқеи дуюм, намояндагони гурӯҳи назоратӣ танҳо дар мавқеи 13 ҷой доданд. Зимнан, дар донишчӯёни гурӯҳи назоратӣ эътимод ба нафс ва ҳаёти хушбахтонаи оилавӣ ҷойҳои дуюм ва сеюмро ишғол карданд. Арзиши рушди ақлонӣ ва маърифат барои донишчӯёни ГО1 мавқеи панҷум ва барои ГН1 мавқеи 14-умро доштааст.

Чадвали 6. Динамикаи дараҷаи ташаккулефтагии фаъолияти маърифатӣ

Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот							
Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дараҷаи рушд			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯйи меъёри χ^2		
		баланд	миёна	паст	χ^2 бухр	χ^2 мушоҳ.	X муқоиса.
Пеш аз таҷриба		30%	48%	22%	3,8	0,1	$X^2_{бухр.} > X^2_{мушоҳ.}$
	ГО1	26%	57%	17%	3,8		
Баъд аз таҷриба		17%	44%	39%	3,8	4,1	$X^2_{бухр.} < X^2_{мушоҳ.}$
	ГО1	52%	35%	13%	3,8		
Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуюми таҳқиқот							
Пеш аз таҷриба		52%	38%	10%	3,8	0,2	$X^2_{бухр.} > X^2_{мушоҳ.}$
	ГО2	48%	38%	14%	3,8		
Таҳқиқоти фосилавӣ		38%	33%	29%	3,8	4,6	$X^2_{бухр.} < X^2_{мушоҳ.}$
	ГО2	67%	24%	9%	3,8		
Баъд аз таҷриба		38%	38%	24%	3,8	5,7	$X^2_{бухр.} < X^2_{мушоҳ.}$
	ГО2	71%	29%	0	3,8		

Аз нишондиҳандаҳои чадвал маълум мешавад, ки дар марҳилаҳои аввали таҳқиқот дар факултетҳои «Сайёҳӣ» ва «Тайёрии ҳарбӣ» ба ҳисоби миёна тақрибан 28% донишҷӯён дараҷаи баланди фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаро (ГО1 -26% ва ГН1 - 30%) намоиш доданд. Марҳилаи хотимавӣ бошад, афзоишро ба андозаи 26% дар гурӯҳи озмоишӣ ва сукут кардани нишондиҳандаи мазкурро дар гурӯҳи назоратӣ ба андозаи 13% нишон додааст.

Ҳангоми марҳилаи дувуми таҳқиқот намоёндагони ҳар ду гурӯҳ (тақрибан ба ҳисоби миёна 50%) дараҷаи баланди фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаро нишон доданд, ки тақрибан ба андозаи 22% аз ҳамин нишондиҳандаи марҳилаи якум (барои ГО1) баландтар мебошад. Дар марҳилаи хотимавӣ дар гурӯҳи озмоишӣ афзоиши донишҷӯёни дорои дараҷаи баланди фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ба андозаи 23% ба назар расидааст. Дар гурӯҳи назоратӣ ин нишондиҳанда ба андозаи 14% коҳиш доштааст.

Дар зинаи дуҷуми таҳқиқоти озмоишӣ донишҷӯён аз гурӯҳи ГО2 дар ҷараёни машғулиятҳои дастурию методӣ мароқи зиндаро ба методҳои беҳтаркунандаи сифатҳои ҷисмонии худ зоҳир намуданд, инчунин ба тартибу танзими маҷмӯаи машқҳои ҷисмонии ҷанбаи пешгирикунандадошта машғул буданд. Тавре ки таҳқиқоти минбаъда нишон доданд, доираи шавқу рағбатҳои ҷунин донишҷӯён бемайлон фардӣ гардида, вусъати бештар ёфтааст.

Донишҷӯёни факултетҳои «Тарбияи ҷисмонӣ» ва «Варзиш» аз ҳар ду гурӯҳи озмоишӣ дар ташкил, банақшагирӣ ва баргузориҳои ҷорабиниҳои варзишию оммавӣ ва тарбияи ҷисмониро солимгардонӣ иштироқи фаъолона доштанд, зеро ҷунин фаъолият ҳатмӣ будааст ва баҳодиҳии он дар ҷорчӯбаи машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ амалӣ карда мешуд.

Донишҷӯён ҳатто, дар назари аввал, вазифаҳои одиро иҷро намуда, бо ҳамин онҳо донишҳои бадастовардаи худро мустаҳкам намуда, тавонистанд бо машварат ба ҳамсолони худ аз гурӯҳҳои дигар дар иҷро намудани машқҳои ҷисмонӣ дар ҷорчӯбаи машғулиятҳои мустақилона ғрӣ расонанд.

Хулосаи боби 2

Таҷрибаи ташкилнамудаи мо оид ба ташкил дадани раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба кор бурдани равишҳоеро дар назар дорад, ки аз усулҳои анъанавӣ бо талаботи бештари худ ба омӯхташудани маводи дастурию методӣ ва назариявӣ аз тарафи таълимгирандагон дар соҳаи донишҳои мавриди баррасии мо тафовут дорад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти роҳандозишуда мақсаднокии истифодаи амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии пешниҳоднамудаи моро ҳангоми ташкили раванди таълим оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба сифати омилҳои муҳими баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилоти умумӣ дар соҳаи мавриди таҳқиқ тасдиқ намуданд.

Дар ташкили раванди таҳсилоти соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ворид сохтани амсила ва шароити педагогии пешниҳоднамудаи мо дар ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккул ёфтани ҳар як аз хосиятҳо ва сифатҳои шахсии алоҳида баррасигардида, ки дар асоси арзишҳои ғаволиятию амалӣ, талаботӣ ва анғезавию арзишии ҷузъи таркибии ғаволияти ҷанбаи маърифатидошта қарор дорад, ба таври мусбат таъсир мерасонад.

Донишҷӯёни дар ҳаёати ҳар ду гуруҳи таҷрибашаванда нишондиҳандаҳои баланди ғаволияти ҳаракатӣ ва маърифатидоштаро на танҳо дар ҷараёни раванди таълим дар муассисаи таълимӣ, балки баъд аз хатми таҳсил низ намоиш доданд.

Тавре, ки натиҷаҳои мушоҳидаҳои бардавом шаҳодат медиҳанд, бисёре аз донишҷӯёни дар ҳаёати гурӯҳҳои таҷрибавибуда баъд аз хатми таҳсил низ, ба маҳалли кори худ рафта, ба ғаволияти варзишию тарбияи ҷисмонии худ идома дода, ба бахшҳои варзишии гуногунсамт мераванд. Як теъдод хатмкардагон баъди фарогирии таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ҳамин соҳа машғули кор мебошанд.

Аз ҷуфтаҳои боло хулоса бароварда, қайд мекунем, ки маводи таҳқиқоти пешниҳодгардида дурустии далелҳои назариявиро дар бораи он

афзалиятҳое, ки корбурди амсила ва шароити педагогии таҳиянамудаи мо фароҳам овардааст, ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккул ёфтани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷорҷӯбаи омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов тасдиқ менамоянд.

ХУЛОСА

Дар асоси пажӯҳиши илмии анҷомдодашуда дар чорчӯбаи омӯзиши назариявӣ ва амалии масъалаи таҳқиқшаванда мо ба **натиҷаҳои зерин** расидем:

1. Аксари муҳаққиқон перомуни ҳолати бухронии варзиш дар Тоҷикистони имрӯза иброи андеша намуда, дар қатори сабабҳои асосӣ то чое аз принципҳои инсонгароӣ дур шудани ҷомеаро таъкид мекунанд. Дар ҳоле, ки саломатии инсон ҳамчун арзиши асосӣ ва бо кӯшиши тамом машғул шудан ба варзиш беҳтарин васила барои расидан ба олитарин натиҷаи дилхоҳ мебошад.

Бо чунин падидаҳои бухронӣ метавон фақат бо иваз кардани нуқтаҳои таъкид аз рӯйи варзиши касбӣ ба самти варзиши оммавӣ метавон пайкор намуд. Аммо кӯшишҳои амалисозии лоиҳаҳои ба рушди варзиши оммавӣ нигаронидашуда, дар бораи дар соҳаи мазкур вучуд доштани як силсилаи томи ихтилофҳо: дар миёни хоҳиш надоштан ё омода набудани аксарияти одамон барои иштирок дар мусобиқаҳои варзишӣ ва эъломияҳо аз тарафи давлат дар хусуси зарурати варзиши оммавӣ; дар миёни комёбиҳои бадастомада дар соҳаи варзиши оммавӣ дар замони шӯравӣ ва замони мо; дар миёни шароити воқеӣ, ки дар он варзиши оммавӣ рушд мекунад ва заруратҳо; дар миёни шароити воқеии меҳнати (пеш аз ҳама музди кор) кадрҳои баландихтисос дар соҳаи варзиши оммавӣ ва зарурати аз байн бурдани камбудии кадрҳо дар соҳаи баррасишаванда шаҳодат медиҳад.

Таҳлили таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ гувоҳи он аст, ки дастрас ва оммавӣ будани варзиш аз принципҳои асосӣ дар ҳаллу ҷалли муваффақонаи масъалаҳои муҳими соҳа, аз ҷумла расидан ба натиҷаҳои баланди варзишӣ ва ҷалби қишри зиёди аҳоли ба тарзи ҳаёти солим ба шумор меравад.

Сотсиология ҳамчун илми мустақил ё худ фанне мебошад, ки таърихи пайдошавӣ, амалкард ва инкишофи ҷомеаи инсонӣ, ниҳодҳо ва ташкилоти он, инчунин проблемаҳои муносибатҳои байниҳамдигарии намоёндогони

гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро меомӯзад. Сотсиология, монанди илмҳои дигар васеъ ва серпахлӯ буда, фарогири мачмӯи фанҳо ва соҳаҳои гуногуни илм мебошад. Сотсиология дарбаргирандаи чунин соҳаҳои илм аз қабili сотсиологияи оила, сиёсат, ҳуқуқ, ахлоқ, сотсиологияи гурӯҳҳои калон ва хурд, инчунин сотсиологияи ҷамъиятҳои глобалӣ мебошад. Сотсиология бунёдӣ, амалӣ ва эмпирикӣ мешавад. Масалан, сотсиологияи мушкилоти иҷтимоӣ масъалаҳои баррасӣ менамояд, ки бо нашъамандӣ, ҷинояткорӣ, низоъҳои наҷодию этникӣ ва ғайра марбут мебошад.

Мафҳуми «тарбияи (фарҳанги) ҷисмонӣ» дар қаринаи курси таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш», пеш аз ҳама, ба ду маъно ба кор бурда мешавад:

1. Ҳамчун раванди иҷтимоӣ, ки ба фарогирии намуди вижаи фарҳанг - фарҳанги ҷисмонӣ нигаронида шудааст.
2. Ҳамчун яке аз ҷузъиёти тарзи ҳаёти иҷтимоӣ, ҷузъи таркибии фарҳанги умумӣ мебошад.

Бисёрҷабҳагии фанни тарбияи ҷисмонӣ имкони тасдиқи онро медиҳад, ки малакаҳои фаъолияти ҷамъиятӣ ва касбии ба туфайли ба тарбияи ҷисмонӣ машғул шудан ба даст омадааст, бомуваффақият ба дигар намудҳои фаъолият интиқол дода мешавад.

Варзиш ва тарбияи ҷисмониро метавон ҳамчун арзиши ҷанбаи махсусдошта баррасӣ намуд, ки аз бисёр ҷиҳат дараҷаи самаранокии ташаккули чунин арзишҳои умумибашарӣ, аз ҷумла бомаърифатӣ, бомаҳоратӣ, дорой ва некуаҳволиро муайян мекунад. Ба ин гурӯҳи арзишҳо мо бо камоли эътимод ва далелҳо метавонем варзиш ва тарбияи ҷисмониро мансуб намоем.

Соҳаи мавриди баррасии мо дар марҳилаи кунунӣ ниҳоди иҷтимоист, ки ба ҳамаи талаботи ниҳодисозӣ мувофиқат дорад:

- ба фаъолияти омодаسازی кадрҳои касбӣ машғул мебошад;
- дорои пойгоҳ ва инфрасохтори моддии пешрафта мебошад;
- бо вучуд доштани вазифаҳои дақиқан муайяни иҷтимоӣ (таълимӣ, солимгардонӣ, иҷтимоӣ ва ғайра) тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ҳамчун фанни

таълим дар ташаккули усули ҷаҳонбинӣ нисбат ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, коркарди усулҳои илмӣ ба ташкил ва рушди тарбияи ҷисмонӣ, ба омӯзиши ниёзмандии ҷомеа ба он, инчунин дар омӯзиши тарз ва роҳҳои қонебгардонии ин ниёзмандӣ тавсиф мегардад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш омилҳои таҳқиқ менамояд, ки он ба пуррагӣ ҷанбаи оммавӣ доштани ҳаракати варзишу тарбияи ҷисмониро таъмин намоянд. Омилҳои мазкур, ба объективӣ ва субъективӣ тақсим мешаванд, ки дар ин замина онҳоро ба ду гурӯҳи ба ҳам мувофиқ ҷудо мекунанд:

1) Омилҳои ҷанбаи объективидошта:

- дараҷаи рушди пойгоҳи моддии соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;
- сифат ва миқдори кадрҳои касбии омодакардашуда.

2) Омилҳои ҷанбаи субъективидошта:

- ташаккули шуури ҷамъиятӣ ва инфиродӣ аз рӯйи муносибат ба азхудкунии арзишҳои ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ;
- ташаккули самтгириҳои устувори анғезавӣ ва арзишии шаҳрвандон ба машғулияти фаъолона ба варзиш;
- дар ҷомеа тарбия намудани талаботи самти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, аҳамияти тарзи ҳаёти солим, нақши рушди ҷисмонии фард дар маҷмӯи низоми арзишҳои ҷомеа ва инсон;

Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар муқоиса бо сотсиологияи умумӣ, беш аз ҳама, ҳамчун ифодакунандаи фанни амалӣ вазифаҳои муҳимтарин, аз қабилӣ ташкилӣ-амалӣ, назариявӣ- маърифатӣ ва ҷаҳонбинишиносиро иҷро мекунад.

2. Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ҳоли ҳозир ба баргузори пажӯҳишҳои сершумор, ки ба омӯзиши амалкард ва рушди мавзӯи баррасии мо, таъсири варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба ташаккули фард, муайянкунии меъёрҳои дараҷаи инкишофи тарбияи ҷисмонӣ дар инсон таваҷҷуҳи зиёд медиҳад. Нақши ин кор дар дарёфти маълумоти сотсиологӣ хеле муҳим аст. Дар ин таҳқиқот методҳои дар илми сотсиология

коркардгардида, аз қабилӣ мушоҳида, таҳлили ҳуҷҷатҳо, пурсишҳои шифоҳӣ ва хаттӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Ҳадафи фанни илмӣ «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» дар омӯхтани падидаҳои мазкури иҷтимоӣ, дар истифодаи натиҷаҳои он барои пешгӯии рушди онҳо ва қабули қарорҳои идоракунии марбутан ба нигаронидашуда барои тақмили соҳаи мазкур ва ҳамгироии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ дар зиндагии ҳамаҷузъаи ҳар як инсон мебошад.

Сотсиология ҳамчун фанни таълимӣ, ки унсуре таркибии таҳсилоти тарбияи ҷисмонӣ мебошад, бояд андешаҳои ҷаҳонбиниро ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ташаккул диҳад.

Вазифаҳои асосии фанни илмӣ мавриди баррасии моро метавон ба ду категорияи асосӣ ҷурӯҳбандӣ намуд: ҳаллу ҷасли мушкилоти иҷтимоии фаъолияти варзишӣ ва ба ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ додани ҷанбаи оммавӣ.

Дар миёни вазифаҳои афзалиятноки сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд ошкор шудани он омилҳоро номбар намуд, ки таъмини ҳадди аксари самараноки оммавӣ гардидани ҳаракати варзиш ва тарбияи ҷисмониро имконпазир менамоянд.

Ба ҷурӯҳи яқум омилҳои ҷанбаи субъективидошта муттаҳид шудаанд, ки ба оммавӣ шудани фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ таъсир мерасонанд:

- ташаккули самтгирҳои арзишӣ, ангеҷаҳои устувор ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ;
- ташаккули шуури инфиродӣ ва афкори умумӣ нисбат ба арзишҳои варзишию тарбияи ҷисмонӣ;
- дар ҷомеа тарбия намудани руҳия ва хоҳиши ба варзиш ҷалбшавӣ ва тарбияи ҷисмонӣ, баланд бардоштани мубрами масъалаҳои марбут ба дараҷаи тайёрии ҷисмонӣ, аҳамияти тарзи ҳаёти солим, тарбияи ҷисмонӣ бо нигоҳи арзиши таърихӣ ҷомеа ва инсон.

Ба ҷурӯҳи дуюм омилҳои объективӣ мансуб мебошанд:

- дараҷаи омодаسازی кадрҳо ва теъдоди онҳо;

- рушди пойгоҳи моддию техникии варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ.

Барои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ саволу посухҳои илман асоснокшуда аҳамият ва арзиши хоса доранд, ки ба ҷанбаҳои иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ марбут мебошанд, дар миёни онҳо метавон инҳоро номбар намуд:

- Фаъолияти варзишӣ ва варзиш аз чӣ иборат аст?
- Фаъолияти варзишӣ ва дигар падидаҳои иҷтимоӣ дар миёни худ чӣ таносуб доранд?
- Фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ дар вақти фароғат ва умуман тарзи ҳаёт чӣ гуна амалӣ мегардад?
- Варзиш ҳамчун падидаи иҷтимоӣ фарҳангии мустақил чӣ гуна рушд мекунад?
- Кадом омилҳо барои машғулият ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш нақши ҳавасмандкуниро иҷро мекунанд, инчунин баракси он, кадом омилҳо барои ин кор монеа мешаванд?

Ба туфайли таҳқиқоти мушаххаси ҷомеашиносӣ (ТМС) мо метавонем ба саволҳои додашуда посух дарёфт намоем.

Тартибу танзими тадриси фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» бояд тавре амалӣ гардад, ки донишҷӯён тасаввуроти тому мукамалро дар бораи нақши фаъолияти варзишу тарбияи ҷисмонӣ, мақоми он дар ҷорҷӯбаи механизми умумии низоми иҷтимоӣ ҳосил намоянд.

3. Барномаҳои муосири педагогиро таҳлил намуда, метавон самт-гирии возеҳи онҳоро ҷиҳати дар насли ҷавон ташаккул додани шахсияти тарбияи ҷисмонӣ муқаррар сохт. Ҳамин тавр афзалияти усули фалсафиро фарҳангшиносиро ба раванди ташаккулёбии ҷаҳоннокии маърифатӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тасдиқ намуд.

Дар асоси раванди педагогии рушди низоми таҳсилот дар марҳилаи кунунӣ дар омодагӣ ба донишҷӯён ба таҳсилоти муттасил ва худомӯзӣ дар тӯли тамоми зиндагӣ бояд афзалият дод. Аз ҷумла, дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули ҷаҳоннокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсио-

логияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бо мақсади ноилшавӣ ба дараҷаи баланди ҷисмонӣ, ки бо шиори «табиат ҳар чизеро, ки оғоз намуда буд, бидуни фосилагузорӣ онро ба охир мерасонад» ҳамовоз мебошад.

Шароити педагогӣ, ки муаллифи таҳқиқот басифати ҷузъи калидии низоми педагогӣ пешниҳод намудааст, инъикоскари умумитарин талаботҳо мебошад, ки ба ташкили раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули ҷаҳолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ матраҳ карда мешаванд. Онҳо дар дараҷаҳои гуногун, дар ҳамаи ҷузъҳои таркибӣ ва муҳтавои сохтори амсилаи пешниҳоднамудаи муаллиф инъикос шудаанд. Ҳадафи ин амсилаҳо мусоидат ба бомуваффақият амалисозии шароити педагогӣ дар ҷараёни пажӯҳиши таҳиягардида мебошад ва он имкон медиҳад, ки воситаҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули ҷаҳолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бо самаранокии ҳадди аксар ба кор бурда шавад.

4. Таҷрибаи аз тарафи мо, оид ба ташкили раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва таҳсилоти олии касбӣ созмондодашуда корбурди равишҳоеро дар назар дорад, ки аз усулҳои анъанавӣ бо талаботи бештари худомӯзиши маводи дастурдиҳию методӣ ва назариявӣ аз тарафи таълимгирандагон дар соҳаи донишҳои аз тарафи мо баррасишаванда тафовут доранд.

Натиҷаҳои пажӯҳишҳои роҳандозигардида, ҳадафмандии истифодаи амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогӣ пешниҳоднамудаи моро ҳангоми ташкили раванди педагогӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба сифати омилҳои муҳими баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилоти умумиро дар соҳаи мавриди таҳқиқ тасдиқ намуданд.

Ба ташкили раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ворид намудани амсила ва шароити педагогӣ пешниҳоднамудаи мо ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккулёбии ҳар яке аз хосиятҳо ва сифатҳои алоҳидаи баррасигардида, ки дар асоси ҷузъҳои таркибии ҷаҳолияти амалӣ, талаботӣ ва анғезавию арзишии ҷаҳолияти ҷанбаи маърифатидошта қарор доранд, ба таври мусбат таъсир мерасонад.

Донишҷӯёне, ки дар ҳар ду гурӯҳи озмоишӣ шомил буданд, нишондиҳандаҳои баланди фаъолнокии ҷисмонӣ ва маърифатиро на танҳо дар чараёни раванди таълим дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов, балки баъд аз хатми он ҳам нишон доданд.

Тавре ки натиҷаҳои мушоҳидаҳои бардавом шаҳодат медиҳанд, бисёр донишҷӯёни дар ҳайати гурӯҳҳои таҷрибавибуда баъд аз хатми донишкада ҳам, ба ҷойи кори худ рафта, фаъолияти муассири варзишӣ ва тарбияи ҷисмониро идома дода, дар бахшҳои гуногуни варзишӣ иштирок мекунанд. Як теъдод хатмкардагон, ки дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ таҳсил намудаанд, дар ҳамин ришта машғули кор мебошанд.

Аз гуфтаҳои боло хулоса кардан мумкин аст, ки маводи таҳқиқии пешниҳодгардида дурустии далелҳои аввалияи назариявиро дар бораи он афзалиятҳое, ки дар корбурди амсила ва шароити педагогии таҳиянамудаи мо, ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолнокии ҷанбаи маърифатидошта дар чорҷӯбаи омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов фароҳам омадааст, тасдиқ менамояд.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдуллоев Ш.У. Современные факторы профессиональной подготовки специалистов физического воспитания. Ученые записки ХГУ им.ак.Б.Гафурова. №1 (50), Худжанд, 2017, - С.162-165.
2. Агеевец В.У. Инварианты системно-структурного подхода в методологии науки управления развитием физической культуры общества / В. У. Агеевец, В. В. Дугин // Теория и практика физ. культуры. - 1977. - № 8. - С. 48-51.
3. Азизов М. Формирование у студентов культуры бережного отношения к природе в процессе организации и проведении походов // Молодой ученый / М.Азизов. - 2012. - №3. -С. 339 - 342.
4. Акулова Л. Н. Анализ современного состояния социально-активной позиции учителя физической культуры / Л. Н. Акулова, А. С. Королев // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2016. - № 3 (133). - С. 21-26.
5. Александров, С. Э. Социальные функции физической культуры как составной части общечеловеческой культуры / С. Э. Александров // Теория и практика физической культуры. 1990. - №11. - С.51-54.
6. Аминджонова М.С. Педагогические взгляды Рудаки и его современников в контексте современных проблем образования: автореф. дис.... канд. пед. наук/ М.С. Аминджонова. - Душанбе, 2014. - 24 с.
7. Андреев В.И. Педагогическая эвристика для творческого саморазвития многомерного мышления и мудрости: монография / В.И. Андреев. - Казань: Центр инновационных технологий, 2015. - 286 с.
8. Атаханов, Т., Лутфуллоев М., Шарипов Ф. Педагогические очерки таджикских мыслителей /Т.Атаханов, М.Лутфуллоев, Ф.Шарипов. - Душанбе, 2005. - 297с.
9. Ашуралиев М. Духовно - нравственное воспитание школьников на основк педагогических традиций таджикского народа /М.Ашуралиев. - Душанбе: Ирфон, 2007. - 130 с.

10. Бабаджанов А.К. История физической культуры Таджикистана. – Душанбе, 2002. С. 11-14.
11. Баразгова Е.С., Хузина А.Х. Институт высшего образования: к вопросу о некоторых типологических // Актуальные проблемы социологии: СбС // Ред.: Ю.Р.Вишневский, Г.Е.Зборовский, П.А. Амбарова. Екатеринбург, 2015. С. 73 - 81
12. Бахриддинов М. Взаимосвязь эллинистической физической культуры с физической культурой народов Центральной Азии / М.Бахриддинов //Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). - Душанбе: Сина, 2012. - №3/2. - С.23-29.
13. Бахриддинов С. Становление физической культуры у народов Центральной Азии. – Душанбе, 2014. – 24 с.
14. Бахриддинов, М. Физическая культура восточно - иранских племён Центральной Азии на заре раннеклассового общества/М.Бахриддинов //В кн.: Физическая культура и спорт-основа здоровья нации. -Душанбе, 2012. -С. 24.
15. Бахриддинов, М. Физическая культура народов Центральной Азии в период вхождения их в состав Ахеменидского государства / М.Бахриддинов // Вестник педагогического университета. Издание Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. - Душанбе, 2012. - №1(44). - С.28-37
16. Бахриддинов, М. Физическая культура народов Центральной Азии в период Кушанского царства / М.Бахриддинов //Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). - Душанбе: Сина, 2012. - №3/5 (93). - С. 43-49
17. Башаев Н. Н. Роль физического воспитания в формировании социальной активности студентов: дис.. канд. пед. наук / Н. Н. Башаев. - Ленинград, 1979. - 238 с.
18. Беликов В.А. Дидактика учебно-познавательной деятельности: монография. - М.: Изд-во «Перо», 2017. - 296 с.

19. Беляев В.С. Актуальные проблемы физкультурного образования школьников / В.С. Беляев, А.С. Лопухина // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 2015. - № 5. - С. 22-24.
20. Бободжонов, А.К. Основы теории и методики физической культуры/ А.К. Бободжонов.-Москва: Олимп. ком. - 2001. – 412 с.
21. Власова О.В., Ольшевская А.Д. Социологический анализ отношения молодежи к массовому спорту // Экономика, социология и право. 2016. № 9. С. 37-41.
22. Выдрин В.М. Современные проблемы теории физической культуры как вида культуры: учебное пособие / В.М. Выдрин. -СПбГАФК им. П.Ф. Лесгафта, 2001. - 75 с.
23. Вьюнова Н. И. Особенности метода психологического моделирования семьи и брака / Н. И. Вьюнова, В. Ю. Плотникова // Научные достижения и перспективы психологии XXI века: материалы науч. -практ. конф. с между-нар. участием, посвящ. 25-летию каф. психологии и памяти первого зав. каф. проф. С. М. Джакупова. - Караганда, 2015. - С. 50-54.
24. Гиёсиев М. И. Педагогические воззрения таджикско - персидских мыслителей X и первой половины XI века и их трансформация в современной национальной педагогике: дисс...канд. пед. наук / М.И. Гиёсиев.- КГУ им. Носира Хусрава, 2009. - 185 с.
25. Даутова О.Б. Проектирование учебно-познавательной деятельности школьника на уроке / О.Б. Даутова. - С-Пб.: КАРО. - 2016. - 184 с.
26. Джумаев, М. Теория и методика физической культуры / М. Джумаев. - Душаебе: Ирфон,1990. - 352 с.
27. Доев В.К. Формирование региональной системы управления массовым спортом (Спорт-для-всех) // Научные проблемы гуманитарных исследований. 2011. № 4. С. 270-277.
28. Дутчак М.В., Мичуда Ю.П. Проблемы ресурсного обеспечения спорта для всех в мировых условиях // Наука и спорт: современные тенденции. № 1 (Том 2). 2014. - С. 91.

29. Железнякова О.М., Буздалова Н.В. Индивидуально-самостоятельная познавательная деятельность студентов на уроке // Педагогическое образование и наука. - 2016. - № 1. - С. 124-126.
30. Железнякова, О.М. Формирование надситуативной познавательной активности школьников в процессе обучения: монография / О.М. Железнякова, О.Н. Ермохина. - Ульяновск: Симбирская книга, 2006. - 178 с.
31. Запорожченко Л.И. Проблема развития познавательной активности в научно-педагогической литературе // Социально-экономические явления и процессы. - 2012. - № 5-6 (39-40). - С. 219-223.
32. Зорина Е. С. Активная жизненная позиция школьников в педагогической, научно-методической и учебной литературе (70-80-е гг. XX в.) / Е. С. Зорина, Д. В. Чаплыгин // Вестник Костромского государственного университета. - 2008. - № 1. - С. 49.
33. Зубайдов, У.З. Направления в обучении - требование современности / У.З. Зубайдов [Текст]. - Душанбе, 2007. – 238 с.
34. Зыбуновская Н.В., Покида А.Н. Здоровый образ жизни как социальная ценность и реальная практика // Научный и общественно-политический журнал «Социология власти». №7. 2010. - С. 50.
35. Иванченко, Л.П. Комплексный педагогический подход к формированию у школьников общеобразовательных школ положительной мотивации к систематическим занятиям физической культурой, к здоровому образу жизни / Л.П. Иванченко // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. - 2015. - № 8. - С. 117-127.
36. История возникновения физической культуры и спорта в Таджикистане. - Душанбе, 1990. - 200 с.
37. Кадыров К.Б. История педагогической мысли таджикского народа. – Душанбе, 1989.
38. Кайковус У. Кабус-наме. – Душанбе: Маориф, 1979.
39. Каримова И.Х. Образование для всех / И.Х. Каримова [Текст]. – Соликамск, 2011. - 225 с.

40. Каримова И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школ. Автореф. дисс.... докт. пед. наук. – Душанбе, 2000.

41. Кодиров К.Б. История педагогической мысли таджикского народа (С древнейших времен до возникновения ислама) / К. Б.Кодиров. - Душанбе: Ирфон, 1998. - 335 с.

42. Коломийченко Е.В. Мотивация студентов вуза к занятиям физической культурой и спор том как компонент развития физической культуры личности // Северокавказский психологический вестник. № 10/1. 2012. С. 35-39.

43. Коменский, Я.А. Избранные педагогические сочинения: в двух томах / под ред. А.И. Пискунова, И. Кирашка, Б. Куяла и др. / АН СССР, Т. 1. - М.: Педагогика, 1982. - 656 с.

44. Концепсияи мактаби миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 1995.

45. Концепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст]. - Душанбе, 2003. -24 с.

46. Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст]. - Душанбе, 2007. -44 с.

47. Королев А. С. Обоснование модели формирования социально-активной позиции учителя физической культуры в образовательном процессе вуза / А. С. Королев, Е. В. Богачева, Е. С. Горбачева // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2016. - № 10 (140). - С. 90-94.

48. Королев А. С. Обоснование модели формирования социально-активной позиции учителя физической культуры в образовательном процессе вуза / А. С. Королев, Е. В. Богачева, Е. С. Горбачева // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2016. - № 10 (140). - С. 90-94.

49. Королев А. С. Особенности социально активной позиции будущего учителя физической культуры / А. С. Королев // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2015. - № 10 (128). - С. 92-97.

50. Королев А. С. Теоретико-методологический компонент модели «Формирование социально-активной позиции студента - будущего учителя физической культуры» / А. С. Королев // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2017. - № 6 (148). - С. 114-117.

51. Кочнев, А.О. Влияние личностно ориентированного подхода на познавательную активность обучающихся : автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кочнев Александр Олегович. - Череповец, 2006. - 19 с.

52. Кузнецов П.К. Массовый спорт как факто формирования социального капитала // Научные труды Северо-Западного института управления. 2015. № 5(22). С. 148-149.

53. Кузнецов П.К. Особенности деятельности по развитию массового спорта основных субъектов спортивной политики // Научные труды Северо-Западного института управления. 2016. Т. 7. № 2 (24). С. 72-78.

54. Курьсь В.Н. Взгляды на общее непрерывное образование в области физической культуры в пространстве педагогической антропологии / В.Н. Курьсь, Л.Н. Сляднева // Теория и практика физической культуры. - 2014. - № 12. - С. 14-19.

55. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз 16.04.2012, № 825.

56. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти баъд аз муассисаи олии таълимӣ» аз 8 декабри соли 2003.

57. Латыпов, И.К. Педагогическая система профильной подготовки школьников в области физической культуры: автореф. дис.. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Латыпов Ильдар Касимович. - Москва, 2011. - 48 с.

58. Лопухина А.С., Тараторина В.Н. К вопросу о теоретической и практической интеграции на уроках физической культуры на основе внедрения обучающих технологий, улучшающих уровень физкультурного образования школьников / А.С. Лопухина, В.Н. Тараторина // Вестник Московского гос. обл. ун-та. Серия Педагогика. - 2015. - № 4. - С. 66-70.

59. Лопухина, А.С. Моделирование системы управления качеством физкультурного образования школьников на основе интеграции образовательных технологий : монография / А.С. Лопухина. - Вологда: ВГПУ, 2011. - 73 с.

60. Лубышева Л.И. Теоретико-методологические и организационные основы формирования физической культуры студентов: автореф. дисс..д-ра пед. наук: 13.00.04 / Лубышева Людмила Ивановна М., 1992. - 58 с.

61. Лубышева, Л.И. Социальный вектор трансформации отношения школьников к физической культуре и спортивной деятельности / Л.И. Лубышева, И.М. Салахов // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 2017. - № 2 - С. 71-73.

62. Лубышева, Л.И. Спортизация в системе физического воспитания: от научной идеи к инновационной практике: монография / Л.И. Лубышева, А.И. Загревская, А.А. Передельский, И.В. Манжелей, С.Н. Литвиненко, Е.А. Черепов, Н.В. Пешкова, М.А. Родионова, А.Г. Поливаев, А.Н. Кондратьев, М.В. Базилевич. - М.: НИЦ «Теория и практика физической культуры и спорта», 2017. - 200 с.

63. Лубышева, Л.И. Спортизация общеобразовательных школ: концептуальные основы и технологии развития / Л.И. Лубышева // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 2016. - № 1. -С. 5-8.

64. Лукьяненко В.П., Муханова Н.В. Базовые понятия процесса формирования познавательной активности средствами физической культуры // Физическая культура в школе, 2018. - № 3. - С. 37- 41.

65. Лукьяненко, В.П. Проблема понятийно-терминологического обеспечения процесса формирования познавательной активности средствами физической культуры: «Физическая культура и спорт: интеграция науки и практики» / В.П. Лукьяненко, Р.С. Койбаев, Н.В. Муханова // XIV Международная научно-практическая конференция (1-2 декабря). - Ставрополь: Изд-во СКФУ, 2017. - С. 156-158. - 279 с.

66. Лукьяненко, В.П. Терминологическое обеспечение развития физической культуры в современном обществе: монография / В.П. Лукьяненко. - М.: Советский спорт, 2008. - 168 с.

67. Лутфуллоев М. Педагогикаи муосир / М. Лутфуллоев [Текст].- Душанбе, 2001. - 318 с.

68. Лутфуллоев М. Педагогикаи шафқат. – Душанбе, 1994. – 48 с.

69. Лутфуллоев М. Эҳёи педагогикаи Ачам. – Д.: Дониш, 1977. – 150 с.

70. Лутфуллоев, М. Наследие классиков о воспитании / М.Лутфуллоев // Вестник АОТ.- 2018. - № 2. - С. 12-23.

71. Лутфуллозода М., Бобизода Ғ., Андешаҳои перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо / М. Лутфуллозода Ғ. Бобизода [Текст].–Душанбе, 2017.- 146 с.

72. Лях, В.И. Комплексная программа физического воспитания студентов. 1-11 классы: для учителей общеобразовательных учреждений / В.И. Лях, А.А. Зданевич. - 9-е изд. - М.: Просвещение, 2012. -126 с.

73. Малахов, А.А. Индивидуальный подход при развитии творческой познавательной активности студентов сельской школы (На примере предметов естественного цикла) : автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 / Малахов Алексей Александрович. - Челябинск, 2003. - 19 с.

74. Маслова О.Ю. Физическая культура: педагогические основы ценностного отношения к здоровью: учебное пособие / О. Ю. Маслова; под ред. М.Я. Виленского. - М.: КНОРУС, 2012. - 184 с.

75. Матвеев А.П. Теоретико-методологические основы формирования учебного предмета «Физическая культура» в общеобразовательной школе 13.00.04. Дисс. в виде науч. докл.. д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Матвеев Анатолий Петрович. - М., 1997. - 73 с.

76. Матвеев, А.П. К проблеме содержания образования по физической культуре в контексте требований стандарта второго поколения / А.П. Матвеев, Ю.И. Разинов // Теория и практика физической культуры. - 2009. - № 6. - С. 53-57.

77. Маттиев И. Б. Взгляды Ибн Сина о здоровом образе жизни //Актуальные вопросы современной педагогики: материалы междунар. науч. конф. (г. Уфа, июнь 2011 г.)/ И.Б.Маттиев. - Уфа: Лето, 2011. С. 47 - 49.

78. Махмадрасулов Б.С. Физическая культура таджикского народа в средние века. – Душанбе, 2002. С. 13-15.

79. Меркурьев К. Л. Педагогические основы формирования профессионально-организаторских умений будущего учителя физической культуры: авто-реф. дис. канд. пед. наук / Константин Леонидович Меркурьев. - Самара, 2007. - 24 с.

80. Мильштейн О.А. Роль свободного времени в физическом совершенствовании личности // Молодежь, её интересы, стремления, идеалы: Всесоюз. конф. «Социализм и молодежь». - М.: Молодая гвардия, 1969. - С.18-19.

81. Мичуда Ю.П., Жуляев В.Н. Особенности финансирования массового спорта в Европе // Национальный университет физического воспитания и спорта Украины. 2016. С. 40-44.

82. Морозова Е.В. Физическая культура студентов: противоречия формирования и развития: автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата социологических наук. Екатеринбург, 2011. 22 с.

83. Мухторова Г. Г. Трудовое воспитание в таджикской народной педагогике и современные проблемы детского труда в Таджикистане: дис.... канд. пед. наук/ Г.Г.Мухторова - Душанбе АПН РТ, 2006. - 178 с.

84. Нажмиддинова Г. Н. Великие мыслители Востока об обязанностях родителей по воспитанию детей / Г.Н.Нажмиддинова. - Душанбе, 2009.-226 с.

85. Наталов Г.Г. Предметная интеграция теоретических основ физической культуры, спорта и физического воспитания (логика, история, методология) // Дисс. в виде науч. докл.. д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Наталов Григорий Григорьевич. - Краснодар, 1998. - 106 с.

86. Николаев Ю. М. Современные тенденции развития теоретико-образовательного пространства физической культуры / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 2013. - № 7. - С. 96.

87. Николаев Ю.М. История и методология науки о физической культуре: учеб. метод. пособие / Ю.М. Николаев. - СПб.: Изд-во «Олимп-СПб», 2015. - 200 с.

88. Николаев Ю.М. От теории физического воспитания - к теории физической культуры в контексте формирования нового типа мышления / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 2012. - № 10. - С.94-100.

89. Николаев Ю.М. Современная теория физической культуры как мировоззренчески-методологическая основа переосмысления профессионального и общего физкультурного образования / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 2013. - № 2. - С.96-102.

90. Николаев Ю.М. Теория и практика физической культуры в первой трети 21 века / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 2013. - № 9. - С. 18.

91. Николаев Ю.М. Человекотворческая сущность физической культуры и ее теории: веление времени: (к проблеме модернизации теоретико-образовательного пространства физической культуры) / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 2011. - № 10. - С. 96-106.

92. Николаев, Ю. М. О культуре физической, ее теории и системе физкультурной деятельности / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 1997. - № 6. - С. 2-9.

93. Паначев В.Д. Проблемы управления социальным институтом спорта // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки. 2016. № 2(57). - С. 207.

94. Паначев В.Д., Сырчиков А.С. Спорт и личность: проблемы развития спортивной культуры личности студента в вузе // Научно-теоретический журнал «Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта». 2015. № 1 (35). С. 75-77.

95. Пидкасистый, П.И. Педагогика: учеб. пособие для бакалавров. -3-е изд., испр. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2013. - 511 с.

96. Постановление Правительства Республики Таджикистан «Об утверждении Государственной программ подготовки педагогических кадров на 2005 – 2010 гг.», 3 декабря 2004 г. №468. – 15 с.

97. Раджабов М. Педагогические исследования в контексте наукометрии / М.Раджабов. - Душанбе: Ирфон, 2014. – 150 с.

98. Салимов Х.К. Педагогические условия воспитания патриотизма студентов средствами национальных таджикских подвижных игр и народных традиций: дис. канд. пед. наук: Душанбе, 2015. - 174 с.

99. Сатиров Г.Н. О связи, которую не расторгнуть / Г.Н. Сатиров // Физическая культура в школе. - 2017. - № 7. - С. 20-24.

100. Сафаров Ш.А. Дидактический потенциал культурологического аспекта спортивных игр в формирована национального самосознания студентов высших учебных заведений Таджикистана: дис.. д-ра пед. наук / Ш.А.Сафаров- Душанбе, 2014. - 40 с.

101. Сафаров Ш.А. Таджикские национальные игры и их нравственный потенциал//Вестник Российско-Таджикского (славянского) университета (РТСУ), 2013. №4.

102. Сластенин, В.А. Педагогика : учебник для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. - 9-е изд. - М.: «Академия», 2008. - 455 с.

103. Собянин Ф.И. О сущности физической культуры (или К вопросу об одной предложенной дискуссии) / Ф.И. Собянин // Теория и практика физ. культуры. - 2013. - № 4. - С. 20-24.

104. Солдатенков Ф.Н. Взаимодействие социальных общностей в спорте как социологическая проблема // Вестник Сургутского государственного педагогического университета. 2015. № 2 (35). С. 225-232.

105. Столяров В.И. Инновационные направления, формы и методы физкультурно-спортивной работы с населением (отечественный и зарубежный опыт). Ч. II: монография / В.И. Столяров. - М.: Русайнс, 2017. - 190 с.

106. Столяров В.И. К вопросу о теории физической культуры (методологический анализ) / В. И. Столяров // Теория и практика физ. культуры. - 1985. - №2. - С.39-44.

107. Столяров, В.И. Аналитический обзор основных направлений модернизации физического воспитания и физкультурно-спортивной работы в школе / Модернизация физического воспитания в общеобразовательной школе / В.И. Столяров, В.К. Бальсевич, В.П. Моченов, Л.И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. - М., 2009. - С. 11-125.

108. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, № 334.

109. Султонмурод Т. Муносибати босалоҳият дар таҳсилоти касбӣ / Т. Султонмурод [Текст].– Душанбе: «Нигор», 2018. - 126с.

110. Татбиқи усулҳои фаъоли таълим / [Текст]. - Душанбе, 2008. – 87 с.

111. Теория и практика развития современного образования в России: коллективная монография / отв. ред. А.Ю. Нагорнова. - Ульяновск: Зебра, 2017. - 548 с.

112. Тошбева З. Рушди қобилияти эҷодии хонандагон тавассути технологияи педагогии таълим. Техногияи педагогии таълим ва нақши он дар ташкили корҳои эҷодии хонандагон / З.Тошбева [Текст]. - Душанбе: «Ирфон», 2015. - 352 с.

113. Турсунов, Н.Н. Таджикские национальные игры / Н.Н. Турсунов. - Душанбе: Ирфон, 1998. - 240с.

114. Уман, А.И. Учебное задание как средство формирования учебной самостоятельной деятельности / А.И. Уман, М.А. Федорова // Проблемы современного образования. - 2017. - № 2. - С. 111-117.

115. Хайдаров Т. Педагогические основы прогрессивных народных традиций в нравственном воспитании студенческой учебно -воспитательной работе: дис.к а н д . пед. наук. - Душанбе, 1993. - 180 с.

116. Хакунова, Ф.П. Система дидактических условий и методов эффективной реализации на практике закономерностей учебного процесса:

автореф. дис. д-ра. пед. наук: 13.00.01 / Хакунова Фатимет Пшимафовна. - Майкоп, 2004. - 37 с.

117. Хуббиев Ш.З. Мышление студента современного университета физической культуры / Ш. З. Хуббиев // Теория и практика физ. культуры. - 2014. - №8.- С.16-23

118. Хуторской, А.В. Методология педагогики: человекообразный подход. Результаты исследования: научное издание / А.В. Хуторской. - М.: Изд-во «Эйдос»; Изд-во Института образования человека, 2014. - 171 с.

119. Чащевая А.Г. Методика формирования познавательной активности студентов младших классов на уроках физической культуры: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Чащевая Анна Геннадьевна. - Омск, 2003. -218 с.

120. Черепанова В.Н., Шилова Н.Н. Здоровый образ жизни в представлениях молодежи // Вестник Челябинского государственного университета. № 9 (364). 2015. С. 197-200.

121. Шарипова Д. Теоретические основы преобразования нравственно - патриотического воспитания младших школьников на основе развития критического мышления: автореф. дис.док-ра пед. наук. - Душанбе, 2012. - 40с.

122. Шарифзода Ф. Педагогика: педагогикаи инсон ва ҷомеаи фарҳангӣ. – Душанбе: “Ирфон”, 2010. – 544 с.

123. Шарифов Ф. Дарси ҳамгиро фикри мустақилона ва эҷод меҳодад // Таълими муштарак - асоси инкишоф ва тарбия / Ф. Шарифов [Текст]. - Душанбе: “Маориф”, 1995. – 202 с.

124. Эмомали Рахмон. Независимость Таджикистана и возрождение нации. – Душанбе, 2003.

125. Эмомали Рахмон. Таджики в зеркале истории. – Душанбе, 1999. – 132 с.

126. Янчук В.А. Методология и методы психологического исследования в психологии и социальных науках / В.А. Янчук. - Мн.: АПО, 2013 - 376 с.

127. Яхшиева М. Ш. Физическое и духовное развитие человека в работах Абуали ибн Сины (Авиценны) / М. Ш. Яхшиева // [Текст]. Молодой ученый. - Душанбе, 2015. №8. С.108-113.

МУҲТАВОИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ШУДААНД:

1. Мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи тавсиякардаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷопшуда:

[1-М] Давлятбоева, С.А. Мушкилоти сотсиологии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С.А. Давлятбоева // Паёми. “Пажӯҳишгоҳи рушди маориф”, № 2 Душанбе – 2019, -С.61 - 64

[2-М] Давлятбоева, С.А. Аҳамияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ҳаёти инсон / С. А. Давлятбоева // Паёми. “Донишгоҳи миллии Тоҷикистон” № 3, Душанбе – 2019, -С.288 - 291

[3-М] Давлятбоева, С.А. Омилҳои асосии рушди оммавияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. “Донишгоҳи миллии Тоҷикистон”, № 8, Душанбе – 2019, -С.306 - 308

[4-М] Давлятбоева, С.А. Таҳлили сотсиологии муносибати донишҷӯён нисбати арзишҳои фарҳанги бадан ва тарбияи ҷисмонӣ / С. А. Давлятбоева // Паёми. “Донишгоҳи миллии Тоҷикистон”, № 10, Душанбе – 2019, -С.311 – 316

[5-М] Давлятбоева, С.А. Методология ва вижагиҳои педагогии таълим додани сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. АТТ № 4, (37) Душанбе – 2020, -С.85 – 95.

[6-М] Давлятбоева, С.А. Ташкил намудани раванди таҳсилот мутобиқи амсилаи педагогии тадриси фанни таълимии сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. ДДОТ ба номи С. Айни № 4, (4) Душанбе – 2020, -С.169 – 175.

[7-М] Давлятбоева, С.А. Шароитҳои педагогии ташаккули ҷаҳолияти иҷтимоӣ фарҳангии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми.АТТ № 1, (38) Душанбе – 2021, -С.48 – 54.

[8-М] Давлятбоева, С.А. Афзалияти иҷтимоии варзиши оммавӣ дар марҳилаи кунунӣ/ С. А. Давлятбоева // Паёми.АТТ № 1, (42) Душанбе – 2022, -С.103 – 110. (на русском языке)

[9-М] Давлятбоева, С.А. Таъбиқи педагогии ҷаҳолияти маърифатии донишҷӯён дар рушди машғулияти сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши муосир/С. А. Давлятбоева // Паёми.АТТ № 4, (37) Душанбе – 2022, -С.103 – 109.

II. Мақола ва дастурҳои таълимӣ-методӣ, ки дар дигар нашрияҳо ҷой шудаанд:

[10-М] Давлятбоева, С.А. Муҳимияти омӯзиши тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои таълимӣ / С. А. Давлятбоева// Нашрияи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. “ Маърифати омӯзгор”, № 4, Душанбе – 2020, -С.57 - 61

[11-М] Давлятбоева, С.А. Таҳлили сотсиологияи муносибати насли муосир ба арзишҳои фарҳанги бадан ва тарбияи ҷисмонӣ / С. А. Давлятбоева// Нашрияи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. “ Маърифати омӯзгор”, № 9, Душанбе – 2020, -С.11 – 16

[12 -М] Давлятбоева, С.А. Нақши ҷаҳолияти машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ташаккули ҷаҳолнокии маърифатии донишҷӯён (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҚТ ба номи С.Раҳимов, 19.04.2019 № 8. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2019. – 42 с.

[13-М] Давлятбоева, С.А. Шароити педагогии ташаккули ҷаҳолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои

таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҚТ ба номи С.Раҳимов, 20.05.2020 № 9. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2020. -24 с.

[14-М] Давлятбоева, С.А. Таҳқиқоти таҷрибавии шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҚТ ба номи С.Раҳимов, 22.11.2020 № 3. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2020.- 60 с.

[15-М] Давлятбоева, С.А. Варзиши оммавӣ ва истифодаи принципҳои асосӣ дар ҳаллу фасли муваффақонаи масъалаҳои муҳими соҳа // XXVII Конгресси байналмиллалӣ илмӣ дар мавзӯи “Варзиши Олимпӣ ва варзиш барои ҳама”, Душанбе – 20.10.2021., 130-137 с.